T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DÜZENLEYİCİ GÜÇ OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ: AVRUPA YEŞİL MUTABAKATININ TÜRKİYE BAĞLAMINDA UYGULANABİLİRLİĞİ VE ZORLUKLARI

Yüksek Lisans Tezi

Hediye Günay

İstanbul, 2024

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DÜZENLEYİCİ GÜÇ OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ: AVRUPA YEŞİL MUTABAKATININ TÜRKİYE BAĞLAMINDA UYGULANABİLİRLİĞİ VE ZORLUKLARI

Yüksek Lisans Tezi

Hediye Günay

23tsiy003

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Kamala Valiyeva

İstanbul, 2024

ETİK BEYAN SAYFASI

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İstanbul Ticaret Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamıyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesi'nin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Hediye Günay

ÖZET

Avrupa kıtası, uzun süren büyük savaş ve yıkımların ardından çareyi ilk başlarda ekonomik birleşmede aramıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu adı altında başlayıp Avrupa Birliği (AB) olarak devam eden bu yapı, oluşturduğu kurallar ve standartlar sistemi ve bu çerçevede izlediği ve uyguladığı politikaları sayesinde küresel sistemde düzenleyici bir güç olarak nitelendirilmeye başlamıştır. Bunun en önemli örnekleri arasında Avrupa ve dünya için varoluşsal bir tehdit olan iklim değişikliği ve çevresel bozulma ile mücadele bağlamında 2019 sunulan ve 2050 yılına kadar AB'nin ilk karbon-nötr kıta haline gelmesini hedefleyen Avrupa Yeşil Mutabakatı yer almaktadır.

AB'nin dış politika aktörlüğünün analizinden yola çıkarak, ortak çevre politikasına ve düzenleyici güç kapasitesine özel olarak odaklanan bu tez çalışması, AB'nin düzenleyici aktörlüğünün önemli bir örneği olarak Avrupa Yeşil Mutabakatının ortaya çıkışını, hedeflerini ve içeriğini incelemektedir. Bu çerçevede tez, Avrupa Yeşil Mutabakatının öngördüğü düzenlemelerin Türkiye'nin çevre politikaları bağlamında uygulanabilirliğini, zorluklarını ve fırsatlarını tartışmayı amaçlamaktadır. Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde AB'nin dış politika aktörlüğüne ilişkin kuramsal tartışmalara yer verilerek düzenleyici güç olarak Avrupa nitelendirmesi ele alınmıştır. İkinci bölümde AB'nin Çevre Politikası ve Avrupa Yeşil Mutabakatı'na odaklanılmış ve son bölümde Avrupa Yeşil Mutabakat'ın Türkiye bağlamında uygulanabilirliği, zorlukları, fırsatları konusu ele alınmıştır. Çalışmanın hazırlanmasında birincil kaynaklar olarak antlaşmalar, kararlar, raporlar ve diğer resmi belgeler, ikincil kaynaklar olarak da makaleler, kitap, bildiri, süreli yayınlar vb. kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği, AB Düzenleyici Güç, Avrupa Yeşil Mutabakatı, Türkiye ve Avrupa Yeşil Mutabakatı.*

ABSTRACT

After a long period of great wars and destruction, the European continent initially sought relief in economic integration. This structure, which started as the European Economic Community and subsequently reformed into the European Union, has begun to be characterized as a regulatory power in the global system, thanks to the system of rules and standards it has created and the policies it follows and implements within this framework. The most important examples of this include the European Green Deal, which was introduced in 2019 in the context of combating climate change and environmental degradation as an existential threat to Europe and the world and aims to make the EU the first carbon-neutral continent by 2050.

Departing from the analysis of the EU's foreign policy actorness with a specific focus on common environmental policy and its regulatory power capacity this thesis examines the emergence, objectives and content of the European Green Deal as a major example of the EU's regulatory actorness. By doing so the thesis aims to discusses the applicability, challenges and opportunities of the regulations envisaged by the European Green Deal the context of Turkey's environmental policies. The thesis consists of three parts. The first part covers theoretical discussions on the EU's foreign policy actorness particularly the characterization of Europe as a regulatory power. The second part focuses on the EU's Environmental Policy and the European Green Deal. The third part discusses the applicability of the European Green Deal in the context of Turkey by attempting to determine whether these regulations pose challenges or create opportunities. In the preparation of the study the author referd to treaties, decisions, reports and other official documents as primary sources, and articles, books, papers, periodicals, etc. are used as secondary sources.

Key Words: *European Union, EU Regulatory Power, European Green Deal, Turkey and the European Green Deal.*

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN SAYFASI ..... **İİ**

ÖZET ..... **İİİ**

ABSTRACT ..... **İV**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **İX**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **X**

KISALTMALAR ..... **Xİİ**

GİRİŞ ..... **XİVV**

BİRİNCİ BÖLÜM: DÜZENLEYİCİ GÜÇ OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ **1**

1.1. DIŞ POLİTİKA AKTÖRÜ OLARAK AB: TARİHSEL SÜREÇ BAĞLAMINDA GELİŞİMİ VE MEVCUT KONUMU 1

1.1.1. Dış Politikada Lizbon Antlaşması Öncesi 4

1.1.2. AB Dış Politikasında Lizbon Antlaşması Sonrası Dönem 7

1.2. 'BİR GÜÇ OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ' NİTELENDİRİLMESİNE İLİŞKİN MEVCUT KURAMSAL TARTIŞMALAR 9

1.2.1. Sivil Güç Olarak Avrupa 10

1.2.2. Sert Güç Olarak Avrupa 12

1.2.3. Normatif Güç Olarak Avrupa 14

1.3. AB'NİN DÜZENLEYİCİ GÜCE DÖNÜŞME SÜRECİ: BRÜKSEL ETKİSİ 16

İKİNCİ BÖLÜM: VAROLUŞSAL BİR TEHDİT OLARAK İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE ÇEVRESEL BOZULMAYA KARŞI AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TEMEL POLİTİKALARI VE YEŞİL MUTABAKAT **22**

2.1. KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE ÇEVRESEL BOZULMA **22**

2.1.1. İklim Değişikliğinden Küresel İklim Değişikliğine 23

2.2. KÜRESEL İKLİM KRİZİNİN ÇÖZÜMÜ BAĞLAMINDA AB'NİN ÖNCÜ DÜZENLEYİCİ ROLÜ 26
2.2.1. AB Çevre Politikası: Ortaya Çıkışı ve Yasal Temelleri 27
2.2.1.1. 1987 Avrupa Tek Senedi 28
2.2.1.2. 1992 Maastricht Avrupa Birliği Antlaşması ile Sürdürülebilirliğe Geçiş 28
2.2.1.3. Amsterdam ve Nice Antlaşmaları 29
2.2.1.4. Lizbon Antlaşması 29
2.2.2. DÜNYADA ÇEVRE POLİTİKALARI VE AB'NİN ETKİSİ 30
2.2.2.1. Viyana Sözleşmesi ve Montreal Protokolü 31
2.2.2.2. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) 32
2.2.2.3. Kyoto Protokolü 33
2.2.2.4. Paris Antlaşması 33
2.2.3. YEŞİL DÖNÜŞÜM; AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI 34
2.2.3.1. Yeşil Dönüşüme Giden Yol 35
2.2.3.1.1. AB'nin 2030 ve 2050 için iklim hedefini, tutkusunu arttırmak 37
2.2.3.1.2. Temiz, uygun fiyatlı ve güvenli enerji tedariği 40
2.2.3.1.3. Temiz ve döngüsel bir ekonomi için endüstriyi harekete geçirmek 40
2.2.3.1.4. Enerji ve kaynak açısından verimli bir şekilde inşa etmek ve yenilemek ... 41
2.2.3.1.5. Sürdürülebilir ve akıllı mobiliteye geçişi hızlandırmak 42
2.2.3.1.6. Çiftlikten Sofraya: adil, sağlıklı ve çevre dostu bir gıda sistemi tasarlamak 43
2.2.3.1.7. Ekosistemlerin ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve onarılması 43
2.2.3.1.8. Toksik olmayan bir çevre için sıfır kritik tutkusu 44
2.2.3.2. Yeşil Antlaşma Kapsamında AB'nin Politikalarının Genişletilmesi 44
2.2.3.2.1. Kimseyi Arkada Bırakma (Adil Geçiş) 45
2.2.3.2.2. Geçişi Finanse Etmek 46
2.2.3.2.3. Araştırmayı Harekete Geçirmek ve Yeniliği Teşvik Etmek 47
2.2.3.3. AB COP28 İklim Değişikliği Konferansı (30 Kasım – 12 Aralık 2023) 48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AVRUPA YEŞİL MUTABAKATININ TÜRKİYE AÇISINDAN UYGULANABİLİRLİĞİ: ZORLUKLAR VE FIRSATLAR 50

3.1. TÜRKİYE'DE ÇEVRE VE İKLİM POLİTİKASININ TARİHSEL GELİŞİMİ 50

3.1.1. Kalkınma Planlarında Çevre Politikası 51

3.1.1.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) 52

3.1.1.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) 52

3.1.1.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) 52

3.1.1.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) 53

3.1.1.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) 54

3.1.1.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) 54

3.1.1.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 55

3.1.1.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 55

3.1.1.9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013) 55

3.1.1.10. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018) 56

3.1.1.11. On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023) 56

3.2. TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI İKLİM VE ÇEVRE SÖZLEŞMELERİNE KATILIMI VE ETKİLERİ 57

3.2.1. Roma Kulübü Büyümenin Sınırları Raporu ve Stockholm Konferansı 1972 57

3.2.2. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Katılımı ve Etkileri 58

3.2.3. Türkiye'nin Kyoto Protokolüne Katılımı ve Etkileri 59

3.2.4. Türkiye'nin Paris Anlaşması'na Katılımı ve Etkileri 60

3.2.5. Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türkiye 61

3.3. TÜRKİYE'NİN YEŞİL DÖNÜŞÜME UYUMU 63

3.3.1. Türkiye'nin Yeşil Mutabakat Eylem Planı 67

3.3.2. Türkiye'nin Avrupa Yeşil Mutabakatı Çerçevesindeki Uygulama Araçlarına Uyumu 69

3.3.2.1. Sınırda Karbon Düzenlemesi Mekanizması (SKDM) 69

3.3.2.2. Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) 71
3.4. AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI TÜRKİYE İÇİN FIRSAT MI YOKSA TEHDİT Mİ? 73
3.4.1. Yeşil Dönüşümün Gerçekleştirilmesi Halinde Doğabilecek Olan Fırsatlar..... 73
3.4.2. Avrupa Yeşil Mutabakatına Uyum Sağlamanın Zorlukları/Tehditleri..... 76
SONUÇ..... 79
KAYNAKÇA 87

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. Birlik Değerlerinin Yasal Zemini…….15

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1. Atmosferdeki Karbondioksit (CO2) birikiminin 1960-2025 yılları arasındaki aylık değişimleri ve uzun süreli eğilimi…….24

Şekil 2. İklimin üzerindeki insani ve doğal faktörlerin etkilerinin dağılımı……. 25

Şekil 3. Bir Avrupalının ortalama karbon ayak izi…….31

Şekil 4. Avrupa Yeşil Anlaşmasının Unsuları……36

Şekil 5. Avrupa Yeşil Mutabakatı Yatırım Planı……46

Şekil 6. Türkiye elektrik üretiminde yenilenebilir enerjinin payı (%)……65

Şekil 7. Türkiye'nin En Fazla İthalat ve İhracat Yaptığı 5 Ülke…… 67

Şekil 8. Türkiye'nin 2021 Yılında Toplam İhracatta ve SKDM ürünlerinde ülkelere yapılan İhracattaki Payları (Yüzde)……..70

KISALTMALAR

AAET : Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AGSP : Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası

AKÇT : Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

AP : Avrupa Parlamentosu

AST : Avrupa Savunma Topluluğu

AYMEP : Avrupa Yeşil Mutabakat Eylem Planı

BAB : Batı Avrupa Birliği

BMİDÇS : Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

BPA : Bisfenol-A

CAP : Üst Sınır

CBAM : Carbon Border Adjustment Mechanism

CO2 : Karbondioksit

CO_2e : Karbondioksit Eşdeğeri

COP7 : 7. Taraflar Konferansı

COP15 : 15. Taraflar Konferansı

COP 21 : 21. Taraflar Konferansı

COP27 : 27. Taraflar Konferansı

COP28 : 28. Taraflar Konferansı

CRMA : Kritik Hammaddeler Yasası

ÇED **:** Çevre Etki Değerleme Yönetmeliği

DEEP **:** Döngüsel Ekonomi Eylem Planı

ECCP I **:** Birinci Avrupa İklim Değişikliği Programı

ECCP II **:** İkinci Avrupa İklim Değişikliği Programı

ETS **:** Emisyon Ticaret Sistemi

GDO **:** genetiği değiştirilmiş organizmalar

GSYİH **:** Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

GUDB **:** Giden Uzun Dalga Boylu

IPA **:** Katılım Öncesi Yardım Aracı

IPCC **:** Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli

NATO **:** (North Atlantic Treaty Organization) - Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

NDC **:** (Nationally Determined Contribution) - Ulusal Katkı Beyanları

ODGP **:** Ortak Dış ve Güvenlik Politikası

OECD **:** (Organisation for Economic Co-operation and Development) - Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü

OGSP **:** Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası

PPMV **:** Milyon Hacimde Kısım

SKDM **:** Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması

STK **:** Sivil Toplum Kuruluşları

t **:** ton

TBMM **:** Türkiye Büyük Millet Meclisi

TEN-T **:** Trans-Avrupa Ulaşım Ağı

TEPAV **:** Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı

UÇEP **:** Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı

UNEP **:** BM Çevre Programı

VER **:** (Voluntary Emission Reduction) - Gönüllü Emisyon Azaltım

WMO **:** Dünya Meteoroloji Örgütü

GİRİŞ

Avrupa yüzyıllar boyunca büyük savaşlar, yıkımlar insan kayıpları yaşamıştır. 15. Yüzyılın sonunda başlayarak İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar neredeyse beş yüzyıl boyunca savaşlara büyük acılara sahne olmuştur. Bu süre zarfında gerek filozoflar gerek siyasetçiler gerekse bilim adamları tarafından kıtanın bütünleşmesi, birleşmesine dair fikirler ortaya atılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın çok kanlı ve yıkıcı etkisinden sonra artık yaşlı kıtanın bir daha bu acıları, yıkımları yaşamaması ve uluslararası arenada kaybettiği statüsünü geri kazanabilmek için tek çarenin savaşmak değil bütünleşmek olduğunu anlamıştır. Bu hedef doğrultusunda ilk birliktelik ekonomik alanda sağlanarak Topluluk dediğimiz bütünleşme, sonrasında siyasi alanda da birlikteliği sağlayarak Avrupa Birliği'ne (AB) dönüşmüştür. AB diğer uluslararası örgütlerden çok daha farklı kendine münhasır bir yapı ile küresel sistemde yerini almıştır.

AB uluslararası sistemde etkin ve düzenleyici bir güç olarak yer alması, Birlik olma yolunda kendi tarihsel geçmişi, sahip olduğu gelenek ve kültür, bulunduğu coğrafi konumu ve zamanın ortaya koyduğu şartlara göre belirlediği politikalar doğrultusunda hareket etmiştir. Topluluk ilk hedefi ekonomik alanda kalkınma olduğundan dış politika neredeyse görmezden gelinmiştir. Dış politikada savunma ve güvenlik konularında özellikle İngilitere'nin savunduğu Atlantikçi bir görüş ile ABD taraflı olması uluslarüstü bir yapı oluşturulmak istense de üye ülkelerin yetki devrine sıcak bakmamaları, buna karşın Fransa'nın hükümetlerararası bir görüş çerçevesinde Avrupa merkezli yaklaşımı benimsemelerinden dolayı karmaşık bir hal almıştır. Maastricht Anlaşması, Amsterdam Anlaşması ve Nice Anlaşmalarıyla ortak bir dış politika meydana getirmek için getirilen yeniliklere rağmen üye ülkelerin çıkarları Birliğin çıkarlarıyla olan denge sağlanamadığından yine anlamlı bir şekil alamamıştır. Lizbon Anlaşmasıyla Topluluk Birliğe dönüşerek tüzel bir kişiliğe sahip olarak ortak dış politika da hükümetlerarası politika oluşturma özelliğini büyük oranda korumuş kurumsal bir yapı meydana getirilmiştir.

Birlik İkinci Dünya Savaşı sonrası temel amacı savaş sonrası yıkılan Avrupa'yı tekrar ayağa kaldırmak olduğundan sadece ekonomik alanda politika izleyerek sivil bir güç yaklaşımında bulunmuştur. Soğuk Savaşın bitimiyle dünyada yaşanan köklü değişim sonucunda ekonomik alanda birleşmiş olan Avrupa siyasi birlik, dış güvenlik ve savunma alanlarında da bir araya gelmek zorunda kalmıştır. Maastricht Anlaşmasıyla da bu adımı atmıştır. Ortak dış ve savunma politikası oluşturmak isteyen Birlik, üye devletlerin güvenlik ve savunma alanlarında yetki devri yapmak istemediklerinden tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Birlik askeri gücünü baskı, savaş için değil daha çok barışı sağlamak, acil durumlar için kullanmıştır. AB'nin sivil ve askeri gücünün yaklaşımının yanında normatif gücü tartışılmaya başlanmıştır. Normatif güç, askeri güç gibi fiziksel, maddi değil daha çok düşünsel olarak bir devletin diğer devlete kendi istediklerini benimsetme yeteneği olarak ifade edilmiştir. Birliğin güç yaklaşımları kapsamında sahip olduğu değerler, hedefler ve izlediği politikalar özellikle küresel sistemde etkili bir aktör haline getirmiştir. Son zamanlarda ortaya koyduğu iklimsel mücadele, sürdürülebilirlik ve yeşil dönüşüm altında ticaret politikaları uluslararası arenada Birliğin etki gücünü daha da arttırmıştır. AB'nin kendi içinde yaptığı düzenlemeler dahi onu küresel alanda etkili bir aktör olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çünkü AB pazarı herkes için yadsınamayacak, geri planda bırakılacak bir pazar değildir. Özellikle AB'nin Brüksel etkisi yani ürün üretim ya da süreçlerinde oluşturduğu standardizasyonlar, kurallar, yeni düzenlemeler sonrasında tüm dünyada etkili birer kural olarak benimsenmesine yol açmıştır. Bu etkide AB'nin küresel alanda liderliğini gözler önüne sermiştir.

Sanayi Devrimi ile hızla endüstrileşen dünya, artan nüfusuyla özellikle 1970'li yıllardan sonra dünyada iklim krizi ile mücadelede adımlar atılmaya başlanmıştır. İklim değişikliği sadece tek bir ülkeyi değil bütün ülkeler ve bireyleri ilgilendirmektedir. Hızlı kentleşme, artan nüfus, gelişen sanayi, enerji ihtiyacı küresel ısınmaya iklimsel değişikliklere yol açmaya başlamıştır. Birlik iklim kriziyle mücadelede öncü lider konumunda politikalar üreterek harekete geçmiştir. Avrupa Yeşil Mutabakatı ile 2050 yılı için sera gazı emisyonlarını nötr hedefini ortaya koyarak bunu tüm dünyaya duyurmuştur. Avrupa başta sanayi olmak üzere her sektörü içine alacak yeşil dönüşüm altında, büyümenin doğal kaynaklardan ayrıştığı, sera gazı emisyonlarının azaltıldığı, döngüsel ekonomi modelinin benimsendiği, sürdürülebilir bir ekonominin varlığı için çevre dostu politikalarla hem kıtaya hem de dünyaya etki etmiştir. Avrupa, ABD ve Çin gibi büyük bir ekonomiye

sahip olduğundan Avrupa'da değişen kurallar ister istemez diğer ülkeleri de etkilemek zorunda bırakacaktır.

Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olan Avrupa'nın yeşil dönüşüm çerçevesinde oluşturduğu yeni iklimsel ve ticari alandaki kuralları, uygulamaları değişimi zorunlu kılacaktır. Aksi takdirde Türkiye ihracatta büyük bir pazarını kaybetmiş olacaktır. Türkiye Cumhuriyetin ilanından sonra ilk hedef ekonomik kalkınma ve büyüme olduğundan çevre politikaları söz konusu dahi olmamıştır. Türkiye beş yıllık kalkınma planlarının içinde daha çok halk sağlığı, çevre kirliliği konularında ele almıştır. 1970'lerden sonra ise çevre konusunda uluslararası gelişmelerinde etkisiyle kalkınma planlarında çevreye dair düzenlemelere yer vermiş ve uluslararası sözleşmelere ve protokollere imza atmıştır. AB'ye aday ülke konumunda yer aldığından AB'ye uyum sağlamak adına çeşitli düzenlemelere gitmiştir. Diğer yandan küresel ısınma ile mücadelede 2016 yılında Paris Anlaşmasını imzalamış, Ekim 2021 tarihinde de Resmi Gazetede yayımlayarak taraf olmuştur. Türkiye 2022 tarihinde COP27'de 2030 yılı için sera gazı emisyonunu %41 oranında azaltma, 2053 yılı içinde nötr emisyon hedefini açıklamıştır. En büyük ticari ortağı AB ile ilişkilerini devam ettirebilmek, Avrupa pazarını kaybetmemek, yeşil dönüşüme uyum sağlamak için gerekli düzenlemeleri yapmak zorunda kalmıştır. Türkiye mevzuat olarak altyapı hazırlığı yapmış olsa da yeşil dönüşümün uygulama araçları olan sınırda karbon düzenleme mekanizması ile emisyon ticaret sistemine dair çalışmalarını tamamlayamamıştır.

Bu tez çalışmasında düzenleyici güç olarak Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın Türkiye tarafından uygulanabilirliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, Avrupa Yeşil Mutabakatının Türkiye için ne tür zorluklar yarattığı ve bu düzenlemelerin fırsat olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğinin incelemesine odaklanılmaktadır. Bu çalışmada literatür taraması yapılarak birincil kaynak anlaşmalar, kararlar, raporlar, makaleler, kitaplar, süreli yayınlar, haberler gibi kaynaklardan yararlanılacaktır. Bu çalışma üç bölümde incelenecektir. İlk bölümde AB'nin bir dış politika aktörü olarak gelişiminin kısa tarihsel geçmişi, oluşum sürecinde izlediği politikalar çerçevesinde güç yaklaşımları ve dış politikada düzenleyici güç olmasına ilişkin kavramsal tartışmalar ele alınacaktır. İkinci bölümde iklim ve küresel iklim değişikliğine değinilerek AB'nin bu kapsamda çevre politikalarının tarihsel gelişimi ve uluslararası çevre politikalarındaki

yeri incelenerek Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın ortaya çıkışı üzerinde durulacaktır. Son bölümde tez çalışmasında aşağıda yer alan sorulara cevap aranmıştır.

1- Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın Türkiye tarafından uygulanabilirliği, zorlukları nelerdir.
2- Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın Türkiye açısından bir fırsat mı tehdit mi olarak değerlendirilecek.

BİRİNCİ BÖLÜM: DÜZENLEYİCİ GÜÇ OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ

1.1. Dış Politika Aktörü Olarak AB: Tarihsel Süreç Bağlamında Gelişimi ve Mevcut Konumu

Avrupa kıtası çok uzun yıllar boyunca kıtadaki devletlerin bitmeyen savaşlarına sahne olmuştur. 1400 yılların sonunda Avrupa'ya hakim olmak için yapılan savaşlar neredeyse yüzyıl sürmüş ve 1500 yıllardan sonraki Avrupa'nın siyasetinde etkili olmuştur. 1600 yıllardan sonra ise Avrupa'da bitmek bilmeyen savaşlara Otuz Yıl Savaşları, Dokuz Yıl Savaşları da eklenerek etkisini sürdürmüştür. Savaşlar, bir salgın gibi Avrupa'yı sarsmaya 18. yüzyılda da devam etmiş, İspanya Veraset Savaşları ile de durum devam etmiştir.[1]

1800 yılların başında Fransa İmparatoru Napolyon Bonapart'ın seferleri, Avrupa'yı yeniden savaşların olduğu bir alana çevirmiştir. Napolyon Savaşlarının ardından elli yıl sonra eski kıta iki yeni devletin ortaya çıkması için süreç başlamış; İtalya ve Almanya, Avrupa'nın dengesini bozması sonucunda insanlık tarihinin en büyük kıyımlarından birinin yaşandığı Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Savaşın yıkıcılığından sonra Avrupa devletlerinin arasında siyasette barışın hâkim olacağı düşüncesi ortaya çıkmış olsa da farlı geleneklerin, ideolojilerin olduğu bu kıta da bu fikirlerin kısa ömürlü olmasına sebep olmuştur. Tüm dünyayı sarsan ve büyük kayıplara neden olan Birinci Dünya Savaşının ardından ondan daha yıkıcı ve büyük bir savaş olan İkinci Dünya Savaşı başlamış, büyük yıkımlar ve can kayıpları yaşanmıştır. İşte yaşlı kıtanın böyle uzun bir zamanı savaşlarla dolu geçmiştir. Kıta üzerinde her savaş barışın artırmış ve barış sağlanması için fikirler ortaya atılmaya çalışılmıştır. Kıta da tam bir barışın sağlanmasının yolunun kıtanın birleşmesinde, bir araya gelmesinde olduğu görülmüştür.[2]

[1] M. Serdar Palabıyık ve Ali Yıldız, **Avrupa Birliği**, ODTU Yayıncılık, Ankara, 2006, s.3.
[2] a.g.e., s.4-5.

Başlangıçta 6 devletten oluşan birlik, 1951 tarihli Paris Antlaşması'yla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), 1957 tarihli Roma Antlaşması'yla Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) kuruldu. Kurulan Topluluklar daha sonra tek bir Pazar kurarak 1992'de Maastricht de imzalanan Avrupa Birliği antlaşması sonrasında 1 Kasım 1993 yılında İngiltere'nin onayı ile ekonomik ve parasal birlik doğrultusunda ilerleyen ve belirli alanlarda hükümetler arası iş birliğinin söz konusu olduğu Avrupa Birliği (AB) kuruldu.[3]

Birlik, süreç içerisinde çeşitli genişleme politikaları ile günümüz AB yapısına bürünerek uluslararası sistemde etkin rol alan bir aktör olarak sahnede yerini almıştır.

2007 de, Bulgaristan ve Romanya'nın katılımıyla üye sayısı 27'ye yükselen AB, 2013 yılında Hırvatistan'ın katılmasıyla 28 üye devletten oluşan dev bir yapıya dönüşmüştür. Fakat 31 Ocak 2020 tarihinde İngiltere'nin AB üyeliğinden çekilmesi üye sayısında azalmaya yol açmıştır.[4]

Avrupa Birliği'nin tarihine genel bir bakıştan sonra Birliğin dış politikasına ilişkin bir analiz çalışmasını ortaya koymak faydalı olacaktır. İkinci Dünya Savaşı sonrası büyük bir yıkım ve nüfus kaybına uğrayan kıta artık çareyi barış çerçevesinde birlik olmakta görmüştür. Bu birliktelik ilk başlarda ekonomik bir bütünleşme olarak ortaya çıkmıştır. Sonrasında ekonomik birleşme ile siyasi birlik, dış politika ve savunma alanlarında da birliktelik gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bütün bu amaçlar doğrultusunda Birliğin genişleme ve derinleşme süresince üye sayısının artmasıyla sınırlarının net olarak tanımlanamaması bunun yanında ikili ilişkilerin sayısında da artışların varlığı istenilen dış politikanın daha karmaşık ve farklılaşmasına neden olmuştur.

Avrupa dış politikasını, iç ve dış politika ortamlarında devlet merkezli bir politika yerine üye devletler Birliğin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'na katkıda bulunmazken kendi dış politikalarını sürdürmeye devam etmiştir. Bu durum Birliğin dış politikalarına ilişkin çalışmalarını sınırlı olarak yürütülmesine neden olmuştur. 1990'lardan önce Avrupa'daki

[3] Ufuk Ayhan, **Avrupa Birliğinin Yönetsel Yapısı ve Türkiye**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009, s.18.
[4] Avrupa Birliği'nin Tarihi (AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası), https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html (Erişim Tarihi: 01.11.2023).

entegrasyon süreci daha çok ideolojik Doğu Batı bölünmeleri nedeniyle Batı Avrupa ile sınırlı kalmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası AB'nin uluslararası alanda faaliyeti önemli ölçüde değişmiştir. Sovyet tehdidin ortadan kalkması, iki kutuplu bölünmenin sona ermesi, Avrupa içinde birleşik bir Almanya, AB'nin doğuya doğru genişlemesi, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile yeni sorunlu ilişkisinin varlıkları uluslararası arenada siyasi, ekonomik ve güvenlik bağlamında daha güçlü dönüşümüne sebep olmuştur. İç politikada ise ortak pazar, birçok üye ile tek para birimine geçiş gibi köklü değişimler yaşamıştır. AB'nin dış politikasında, devlet merkezci realist önermeye göre dış politika devletlerin ve hükümetlerin işidir. Dolayısıyla, AB'nin bir devlet olmadığı dikkate alınarak bir dış politika aktörü olarak nitelendirilemeyeceği, bundan hareketle Avrupa dış politikası, federalist bir Avrupa vizyonunun ulaşmayı hedeflediği bir ideal düzeyinde kalmıştır. Uluslararası arenada Avrupa'yı temsil eden merkez AB kurumları değil Almanya, Fransa gibi güçlü üye devletleridir.[5]

Avrupa bütünleşme süreci ve Birliğin kendi sınırları dışındaki dünya ile ilişkileri belirli değerler sistemi üzerine inşa edilmiştir. Ulus devletlerin siyasi eylem ve davranışları, ekonomik ve sosyal alandaki faaliyetleri ve hedefleri bu değerler bütünü temelinde şekillenerek ulus üstü bir yapının parçası haline gelmektedir. Bu süreç, Avrupalılaşma yaklaşımı olarak ele alınmıştır. Ulus devletlerin Avrupalılaşması, dış politikanın ulusal düzeyin ötesinde devredilmesini, bu kapsamda da ortak kurumlar ve politika yapma şekillerinin geliştirilmesini sağlanmıştır. Avrupalılaşma sürecinde özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında işlevselci (fonksiyonalist) kuram etkili olmuştur. Buna göre, savaş ve yıkımların tekrar yaşanmaması adına bir ulus üstü yapılanmaya gidilerek iş birliği içinde ortak sorunları çözmede fonksiyonel sorumluluklara sahip bir merkezin ulus devletlerin bazı egemen yetkilerini üstlenmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Böylece karar almada ulus devletlerin ulus üstü örgüt içinde yeri ve önemi de göz ardı edilmemiş olacaktı. 1960'ların başında ise işlevselci kuramların aksine ulusal devletlerin öneminin daha da canlandığı, ulusal devletlerin kendi çıkarlarına sahip birer varlık olduğu, ulusal menfaatlerinin sürdürüldüğü, karar verici organın devlet olduğu anlayışı olan hükümetlerarasıcılık yaklaşımı ortaya çıkmıştır.[6] Bu yaklaşım ulus devletlerin daha çok merkezi rolünü

[5] Walter Carlsnaes, Helene Sjursen and Brian White, **Contemporary European Foreig Policy**, Sage Publications Ltd, London, 2004, s.11-13.
[6] Nisa Erdem, **Avrupa Bütünleşme Kuramları Işığında Çok Düzeyli Yönetişim**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi Protokol Dergisi, Yıl:2, Sayı:1, s.23-26.

vurgulamıştır. Avrupa devletleri kendi menfaatlerini başta ekonomik alanlar olmak üzere birlikte hareket etmeyi düşünürken dış politika ve savunma gibi hayati alanlarda ortak hareket etme konusunda niyetli olmamışlardır.[7] Hükümetlerarasıcılık anlayışında alınan ortak kararlar için ulusal çıkarları korumak amacıyla ulus devletlerin gerekirse fedakarlık yapması da söz konusu olabilmektedir.[8]

Diğer bir yaklaşım olan Uluslarüstücülük ise hükümetlerarası kuram gibi devletin varlığını kabul etmekte ama işlevsel kuramdaki gibi ulus üstü örgüt, ulusal devletlerin toplanma yeri olacak ve devletler ortak menfaatler için kendi çıkarlarından kısmen ya da tamamen vazgeçebileceklerdi. Böylelikle devlet üstü bir mekanizmaya yetki devri söz konusu olacaktı. Tüm bu yaklaşımlarla AB'nin politikaları üzerindeki etki mekanizmalarına açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Bütün bu kuramların ortak yönü bağlılık duygusunun ya da etki gücünün daha büyük bir siyasi varlığa yönlendirmesidir.[9]

1.1.1. Dış Politikada Lizbon Antlaşması Öncesi

İkinci Dünya Savaşı'nın tahribatıyla ve öncesindeki kıtanın ulus devletlerinin birbirleriyle olan savaşlarından bir kazananın çıkmadığı bu durumun Avrupa'yı daha da aşağıya çektiğinin anlaşılmasıyla Batı Avrupa'nın bütünleşerek, kıta içinde sorunlu olan Almanya'nın da dışlanmadan tersine bütünleşme içine alan bir yaklaşıma yönelmenin doğru olduğu anlaşılmıştı. Bu amaçla özellikle ekonomik bütünleşmeye ağırlık verilerek Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. Bu Topluluk, ekonomik iş birliği çerçevesinde hareket ederken çok hassas olan ortak dış politika neredeyse görmezden gelinmiştir. Dış politika ve savunma alanlarında yetki devrini içeren Avrupa Savunma Topluluğu (AST) ile bunu gerçekleştirmek isteniyordu ki keza o da başarılı olamamıştır. Bu dönem içerisinde dış politika ve savunma alanında uluslarüstü kurumsallaşmanın siyasi olarak mümkün olmadığı ABD'nin savunma alanın da kendi liderliğinde olan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) öncelik vermesi,

[7] Atilla Eralp, **Avrupa Bütünleşmesinin Dış Politika Arayışları: Dünü, Bugünü ve Geleceği**, Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri ATAUM 30. Yıl Armağanı, Ankara, 2018, s.215.
[8] Nisa Erdem, **Avrupa Bütünleşme Kuramları Işığında Çok Düzeyli Yönetişim**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi Protokol Dergisi, Yıl:2, Sayı:1, s.23.
[9] a.g.e., s.23-26.

Fransa'nın yetki devrine ilişkin hükümetlerarası yaklaşımı benimsemesi başarısızlığın iki faktörü olmuştur. 1960'larda Avrupa'nın dış politikası Avrupa merkezli mi yoksa Atlantik merkezli mi olacağı yönünde eğilim gösterince daha da karmaşık hal almıştır. Birleşik Krallığın Topluluğa üyelik başvurusu bu tartışmayı daha da alevlendirmiştir. Birleşik Krallık Atlantikçi bir tutum sergileyerek dış politika ve savunma alanlarında ABD ve NATO'nun ağırlığını vurgularken, Fransa ise Avrupacı bir yaklaşımla Avrupa'nın dış politika savunma alanlarında daha etkili olmasını istemekteydi. Topluluğun bu istek ve amacını, ABD'nin liderliğinde olan Atlantik ittifakından bağımsız hareket eden kendi gücü, ağırlığı olan bir aktör olarak yapması arzulanıyordu. Bütün bu gelişmeler Avrupa bütünleşmesinin özellikle dış politika alanında bir açmaza girdiğini, uluslarüstü ve hükümetlerarası gibi yaklaşımlar olsa da bu çabalar sonuçsuz kalmıştır. Topluluk dış politika anlamında Avrupa Tek Senedine kadar bir durgunluğa girmiştir.[10]

Avrupa Topluluğu'nun toplu dış politika oluşturma ve uygulama yeteneği, 1986'da Avrupa Tek Senedi'nin kabulüyle resmiyet kazandı. Bu durum, Avrupa Birliği'nin dış politikasını ortak bir şekilde belirleme ve icra etme çabalarını hukuki bir temele oturtmuştur. Ancak, pratikte bu çabalar yeterince etkili olmamıştır.[11]

1990'lı yıllarda Almanya'da Berlin duvarının yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü, uluslararası düzende derin değişikliklere yol açmıştır. Sovyetlerin dağılmasıyla Doğu Avrupa'daki birçok ülkenin hızlı bir şekilde Birliğe katılması yönünde politika izlenmiştir. Birlik, bu saate kadar dış politikada pasif bir rol üstlenmiştir. Soğuk Savaş döneminde Birlik, uluslararası sistemde hem ekonomik hem de güvenlik ve siyasi açıdan ABD'nin koruması altında kalmıştır. Sonrasında ise hemen arka bahçesi olarak nitelendirdiği Bosna-Sırbistan çatışmasında aktif bir rol izlemesine neden olmuştur. Bu yapılanma, dış politika oluşturmada tek sesliliği sağlayamayan Avrupa Tek Senedinin revize edilmesini gerekli kılmıştır. 1993'te kabul edilen Maastricht Antlaşması ile Birlik üç sütunlu bir hukuki yapıya bürünmüştür. Bu antlaşma, Birlik'in kurumsallaşmasını ve mevcut yapılarını güçlendirmesini sağlamıştır. Bu antlaşmanın ortak dış politika ve

[10] Atilla Eralp, **Avrupa Bütünleşmesinin Dış Politika Arayışları: Dünü, Bugünü ve Geleceği**, Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri ATAUM 30. Yıl Armağanı, Ankara, 2018, s.212-218.
[11] Hayda Efe, **Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1):66-78, 2008, s.72.

güvenlik sütunu aynı zamanda ortak tutum geliştirebilmenin güçlü bir iş birliğin temellerinin atıldığının mesajını vermiştir.[12] Maastricht Antlaşması ile dış politika ve güvenlik/savunma alanlarında Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) oluşturulurken Yugoslavya Savaşı ve Birinci Körfez Savaşı'nın yarattığı ayrılık ve açmazları aşamayan Birlik bir ortak politika üretmesi geliştirmesi mümkün olmamıştır.[13]

Birlik Maastricht'ten sonraki dönemde Orta ve Doğu Avrupa bölgesindeki ülkeleri bünyesine eklemek için hızlı bir genişleme ve derinleşme sürecine girme ihtiyacı hissetmiştir. Bu süreç sonunda Birliğin uluslararası sistemde daha etkili olabilmek ortak tek bir sesliliği sağlamak amacıyla 1997 yılında Amsterdam Anlaşmasını imzalamıştır. Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası, toplamda on sekiz maddeden oluşmaktadır. Bu politika alanında iş birliğini güçlendirmek için yeni birim olan ODGP Yüksek Temsilciliği kurulmuştur. Ayrıca, Politika Planlama ve Erken Uyarı birimleri kurularak ortak tutum, tavır ve davranışların yanı sıra strateji belirleme de amaçlanmıştır. Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalarında ODGP hususunda alınacak olan kararların oybirliği şeklinde olacağı kararlaştırılmıştır. Bu durum, ODGP'nin devletler arası bir alan olarak geliştiğini ve ulusal Avrupa kimliğinin AB kimliğine göre daha öne çıkarıldığını göstermiştir. Sonuç olarak, ortak dış politikadan bahsetmek hala mümkün görülmemiştir.[14]

Ortak Dış ve Güvenlik Politikası alanında bir diğer yenilik 2003 yılında yürürlüğe giren Nice Antlaşmasıdır. Önceden oybirliği ile karara katılmayan bir devletin, o kararın alınmasını engellememesine dayanan yapıcı çekimserlik uygulaması, ortak eylem ve tutumların uygulanmasına ilişkin kararların alınmasında nitelikli çoğunluğa başvurulmasını gerektirmiştir. Bundan ötürü nitelikli karar alma alanları çoğaltılmıştır. Bir diğer yenilik, oybirliğiyle karar alınamadığı durumlarda, üye devletlerin bir kısmının karar almasına olanak tanıyan ve askeri ve savunmaya ilişkin konular dışındaki konularda en az sekiz üye devletin katılması şartıyla üye devletler arasında karar alınmasına imkan

[12] E. Sare Yılmaz ve Yücel Oğurlu, **Bölgesel Güç Olarak Avrupa Birliği ve Dış Politika**, Ankara Avrupa Calısmaları Dergisi Cilt:12, No:2 (Yıl: 2013), s.90-91.
[13] Atilla Eralp, **Avrupa Bütünleşmesinin Dış Politika Arayışları: Dünü, Bugünü ve Geleceği**, Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri ATAUM 30. Yıl Armağanı, Ankara, 2018, s.221.
[14] Fevzi Kırbaşoğlu **Avrupa Birliği'nin Yükselen Güçlere Yönelik Politikası:Türkiye Örneği**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Programı Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2019, s.43-44.

veren bir düzenleme getirilmiştir. Tüm bu süreçler boyunca, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası alanında çalışmaların güçlendirilmesi ve ortak bir politika oluşturulması için adımlar atılmıştır. Fakat, üye devletlerin kendi çıkarları ile Birlik'in çıkarları arasında denge kurmakta zorlanmaları, ortak bir dış politika oluşturma sürecinin yine de yavaş ilerlemesine neden olmuştur.[15]

1.1.2. AB Dış Politikasında Lizbon Antlaşması Sonrası Dönem

Birliğin dış politikasına ilişkin yapılan tüm yeniliklere rağmen dış politika oluşturma sürecinde bütünlük sağlanamamıştır. Uluslararası arenada etkili olamayan politikasına etkinlik, resmiyet kazandırabilmek, temel kurallar ve ilkeleri bir araya getirmek, kurucu antlaşmaları, katılım antlaşmalarını gözden geçirip bir araya toplamak ve kurumsal revizyonlar yapmak amacıyla AB Anayasası fikri ortaya atılmıştır.[16] Bu temelde hazırlanan AB Anayasası, 29 Kasım 2004 tarihinde üye devletlerin devlet ve hükümet başkanları tarafından imzalanmış ve sonrasında üye devletlerin iç hukuk prosedürü gereği onaylanmıştır. Ancak, Fransa ve Hollanda'da yapılan referandum sonuçları olumsuz olduğu için AB Anayasası yürürlüğe konulmamıştır.[17]

AB Anayasasının onaylanmamasının ardından, ortak dış politika alanında ve kurumsal yapılanma sürecinde belirlenen hedeflere ulaşmak için 2007'de Lizbon Antlaşması olarak da bilinen Reform Antlaşması imzalanmış ve 2009'da yürürlüğe girmiştir. Lizbon Reform Antlaşması, AB Anayasasının büyük ölçüde değiştirilmiş bir versiyonunu temsil etmiştir.[18]

Lizbon Antlaşması, AB'yi Maastricht Antlaşması tarafından tanımlanan üç sütunlu yapısını kaldırarak, tek bir tüzel kişilik haline getirmiştir. Bunun yanında kurucu antlaşmalarda kullanılan “Topluluk” ifadesi yerini “Birlik” ifadesine bırakmıştır. Tekli

[15] Hayda Efe, **Avrupa Birliği’nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1):66-78, 2008, s.73-76.
[16] Fevzi Kırbaşoğlu **Avrupa Birliği’nin Yükselen Güçlere Yönelik Politikası:Türkiye Örneği**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Programı Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2019, s.44.
[17] Barış Özdal, **Lizbon Reform Andlaşması'nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'na İlişkin Düzenlemelerinin Analizi**, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 2008, Cilt: 4 Sayı: 7, 2008, s.141.
[18] a.g.e., s.142-143.

bir yapıya geçmesine rağmen dış politika alanının, hükümetlerarası politika oluşturma niteliğini büyük ölçüde korunduğu görülmüştür. Birliğin dış politika alanında daha etkili ve güçlü bir konumda olabilmesi için getirilen en önemli yenilik "AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi" makamının oluşturulması ve bu makama yardımcı olmak için Avrupa Dış Eylemler Servisi kurulmuş olmasıdır.[19]

Lizbon Antlaşması, dış politikanın yapay olarak bölünmüş bir politika alanı şeklinde tanımlanmasını sürdürmüştür. Bu nedenle, birinci sütun olarak adlandırılan yetkiler hala Topluluk yöntemi altında yönetilmekte ve ikinci sütun yetkileri hükümetlerarası bir politika oluşturma yöntemini izlemiştir. Lizbon Antlaşması, Maastricht Antlaşması tarafından oluşturulan farklı yetkilerin sütun sistemi boyunca dış eylemi birleştirerek dış politikaya belirgin bir şekilde kurumsal bir yaklaşımı devam ettirmiştir. Lizbon Antlaşması ile Birlik içinde yürütme düzeyinde dış politika yönetimi üç önemli aktöre teslim edilmiştir.

1- **Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu:** Birliğin ortak dış ve güvenlik politikası alanında, dış politikayı yürütmek, kendi uzmanlık alanlarında gündem oluşturmasına katkıda bulunmak, politika belirlemede söz sahibi olmak şeklinde görevleri sıralanmıştır. Ortak pozisyonları müzakere eden ve tüm ortak konulara nihai olarak kararı vermek Konsey lider rolünü daha da arttırmıştır.
2- **Avrupa Birliği Komisyonu:** Ticaret ve kalkınma gibi düşük dış politika konularında inisiyatif hakkına sahip olan kurum olarak görev almıştır.
3- **Dışişleri ve Güvenlik Politikası Birlik Yüksek Temsilcisi;** Kurumsal yeniliklerden en önemlisi Dışişleri ve Güvenlik Politikası Birlik Yüksek Temsilcisi biriminin kurulması olmuştur. İlgili birim, üye devletlerin dış politikada uyumunu yakalamak, birbirlerini tamamlamak, Birliğin uluslararası bir aktör olarak varlığını ortaya koymak için oluşturulmuş olup Avrupa Dış Eylem Servisi tarafından desteklenmesi düşünülmüştür. Aynı zamanda Yüksek Temsilci geleneksel dış politika dosyalarından sorumlu tutulmuştur.[20]

[19] AB Rehberi (AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası), https://www.ab.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf (Erişim Tarihi: 23.11.2023).
[20] Marıo Telò and Frederık Ponjaert, **The EU's Foreign Policy What Kind of Power and Diplomatic Action?**, Routledge is an imprint of the Taylor & Francis Group, London and New York, 2013, s.130-133.

1.2. ‘Bir Güç Olarak Avrupa Birliği’ Nitelendirilmesine İlişkin Mevcut Kuramsal Tartışmalar

Avrupa’nın 20. yüzyılda yaşadığı büyük savaşlar, büyük insan ve maddi kayıplardan sonra özellikle 1950’lerden itibaren birleşik Avrupa fikri için girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimle, kıtanın hem sosyal ve ekonomik olarak kalkındırmasını sağlamak hem de kıtada yer alan farklı tarihsel süreç ve geleneklere sahip milletleri bir araya getirilmesini amaçlanmıştır. Amacın gerçekleşebilmesi adına ortak değerler sisteminin oluşturulması ve geliştirilmesi gerekli olduğundan bu temel değerler etrafında Birliğin hedefleri aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

- Belirli bir sosyal güvenlik düzeyi,
- Sağlık ve refah hizmetlerinden faydalanma,
- Belirli bir yaşa kadar eğitim olanağının sağlanması,
- Asgari düzeyde bir gelir sağlanması,
- Konut yardımları,
- Yoksulluğun ortadan kaldırılması,
- Eşitsizliğin giderilmesi veya en aza indirilmesi,
- Sosyal bütünleşmenin gerçekleştirilmesi,
- Sosyal katılım düzeyinin genişletilmesi.[21]

Bu hedeflerin yanında AB; insan haklarının korunmasına katkıda bulunmak, Birliğin çıkarlarını ve değerlerini korumak ve geliştirmek, barışa, güvenliğe ve dünyanın sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunmak, uluslararası arena da serbest ve adil ticaret gerçekleştirebilmek, milletler arasında dayanışma ve hoşgörü, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına ve uluslararası hukuka sıkı bir şekilde uyulmasını sağlamak olarak dünya genelindeki amaçlarını tanımlamıştır.[22]

AB’nin uluslararası arenada nasıl bir güç olduğuna dair literatürde tartışmalar süre gelmiştir. Aslında Avrupa Birliği’nin güç kavramının tanımlanmasında Birliğin

[21] Cevdet Avcıkurt ve Mehmet Oğuzhan İlban, **Avrupa Birliği’nde Turizm ve Türkiye**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2016, s.7-8.
[22] AB İlkeleri ve Değerleri (Avrupa Birliği), https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values/aims-and-values_en (Erişim Tarihi: 26.10.2023).

oluşmadan önceki kıtanın yaşadığı tarihsel süreci, bulunduğu coğrafyadaki kültürel ve geleneksel yaşanımları ve bu yaşanımlar karşısında tutunduğu tavır, izlediği politikalar etkili olmuştur. Bu nedenle Birliği tek bir güç kavramı ile açıklamak eksik kalacaktır. Bundan ötürü Birliğin bu süreç içinde sırsıyla gerek kendi ulusal çıkarları gerekse uluslararası ilişkilerdeki politikaları kapsamında güç kavramı olarak üç başlıkta incelemek faydalı olacaktır.

1.2.1. Sivil Güç Olarak Avrupa

Uluslararası sistemde, François Duchene AB'yi sivil bir güç olarak tanımlayarak, AB'nin ekonomik açıdan oldukça güçlü olduğunu ancak askeri açıdan sınırlı bir grup ülkeler topluluğu olduğunu belirtmiştir.[23] Ayrıca Duchêne'e göre 'sivil' bir güç olarak görülmesi onun uluslararası sistemdeki rolünün özelliği, 'doğası' ile ilgili olduğunu dile getirmiştir. AB'nin uluslararası bir örgüt olarak gücü ve yeniliği, istikrarı, huzuru ve güvenliği sağlama modelini genişletme yeteneğine dayandırmaktadır. Birliğin tehditlere karşı güvenliğinin askeri yollar yerine ekonomik ve siyasi yollarla sağlanacağını ifade etmiştir.[24] Duchêne, 1970'lerin başında Avrupa'da oluşan nükleer rekabetin askeri gücün önemini azaltacağından bu da sivil etki alanı için imkan sağlayacağını ileri sürmüştür. AB'nin sivil etki araçlarından en önemlisi olan ekonomik güç olduğunu vurgulayarak, Birliğin uluslararası alanda daha etkili bir aktör olacağını ifade etmiştir.[25]

AB, uluslararası alanda sivil gücünü, ekonomik ilişkiler kurarak, kriz yaşayan ülkelere insani yardımlarda bulunarak, dünyanın çeşitli bölgelerinde ekonomik yardımlar sağlayarak göstermiştir. Ayrıca diplomatik ve kültürel araçlarını kullanarak, ticari ortaklıklar kurmuş ve adaylık perspektifini öne sürerek sivil gücünü ortaya koymaya çalışmıştır.[26]

---

[23] Cengiz Dinç ve Barış Sevinçli, **Avrupa Birliği'nin Yumuşak Gücü ve Koşulsallık Bağlamında Kullanımı,** Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 5 Sayı: 3 Yıl: 2021, s.1154.

[24] Helene Sjursen, **Civilian or Military Power European Foreign Policy in Perspective, What kind of power?,** Routledge, Journal of European Public Policy Series, London and New York, 2009, s.22.

[25] Taylan Özgür Kaya ve Aslıgül Sarıkamış Kaya, **Saint-Malo Sonrası Dönemde Avrupa Birliği'nin Uluslararası Kimliği: Bir Sivil Güçten Daha Fazlası Mı?,** Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 29, s.295.

[26] Cengiz Dinç ve Barış Sevinçli, **Avrupa Birliği'nin Yumuşak Gücü ve Koşulsallık Bağlamında Kullanımı,** Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 5 Sayı: 3 Yıl: 2021, s.1154.

Soğuk Savaş döneminde Batı Avrupa'ya yönelik olası bir Sovyet saldırısına karşı NATO ve ABD'nin güvenlik şemsiyesinin altına girmesiyle Batı Avrupa demokrasileri, askeri harcamalarını sosyal refah alanına yönlendirerek bu alanda daha fazla kaynak ayırabilmiş, ekonomik alanlarda önemli hareketlerde bulunarak sivil etkisini artıran bir aktör olmuştur. Ciddi askeri bir gücü bulunmayan Birliğin uluslararası sistemde etkili olabilmek için ekonomi, kültürel, siyasal bağlamda araçlarını kullanarak etkin bir şekilde rol almayı hedeflemiştir.[27] Bu sebeple, AB'nin uluslararası alanda sivil bir güç olma rolünün temel taşları arasında ekonomik ve insani yardımlar, üçüncü ülkelerle kurduğu ticari ve ekonomik ilişkiler, antlaşmalar ile kullanılan diplomatik ve kültürel araçlar bulunmaktadır. AB'nin dış politikada en etkin biçimde başvurduğu araçlar ise 'ticaret, ortaklık ve iş birliği antlaşmaları', 'üyelik perspektifi', 'insani yardımlar', 'indirimler' ve kota artışları olarak belirlenmiştir. Birlik, ABD ve Çin gibi dünyanın en büyük ekonomik gücüne sahiptir. Bu gücü sayesinde gerek uluslarla gerekse küresel örgütlerle yapmış olduğu ticaret, ortaklık ve iş birliği antlaşmalarıyla onların piyasalarına erişmesine olanak sağlamıştır. Aynı şekilde özellikle üçüncü dünya ülkeleriyle yapılan bu iş birliği antlaşmaları, onların AB piyasalarına erişmesini kolaylaştırırken aynı zamanda onlara teknik ve finansal yardım, çevresel destek ve bilimsel destek gibi çok geniş alanlarda çoğunlukla karşılıksız bir şekilde yardımlarda bulunmuştur. Bu şekilde AB küresel sistemde etkinliğini ve gücünü arttırmıştır. Sivil gücünü kullanımında diğer bir etkili aracı da adaylık perspektifi olmuştur. Adaylık perspektifiyle hem Birlik içinde istikrarı sağlamış hem de aday ülkelerin yapısal dönüşümleri için itici bir güç olma özelliği göstermiştir. Aslında üyelik, aday ülkeler için büyük bir fırsat olarak değerlendirildiğinden etki gücü daha da katlanmıştır. Bundan ötürü aday ülkeler isteyerek AB'nin normlarını, şartlarını, politikalarını kendi iç süreçleriyle bir bütün oluşturma, benimseme yoluna gitmiştir. AB'nin dış politikada kullandığı diğer bir etkili faktörde dış yardımları olmuştur. Birliğin dünya da dış yardım da bulunmadığı üçüncü dünya ülkesi neredeyse bulunmamaktadır. Bu konuda küresel anlamda açık ara lider konumunda yer almaktadır. Dış yardımı etkin olarak kullanabilmesinin nedeni karar alma mekanizmasının hızlı olmasından kaynaklanmaktadır. Yardım için herhangi konsey ve komisyon kararı olmadan da eyleme geçebilmektedir. Bütün bunlar AB'nin dünya da görünürlüğünün etkisini arttırmıştır. AB dış politika alanında, insani yardımlar, adaylık

[27] Cengiz Dinç ve Barış Sevinçli, **Avrupa Birliği'nin Yumuşak Gücü ve Koşulsallık Bağlamında Kullanımı,** Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 5 Sayı: 3 Yıl: 2021, s. 1157.

perspektifi ve ticaret, ortaklık ve iş birliği antlaşmaları kadar olmasa da kalkınma politikası, ekonomik yardımlar, ekonomik yaptırımlar gibi araçları da etkili bir şekilde kullanmıştır. Bu araçlar sayesinde AB, özellikle ekonomik alanlarda gelişmekte olan ülkelerle ilişkilerini sürekli olarak geliştirmiş ve uluslararası alanda etkin bir aktör olmuştur.[28]

1.2.2. Sert Güç Olarak Avrupa

Güç kavramı toplumların evrimi ve dönüşümüyle birlikte çeşitli biçimler ve nitelikler kazanmıştır. Klasik sert güç ise genellikle askeri güç olarak tanımlanmıştır.[29] Sert güç terimi, uluslararası literatürde genellikle askeri ve ekonomik güce atıfta bulunarak kullanılmaktadır. Askeri müdahaleyi, baskı, zorlama ve dayatmayı içermektedir. Eski çağlarda sert güç kullanımı istenilen sonuca ulaşmak adına devletlerin savaşı ve askerî kuvvetleri çok yaygın olarak kullandığı görülmektedir.[30]

AB nispeten zayıf bir askeri güç olarak tanımlanmış olsa da oluşum süreci içinde askeri gücünü arttırma eğilimi olmuştur. AB, Maastricht Antlaşması'na kadar savunma ve askeri güvenlik konularını entegrasyon sürecinin dışında tutmuştur. Sert güçten yoksun olan AB, ekonomik açıdan ABD ile benzer seviyede olmasına rağmen küresel sistemde aynı etkiye sahip olamaması eleştirilere neden olmuştur. Dolayısıyla sadece ekonomik yardım araçlarıyla, diplomatik çabalarla, insanlık suçlarının ve savaşlarının önüne geçilemeyeceğini göstermiştir.[31]

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından küresel düzeyde yaşanan önemli değişiklikler, Avrupa'nın savunma ve güvenlik sistemini yeniden düzenlemesini gerektirmiştir. Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu ülkelerinden gelebilecek tehditlerle, Almanya'nın kontrolsüz silahlanma riski gibi potansiyel tehlikelere karşı kendini savunma ihtiyacı

[28] Metin Aksoy ve Ömer Uğur, **Avrupa Birliği'nin Dış Politikadaki Aktörlüğüne Etki Eden Güç Unsurları: Sivil Güç, Askeri Güç ve Normatif Güç**, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 12, Yıl 12, Sayı 1, 2016, s.215-218.
[29] Asena Boztaş, **Uluslararası Güç Konseptının Dönüşümü: Askerî Güç = Sıber Akıllı Güç,** Yeni Dünya Ekonomi ve Güvenlik Mimarisi, s.664-666.
[30] Ali Çağlar, **Güç: Sert Güç, Yumuşak Güç ve Akıllı Güç**, Politik Psikoloji Derneği, Ankara, 2019, s.56-57.
[31] Selim Rüşen, **Normatif Güç Bağlamında Ab'nin Uluslararası Konumu Üzerine Tartışmalar,** Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 23, Mayıs 2018, s. 345-346.

ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, çeşitli örgütlerin himayesi altında bir araya gelme politikası benimsenmiştir. Soğuk Savaş dönemi, uluslararası sistemde yeni denge noktaları oluştururken, devletlerin güvenlik sistemlerinde de önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu dönemdeki güvenlik tedbirlerinin ana nedeni nükleer silahlanma olmuştur.[32]

İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş süresince AB uluslararası sistemde daha çok bir sivil güç olarak sahnede yer almıştır. Soğuk Savaş döneminin bitmesi, Almanya'nın tekrardan bir araya gelmesi ve arka bahçe diye adlandırdıkları Yugoslavya'da yaşana krizdeki başarısızlığı nedeniyle Birliğin ortak güvenlik ve savunma politikası oluşturması gerektiği daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Ekonomik birleşmeden sonra uzun yıllar boyunca bir tabu gibi düşünülen ortak güvenlik ve savunma politikası artık gerekliliğini ispat etmiştir. Soğuk Savaş dönemi sonuna doğru ortak güvenlik ve savunma politikası konusunda ciddi adımlar atılmış olsa da en önemli adımlardan biri de 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanarak 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması olmuştur.

Maastricht Anlaşması ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP), anlaşmanın oturtulduğu üç ana sütundan ikincisi olmuştur. Birliğin savunma ile ilgili hususlar ODGP kapsamına alınmıştır ve ilerde ortak bir savunma politikasına dönüştürülmesi amaçlanmıştır.[33] 01 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması, AB Dış Politika ve Güvenlik Politikası'nın (ODGP) önemli bir parçası olan Askeri Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (AGSP) adını Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) olarak değiştirmiştir. Lizbon Antlaşması öncesinde, AGSP/OGSP ile ilgili hükümler AB antlaşmalarında bulunmamaktaydı. Ancak, Lizbon Antlaşması bu durumu değiştirerek AGSP/OGSP ile ilgili hükümleri AB antlaşmalarına dahil etmiş ve bu sayede bağlayıcılık kazanmasını sağlamıştır. Ayrıca, Antlaşma ODGP/OGSP'nin kurumsal yapısında da değişiklikler getirmiştir.[34]

[32] Ebru Gençalp**, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (AGSP) Avrupa Güvenliğindeki Rolü ve NATO ile İlişkileri,** Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), Aralık 2004, s.46-47.
[33] Taylan Özgür Kaya ve Aslıgül Sarıkamış Kaya, **Saint-Malo Sonrası Dönemde Avrupa Birliği'nin Uluslararası Kimliği: Bir Sivil Güçten Daha Fazlası Mı?,** Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 29, 2017, s.289.
[34]Cenk Özgen, **Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'nda İlk Çatlak: Libya Krizi,** Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, OÜSOBİAD, Temmuz 2016, s.156.

Aslında Birliğin askeri gücü hiçbir zaman kalıcı bir ordu şeklinde tasarlanmamıştır. Daha çok acil ve insani yardımlar, çatışma durumlarında barışın tesisi gibi rol almayı benimsemiştir. Sivil ve askeri gücün hukuksal dayanağı Lizbon Antlaşması ile sağlanmıştır. Kıtanın sürekli bir ordusunun olması OGSP'nin askerileşmesi anlamına gelmemekteydi. Çünkü AB dünyadaki etkinliğini ekonomik, siyasi, ticari ilişkilerinin yanında askeri niteliğini de kullanmak suretiyle arttırmak istemiştir. Dolaysıyla AB'nin OGSP harekatlarının birçoğunu üye devletlerin topraklarının dışında, o ülkelerin yetkili makamlarınca alınan izinler doğrultusunda çıkan çatışmalarda barışı tesis etmek amacıyla kullanmıştır. Hiçbir zaman tehdit içerici zorlayıcı bir tutumla hareket edilmemiştir. Bütün bunlar AB'nin uluslararası sistemde "sert güç" özelliğine sahip aktör olmayı hedeflememiştir.[35]

1.2.3. Normatif Güç Olarak Avrupa

Bu tartışmaların temelini oluşturan en önemli argüman ise Ian Manners tarafından Birliği, sivil ya da askeri güçten ziyade ortak ilke ve iradeye dayanan bir normatif güç olarak değerlendirilmiştir. Manners, normatif gücü uluslararası ilişkilerde belirli bir davranışın şekillendirilmesi ve değiştirilmesi yeteneği olarak tanımlamıştır. AB'yi diğer örgütlerden farklı ve yeni bir aktör olarak görmüştür. Birliği, üye devletler arasında birçok ortak değere dayalı olarak kurulmuş ve çeşitli anlaşmalarla tesis edilmiş bir hukuk düzeni olarak nitelendirmiştir.[36]

Aslında Birlik Lizbon Antlaşması'nda normatif gücünün teorik boyutunu tanımlamış ve açıkça belirtmiştir. Buna göre Birlik, Lizbon Antlaşması'nın Genel Hükümler başlığının 2. Maddenin 5 fıkrasında kendini "Birlik, dünyayla ilişkilerinde kendi değerlerini ve çıkarlarını savunur ve geliştirir ve vatandaşlarının korunmasına katkıda bulunur. Barışa, güvenliğe, Dünyanın sürdürülebilir kalkınmasına, halklar arasında dayanışma ve karşılıklı saygıya, serbest ve adil ticarete, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına ve başta çocuk hakları olmak üzere insan haklarının korunmasına ve ayrıca insan haklarına katkıda

[35] Ümit Çelik, **AB'nin Küresel Stratejisi ve AB Ordusu Tartışması,** Dergipark, 2016, s.209-216.
[36] Ayşegül Gökalp Kutlu ve Zeynep Sıvar Yeniceler, **Normatif Bir Güç Olarak Avrupa Birliği,** Socıal Scıences Studıes Journal, Cilt:4, Sayı:18, 2018, s.1606.

bulunacaktır. Birleşmiş Milletler Şartı ilkelerine saygı da dahil olmak üzere, uluslararası hukukun sıkı bir şekilde gözetilmesi ve geliştirilmesi." şeklinde vurgulamıştır.[37]

Tablo 1. Birlik Değerlerinin Yasal Zemini[38]

İlke	Resmi Zemini
Barış	Schuman Deklarasyonu (1950), AKÇT Antlaşması'nın Girişi (1951), Roma Antlaşması'nın Girişi (1957)
Hürriyet	Roma Antlaşması'nın Girişi (1957), AB Antlaşması'nın Girişi (1991), AB Antlaşması'nın 6 maddesi
Demokrasi	Avrupa Birliği Antlaşması'nın 6 maddesi
Hukukun Üstünlüğü	
İnsan Hakları ve Temel Özgürlük	
Birlik içinde siyasal alanda iş birliği	Avrupa Birliği Antlaşması'nın 177. maddesi
Ortak dış politika ve güvenlik	Avrupa Birliği Antlaşması'nın 11. maddesi
Serbest ticaretin tesis edilmesi	Kopenhag Ekonomik Kriterleri (1993)

Birlik, bu hedef ve ortak değerler çerçevesinde, çokuluslu "bölgesel bütünleşme" olarak adlandırılabilecek bu oluşum içindeki ülkeleri, ulusal egemenliklerinden vazgeçmeyerek uluslararası bir yapının parçası olarak birlikte hareket etme durumunda kalmıştır. Ortak tarım politikası, birlikte gümrük birliği ve ortak dış politika gibi konular buna örnek olarak verilmiştir. AB'nin ortak dış politikası, savunma ve güvenlik gibi daha dış odaklı konulara yönelik ağırlık kazanmaya başlamasıyla gelişmiştir. Bu gelişim sürecinde Birlik, diğer uluslararası aktörlerin kullandığı stratejileri izleyerek, pazarlara açılma ve kıta dışındaki kaynaklara erişim konularında demokratik yöntemlerle fark yaratmayı amaçlamıştır. Birlik ne ABD gibi savaş politikası ne de Rusya Federasyonu gibi diğer bölgeleriyle bir dirsek teması korumaya dair politika izlemiştir. AB, reel politikayı göz önünde bulundurarak "dış menfaat"leri öncelikli tutan bir dış politika yolunu benimsemiştir. Dış politikada, demokratikleşme ve insan hakları konularındaki yaklaşımın, AB'nin çıkarlarına göre şekillendirildiği, gelecek perspektifini dikkate alan

[37]Avrupa Birliği Resmi Gazetesi (EUR-Lex), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2007.306.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AC%3A2007%3A306%3ATOC#d1e13065-1-1 (Erişim Tarihi: 02.11.2023).

[38] Selim Vatandaş, **Avrupa Birliği'nin Normatif Gücü": İnsan Hakları ve Demokrasi İdeali Bağlamında Bir Analiz**, Bilge Strateji, Cilt 10, Sayı 19, Güz 2018, s.157.

ve akılcı bir dış politika tercihinde bulunulduğu gözlemlenmiştir.[39] Bu politika kapsamında Birliğin Avrupa düzeyinde ve evrensel bağlamda benimsediği temel değerler ve hedefler, AB, dış ilişkileri için oldukça belirleyici bir çerçeve oluşturmuştur. AB dış ilişkilerinde ve ticaret politikasında kendi değerlerini ve hedeflerini kullanarak normatif bir yapı oluşturmuştur. Bu anlamda, Birlik, değerlerini yaymada önemli bir role sahip olmuş ve diğer ülkelerin bu değerleri benimsemesine katkıda bulunmuştur, buna rağmen zorlayıcı bir tutum takınmamıştır. Ticaret politikası, bu benimseme sürecinde son derece etkili bir araç olarak öne çıkmıştır.[40]

AB bu normatif güç çerçevesinde hareketlerini havuç ve sopa stratejisi diyebileceğimiz siyasi ve ekonomik araçların vasıtasıyla uygulamaya çalışmıştır. Havuçlar, ülkelerin Birliğin önemsediği insan hakları, başta çocuk hakları, haklar arasında saygı, adil serbest ticaret gibi koşullarının yerine getirilmesi ve bunların sonucunda da AB'nin mali yardımlarının ve onunla pazar ticaretinin arttırılması gösterilmiştir. Sopa ise tüm bu yardımların sonunda Birliğin taleplerine ilişkin herhangi bir gelişme ya da gerçekleşme bulunmaması halinde AB demokratik ve insani yüzü değişerek, var olan ödülleri yani ekonomik yardımları iptal etmesi ve siyasi izolasyon gibi güç araçlarının yaptırımlarından yararlanmıştır. Birliğin en önemli gücü olan ekonomik potansiyelini kullanarak iş birlikleri, ticari anlaşmalar ve kalkınma projeleriyle gerçekleştirmeye çalışmıştır. AB, diğer ülkelerle olan ilişkilerini demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkelerine göre şekillendirerek, bu değerlerin korunması ve geliştirilmesi için diplomatik çabalarını sürdürmektedir.[41]

1.3. AB'nin Düzenleyici Güce Dönüşme Süreci: Brüksel Etkisi

AB temel değerleri ve hedeflerine yönelik bu düzenlemeleri yaparken kendine özgü bir karakter taşıyan hukuk düzeni içinde gerçekleştirmiştir. "Bütünleşme hukuku" terimini kullanarak Birlik ülkelerinin hukuk düzenlemelerinden ayrı bağımsız bir şekilde, üye ülkelerin hukukunun da üstünde yer alan bir yapı oluşturmuştur. Üye ülkeler kendi

[39] E. Sare Yılmaz ve Yücel Oğurlu, **Bölgesel Güç Olarak Avrupa Birliği ve Dış Politika**, Ankara Avrupa Calısmaları Dergisi Cilt:12, No:2 (Yıl: 2013), s.82-83.
[40] Özge Bozkaya ve Ali Kıncal, **Avrupa Birliği'nin Dış Ticaret Stratejisinde Normatif Güç Kullanımı**, Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt 28, Sayı: 2, 2020, s.256-257
[41] Cengiz Dinç ve Barış Sevinçli, **Avrupa Birliği'nin Yumuşak Gücü ve Koşulsallık Bağlamında Kullanımı**, Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 5 Sayı: 3 Yıl: 2021, s.1157-1158.

aralarında imzaladıkları antlaşmalarla egemenliklerinin bir kısmından vazgeçerek normatif hukuk düzeninin işlemesi için Birlik kurumlarına yetkiyi bırakmıştır. Bunlara örnek olarak Tek Avrupa Senedi, Maastricht, Amsterdam ve Nice Antlaşmaları verebiliriz. Bu bağlamda, AB hukuku ile iç hukuk arasındaki bir çatışma durumunda, AB hukukunun üstünlüğü ve uygulanacağı belirlenmiştir.[42]

Bu bağlamda AB'nin küresel bir düzenleyici güç olarak ortaya çıkışına bakmadan önce Brüksel Etkisi'ni tanımlamak ve diğer küresel düzenleyici etki mekanizmalarından ayırmak gerekirse, Brüksel Etkisi AB'nin global piyasayı tek taraflı olarak düzenleme kabiliyetine atıfta bulunmuştur. Brüksel Etkisi, AB'nin düzenlemelerini diğer ülkelere benimsetmesinden ziyade piyasalar tarafından sürdürülen birtakım koşullarla bunu sağlamıştır. AB bu normatif gücünü kullanabilmesi için sadece kendi piyasasını düzenlemesi yeterli olacaktı. Çünkü AB pazarının büyüklüğü ve çekiciliği en önemli etken olmuştur. Dolayısıyla, Brüksel Etkisi özünde piyasa güçlerinden ve küresel şirketlerin Birliğin standartlarını gözetmesiyle bu gücü kullanmalarını sağlamıştır.[43]

Brüksel Etkisinin iki çeşidi ile ortaya çıkmaktadır: "de facto Brüksel Etkisi" ve "de jure Brüksel Etkisi". Fiili Brüksel Etkisi'nde uluslararası şirketler AB'nin düzenlemelerine göre hareket etmiş olup hükümetlerinin herhangi bir düzenleyici yaptırımlarıyla karşılaşmamıştır. Daha çok üretim ve faaliyetlerini destekleyecek şekilde ticari teşviklerinden yararlanmıştır. Böylece uluslararası şirketler, AB düzenlemelerinin kendi ülkelerinde de var olabilmesi adına lobi yaparak, AB kurallarına göre ihracat yapmayan şirketlere karşıda rekabet gücünü kaybetmemesine imkan sağlamıştır. "De jure Brüksel Etkisi" ise daha çok AB düzenlemelerinin yabancı hükümetler tarafından benimsenmesi ve yasallaşmasıdır. Örneğin AB çeşitli ekonomik ve siyasi anlaşmalar, uluslararası örgütler ve hükümet ağlarının aracılığı gibi düzenlemelerle bunu gerçekleştirmiştir. Brüksel Etkisi sadece ürünlere ait düzenlemeyi değil üretim süreçlerinin düzenlenmesini de kapsamaktadır. Bu "ürün ve süreç" ayrımı ticari ve ekonomik düzenleme literatüründe yaygındır, ancak her ikisini de barındıran Brüksel Etkisi için analitik olarak daha az merkezidir. Brüksel Etkisi'nin birçok örneği ürün düzenlemeleri ile ilgilidir; örneğin

[42] DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı), **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, s.28.
[43] Anu Bradofrd, **The Brussels Effect How The European Union Rules The World**, Oxford University Press, 2020, s.1-2

internette bulunan kişisel veriler, bir üründe belirli kimyasalların bulunması, elektronik cihazlara tehlikeli maddelerin dahil edilmesi veya bir geliştirici tarafından sunulan belirli bir yazılım paketi gibi. Brüksel Etkisi'nin diğer örnekleri, veri depolama süreci, kozmetik ürünlerde belirli bir test yöntemi (hayvan testleri gibi) ya da üretim sürecinin bir parçası olarak salınan sera gazlarının düzenlenmesi gibi süreç düzenlemeleri ile karşımıza çıkmaktadır.[44]

Özellikle 1990'lardan bu yana Birlik, düzenleyici bir güç olarak kendini inşa etmeye devam etmiştir. Temel değerleriyle birlikte düzenlemeler yoluyla AB kurumları her alanda ortak standartlar belirlemeye ortak bir pazar oluşturmaya çalışmıştır. Bunu gerçekleştirmesindeki temel amaç üye ülkeler arasında sorunsuz ticareti gerçekleştirecek ortak pazarı sağlamak olmuştur. Zamanla Birliğin, iç politika hedefi olan bu entegrasyon yukarıda da bahsedildiği üzere Brüksel Etkisi ile giderek artan dış boyut kazanmıştır. Diğer yandan AB'nin küresel düzenleyici olma yolundaki kilit kurumlarını da ifade etmek gerekmektedir. Bunlar yasama ve düzenleme sürecinde yer alan üç temel kurumdan oluşmaktadır: Avrupa Birliği Konseyi (Konsey), Avrupa Parlamentosu (AP) ve Avrupa Komisyonu (Komisyon)dur. Bu kurumların yanına AB antlaşmalarının, tüzüklerinin ve direktiflerinin yorumlanması ve uygulanmasında kilit rol oynayan Avrupa Mahkemelerini de ilave etmek gerekmektedir. [45]

AB'nin Brüksel Etkisinin yani ürün ve süreç düzenlemelerinin arkasındaki en önemli güç tek bir pazar meydana getirme isteği olmuştur. Standart olmayan ürünlerin diğer ülkelerle de ticareti zorlaştıracağı ya da engelleyeceği düşünülmüştür. Örneğin çevreyi ve kişisel verileri korumak için ulusal standartlar benimsenmiş olması durumunda, şirketler her ülke için farklı üretim ve süreçlerini yerine getirmek zorunda kalacağından bu durumları ortadan kaldırmak adına AB uyumlaştırılmış standartla Avrupa entegrasyonunu sağlamayı hedeflemiştir. Uyumlaştırılmış standartlarla hem bütünleşmiş pazar hem de Birlik içinde dolaşan mal ve hizmetleri güvence altına alınmasını sağlamıştır.

[44] Anu Bradofrd, **The Brussels Effect How The European Union Rules The World**, Oxford University Press, 2020, s.2-6.
[45] a.g.e., s.7-8.

AB düzenlemelerinde Brüksel Etkisi önemli bir faktör olsa da bu düzenlemelerin kökenleri çoğunlukla ayrı ayrı üye devletlere dayanmaktadır. Örneğin Almanya, Hollanda ve İskandinav ülkeleri çevre düzenlemelerinin öncüsü olmuştur. Almanya emisyon standartlarını kuvvetlendirerek Birlik'ten önce otomobil emisyonlarını düzenlemiştir. İsveç ve Danimarka ise Birlik'ten önce hayvan yemlerinde antibiyotik kullanımını yasaklamıştır. Yine Fransa ve Danimarka bebek ürünlerinde bisfenol-A'nın (BPA) yasaklanmasında öncülük etmiştir. Birliğin bunu daha sonra yapmasının önünü açmıştır. Bu düzenlemeler etki düzeyi yüksek üye devletlerin AB içindeki yukarı doğru uyumlaştırma hareketi olarak görülmüştür. Ulusal düzenlemelerin pazarı parçalama etkisi olacağından AB ortak pazarı korumak amacıyla standartları uyumlaştırmak durumunda kalmıştır. Ancak AB, düzenleme etkisi düşük olan üye devletlerin ortak bir standart belirlemelerine izin vermeyerek aşağı doğru uyumlaştırmayı benimsemediğini göstermiştir.[46]

Literatürde düzenleyici etkinin ne olduğu farklı şekillerde dile getirilmiştir. Bir kısım tartışmacı düzenleyici etkiyi diğer ülkelerin kendi yasalarını, standartlarını AB ile uyumlu hale getirmesiyle aynı tutmuştur. Aslında diğer devletlerin kurallarını kendileriyle uyumlu hale yani "kural ihraç etmek" AB'nin düzenleyici etkisinin en değerli standardı arasında yer almıştır. Bir kısım tartışmacı da devlet davranışları üzerine odaklanırken bir kısımda AB'nin çok taraflı anlaşmaları şekillendirmesindeki etkisi üzerinde de durmuştur. AB'nin düzenleyici etkisi uluslararası anlaşmalarla ayrıca vurgulanmıştır.[47] Birlik kendi düzenlemelerini uluslararası anlaşmalarla sınır ötesine taşıyarak düzenleyici gücünü ortaya koymuştur. Özellikle ekonomik ve sosyal alanlardaki politik ve düzenleyici tedbirlerini üye dışı devletlere karşı dışsallaştırılması yoluyla kullanan Birlik küresel bir aktör olarak yerini almıştır. Dolayısıyla çok taraflı anlaşmaları şekillendirmedeki etkisi kaçınılmaz olmuştur. Birlik, kendi düzenlemelerini uluslararası standartlara aktardığında diğer devletler gerek görmeleri halinde bu düzenlemeleri kabul etmeleri daha kolay olmuştur. Çünkü devletler Avrupa'nın kurallarından ziyade uluslararası bir standardı kabul etmesine nazaran daha olağan ve kolay olmuştur.[48]

---

[46] Anu Bradofrd, **The Brussels Effect How The European Union Rules The World**, Oxford University Press, 2020, s.10-11.

[47] Alasdair R. Young, **The European Union as a Global Regulator**?, Journal of European Public Policy, Cilt:22, Sayı:9 (2016) pp.**1243-1245.**

[48] a.g.e., s.16-19.

AB'nin düzenleyici rolünü arttırması kapsamında küresel ticaret politikası ile ortak ticaret politikasının oluşturulması anlayışı yer almıştır. Bu anlayış aslında Roma Antlaşması'na kadar uzanmaktadır. Üye ülkeler, uluslararası ticaretteki engelleri kaldırarak gümrük birliği oluşturmayı ve gümrük sınırlarını aşamalı olarak kaldırmayı amaçlamıştır. 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile "Ortak Ticaret Politikası" başlığında tarife oranlarında değişiklikler, ihracat politikası gibi ticareti koruma adına bir dizi önlemler için ortak ilkelerden söz edilmiştir. 1999'da Amsterdam Antlaşması ile ortak ticaret politikası, fikri mülkiyet hakları ve hizmetlere yönelik uluslararası müzakereleri ve antlaşmaları kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Lizbon Antlaşması ile ortak ticaret politikası konusunda Parlamento'nun yetkileri arttırılarak yetki paylaşımı esnetilmiş ve genişletilmiştir. Ayrıca, fikri mülkiyet hakları, hizmetler ve doğrudan yabancı yatırım gibi alanlardaki eksikliklerin giderilmesi için çaba gösterilmiştir. Bunların yanı sıra ortak ticaret politikası "Birliğin Dış Eylemi" başlığı altında uygulama ilkelerini açıkça belirtmiştir. Kontrollü küreselleşme stratejisi, AB ticaret politikasının temelini oluşturmuştur. Bu stratejide, ortak politikaların yürütülmesi, global düzeyde kuralların belirlenmesinde AB'nin düzenleyici rolünün daha da arttırılması, çok taraflılığın teşvik edilmesi, maliyetlerin yeniden dağıtılması gibi unsurlar yer almıştır. Söz konusu strateji ile AB'nin kendi iç pazara uyumu ve kendi hukuki düzenlemelerini dünya ticaret sistemine aktarmayı planlamıştır. Ancak 2006'da Avrupa Komisyonu Küresel Avrupa (Global Europe) isimli yeni bir plan belirlemiştir. Küresel Avrupa stratejisi kontrollü küreselleşme stratejisine göre daha az değer odaklı olup AB kurallarını ve standartlarını diğer paydaş ülkelere benimseterek global anlamda kalkınmaya öncelik vermek temel hedefi olmuştur. Avrupa Komisyonu 2015 yılında "Herkes için Ticaret" (*Trade for All*) stratejisi ile Birliğin bugünkü dünya ticaret ilişkilerinin çerçevesini oluşturmuştur. Ticaret stratejisi sadece AB'nin çıkarları doğrultusunda değil değerler ve ilkeler çerçevesini benimsemiş, AB'nin dış ilişkilerinde en etkili araçlardan biri haline dönüşmüştür. AB özellikle üçüncü dünya ülkeleriyle ilişkilerini ticaret anlaşmaları, birliktelik ve iş birliği gibi daha geniş çerçevede ticaret anlaşmalarıyla geliştirmiştir. AB bunu yaparken söz konusu ülkelere aynı zamanda değerlerini benimsetmeye ve düzenleyici rolünü arttırmaya çalışmıştır. Örneğin işçi haklarının geliştirilmesi, çevrenin korunması, insan

haklarına saygı, temel özgürlükler, sürdürülebilir kalkınmanın kurallarının var olması gibi unsurlar ile koşulluluk mekanizmasını araç olarak kullanmıştır.[49]

AB, sahip olduğu kurallar, ilkeler, değer ve standartları diğer ülkelere aktarılmasını sağlayarak kendi kıtasında başardığı barış ve huzur ortamını tüm dünyaya yaymayı amaçlamaktadır. AB, geçmiş yıllarda sürdürülebilir kalkınma, çevre politikaları, insani yardım ve iklim değişikliği gibi konularda önemli yatırımlar yaparak küresel sistemde saygın bir konuma gelmiştir. Özellikle çevre politikalarına verdiği büyük önem, AB'nin uluslararası alanda liderlik rolünü pekiştirmiştir. İklim değişikliği gibi küresel sorunlarla mücadelede AB'nin aldığı aktif rol, uluslararası alanda kabul gören bir güç olarak görülmesini sağlamıştır. Bu çabalar, AB'nin sürdürülebilirlik ve çevre koruma konularında öncü bir rol üstlenmesini ve küresel bir güç olarak tanınmasını sağlamıştır.[50]

[49] Özge Bozkaya ve Ali Kıncal, **Avrupa Birliği'nin Dış Ticaret Stratejisinde Normatif Güç Kullanımı**, Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt 28, Sayı: 2, 2020, s.261-271.

[50] Cengiz Dinç ve Barış Sevinçli, **Avrupa Birliği'nin Yumuşak Gücü ve Koşulsallık Bağlamında Kullanımı**, Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 5 Sayı: 3 Yıl: 2021, s.1157-1158.

İKİNCİ BÖLÜM: VAROLUŞSAL BİR TEHDİT OLARAK İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE ÇEVRESEL BOZULMAYA KARŞI AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TEMEL POLİTİKALARI VE YEŞİL MUTABAKAT

2.1. Küresel İklim Değişikliği ve Çevresel Bozulma

Havanın literatür anlamına değinecek olursak herhangi bir anda ve herhangi bir yerde yaşanan veya gözlenen atmosferik olayların tümüdür. İklim ise, uzun yıllar boyunca bir bölgede gözlenen hava koşullarının ortalama özellikleriyle birlikte, bu koşulların oluşma sıklıklarının zaman içindeki dağılımları, gözlenen aşırı değerler, şiddetli olaylar ve tüm değişkenliklerin birleşimi olarak tanımlanır. İklim ve hava insan hayatını var olduğu günden beri dolaylı ya da dolaysız bir şekilde etkilemiş ve insanoğlu da onunla uyumlu bir yaşam kurma uğraşı içinde olmuştur. İklim değişikliği, iklimin ortalama durumu veya değişkenliğinde onlarca yıl veya daha uzun süren istatistiksel olarak anlamlı değişiklikler olarak tanımlanabilir. Bu değişiklikler, doğal iç süreçlerin yanı sıra dış zorlama etmenleri ve atmosferin bileşimindeki veya arazi kullanımındaki sürekli antropojen (insan kaynaklı) etkiler nedeniyle ortaya çıkabilir.[51]

İnsanoğlu hava olaylarının değişebileceğini çok sıcak veya soğuk olabileceğini düşünürken iklimin ise değişiklik göstermeyeceğini düşünerek yeryüzünde yaşayan tek canlı gibi hareket eder. İklim değişikliğinin etki alanı tüm dünyayı kapsamaktadır. Bundan ötürü insanoğluyla birlikte yerküreyi paylaştığı tüm canlıları, çevreyi, havayı ve iklimsel olayları olumsuz yönde etkilemesine yol olacağından her canlının iklim değişikliğinden etkilenmesi kaçınılmazdır.

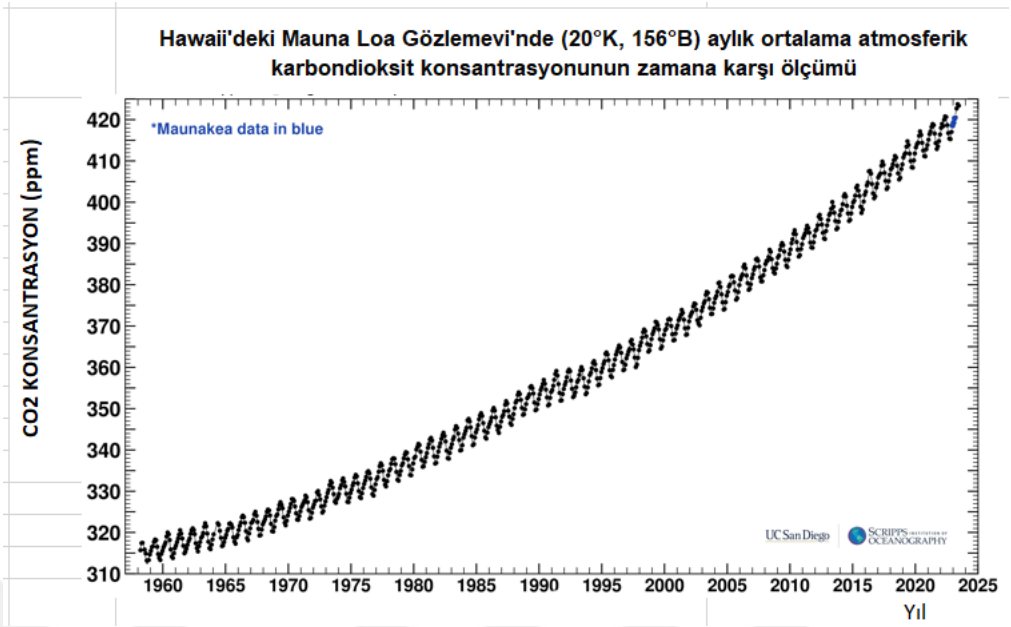
[51] Murat Türkeş, **Küresel İklim Değişikliği Nedir? Temel Kavramlar, nedenleri, gözlenen ve öngörülen değişiklikler, İklim Değişikliği ve Çevre**, Su Vakfı, 2008, s.27.

2.1.1. İklim Değişikliğinden Küresel İklim Değişikliğine

İklim değişikliği, küresel ısınmanın etkisiyle iklim sistemi üzerinde meydana gelen değişiklikleri ifade ederken, küresel iklim değişikliği ise bu değişikliklerin sonucunda yağış, nem, hava hareketleri, kuraklık gibi iklim olaylarının dünya genelinde değişmesini tanımlamaktadır. İklim değişikliği sadece bir bölgeyi ya da bir kıtayı değil, tüm yeryüzünü etkisi altına almaktadır. İklim değişikliğinde en önemli problem kaynağı, insan kaynaklı ortaya çıkan sera gazı salınımıdır. Sera gazları, özellikle kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtların kullanılması sonucu atmosferde birikimin artmasına neden olmaktadır. Bunun yanında ormanların yok edilmesi ve ekosisteme zarar verilmesi küresel ısınmaya ve iklimsel değişikliğe yol açmaktadır. Jeolojik sistemde doğal işleyiş süreci de iklim değişikliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilmektedir. Ortaya çıkan bu değişiklikler insan faaliyetleri sonucu ortaya çıkan etkilerin yanında çok önemsiz kalmaktadır.[52]

Atmosferdeki insan faaliyetleri sonucu oluşan sera gazı birikimlerinde sanayi devrimiyle beraber büyük bir artış meydana gelmiştir. Sanayi devriminden itibaren, özellikle fosil yakıtların kullanılması (kömür, petrol, doğalgaz gibi), ormanların yok edilmesi, tarımsal etkinlikler, arazi kullanımı ve endüstri üretim aşamalarında farklı etkiler ile atmosfere salınan sera gazlarının atmosferde hızlıca birikmesine, kentleşme oranının yükselmesiyle doğal sera etkisinin daha da artması sonucunda, sıcaklık artışı kaçınılmaz bir son olmuştur.[53]

[52] Salih Doğan vd., **Küresel ısınma ve biyolojik çeşitlilik**, İklim Değişikliği ve Çevre, 3, Yıl. 2010, s.72.
[53] Murat Türkeş, **İklim Değişikliğinin Bilimsel Temelleri, Türkiye'ye Etkileri**, İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi (iklimİN), Yıl 2019, s.21.

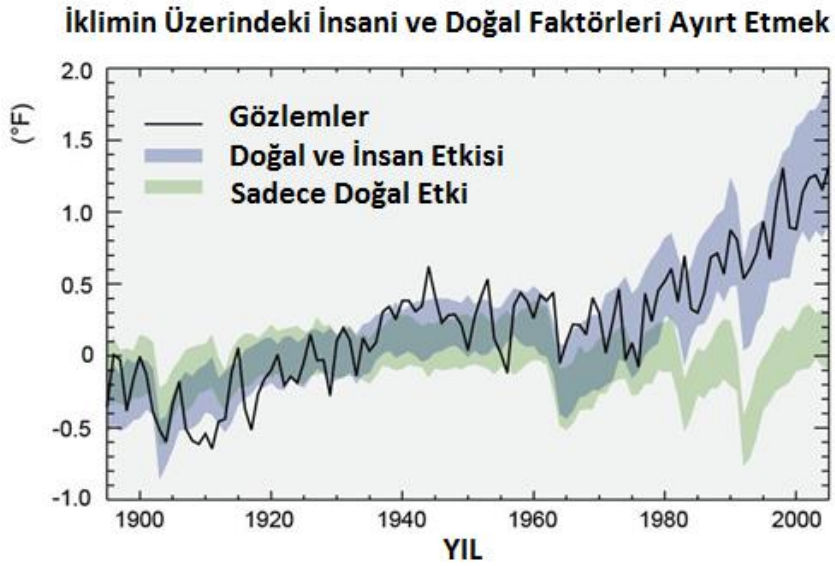

Şekil 1. Atmosferdeki Karbondioksit (CO2) birikiminin 1960-2025 yılları arasındaki aylık değişimleri ve uzun süreli eğilimi[54]

Uzun yılların ortalama CO2 verilerine göre (Şekil 1), 1960 yılında atmosferdeki yıllık ortalama CO2 birikimi yaklaşık 315 ppmv iken, 2020'de bu miktar 410 ppmv'yi geçmiştir. Bugünkü CO2 seviyesi, geçmiş 700 bin yılın doğal CO2 birikim değişimlerinin (yaklaşık 180-300 ppmv arasında değişen) oldukça üzerinde olmuştur. Sera gazı birikimlerindeki bu artışlar, Dünya'nın yüzeyine doğru uzanan uzun dalga boylu (GUDB) kızılötesi ışınım yoluyla soğuma etkinliğini zayıflatır ve daha fazla ısıtma eğiliminde olan bir pozitif ışınsal zorlamanın oluşmasına neden olmuştur. Bu ısınma etkisi, küresel ve bölgesel ölçekte, aşırı hava ve iklim olaylarının sıklığında, şiddetinde ve zamanlamasında farklı değişikliklerin oluşmasına neden olmuştur. Örneğin, yağış, 1900–2012 döneminde küresel ölçekte alan ve zaman açısından yüksek bir değişkenlik göstermiş ve bölgesel düzeyde yağış tutarlarında kuraklık ve artış eğilimleri gözlenmiştir.[55]

[54] Mauna Loa Kaydı (Scripps CO2 Programı), https://scrippsco2.ucsd.edu/graphics_gallery/mauna_loa_record/mauna_loa_record.html (Erişim Tarihi: 05.11.2023).

[55] Murat Türkeş, **İklim Değişikliğinin Bilimsel Temelleri, Türkiye'ye Etkileri**, İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi (iklimİN), Yıl 2019, s.21-23.

Şekil 2. İklimin üzerindeki insani ve doğal faktörlerin etkilerinin dağılımı[56]

Şekil 2'de ince çizgi, küresel sıcaklıkların değişimini göstermektedir. İnsanın neden olduğu etkileri görmezden gelirsek, sıcaklığın nasıl değişmesi gerektiğini gözler önüne sermektedir. Görüldüğü üzere, sadece doğal etmenlerin dikkate alındığı durumda, 1970'lerin sonundan sonra bir soğuma eğilimi beklenirken, böyle bir durum gözlemlenmemektedir (ince çizgi tam tersi yöne doğru ilerliyor). Ancak, doğal etmenlerin yanı sıra insan etkilerinin de küresel iklim değişikliğine eklendiği zaman, doğal ve insan etkisinin açık bir şekilde görüldüğü gözlenmektedir.[57]

Günümüzde, Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) tarafından yayınlanan Küresel İklim Durumu 2022 raporu, temel iklim göstergelerine (sera gazları, sıcaklıklar, deniz seviyesindeki yükseliş, okyanus ısısı ve asitlenme, deniz buzları ve buzullar) odaklanmaktadır. Raporda ayrıca, iklim değişikliğinin ve aşırı hava koşullarının etkileri de şu şekilde sıralanmaktadır;

- Kuraklık, sel ve sıcak hava dalgaları dünyanın neredeyse tamamını etkiliyor ve maliyetler artıyor,
- Küresel ortalama sıcaklıklar son 8 yılda kaydedilen en yüksek değerlere ulaştı,

[56]İklim Değişimi: Gerçekler ve İnkârcılığı Üzerine (Sürdürülebilir Politikalar Derneği), https://supolitikalaridernegi.org/2019/04/14/iklim-degisimi-gercekler-ve-inkarciligi-uzerine/ (Erişim Tarihi: 05.11.2023).
[57] a.g.e., (Erişim Taihi:05.11.2023).

- Deniz seviyesi ve okyanus ısısı rekor seviyelerde ve bu eğilim yüzyıllar boyunca devam edecek,
- Antarktika deniz buzu tarihteki en düşük seviyeye indi,
- Avrupa buzul erime rekorunu kırdı.

İklim değişikliği, günümüzde de etkisini sürdürmeye devam etmektedir. Kuraklık, sel ve sıcak hava dalgaları bütün kıtaları etkilemekte ve milyarlarca dolar maliyete sebep olmaktadır. Antarktika deniz buzu tarihteki en düşük seviyeye gerilemekte ve bazı Avrupa buzullarının erimesi ise beklenenin dışında kalmaktadır. 2022 yılında Küresel İklimin Durumu, çok yüksek seviyede sera gazlarının karada, okyanusta ve atmosferde değişikliklere sebep olmaktadır. Küresel sıcaklık açısından, 2015-2022 yılları arası kaydedilen en sıcak sekiz yıl olmuştur.[58]

Yapılan çalışmalar sonucunda, küresel iklim değişikliğinin etkileri ortaya konmuştur. Bu çalışmalar, 1880 ile 2012 yılları arasında küresel sıcaklığın 0,85°C arttığını ve deniz suyu seviyesinin ise 1901 ile 2010 yılları arasında 19 cm yükseldiğini göstermiştir. Çevre sorunları ve iklim değişikliği ile ilgili olarak uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeyde önlemler alınmakta ve yeni uygulamalara geçilmeye devam edilmiştir.[59]

2.2. Küresel İklim Krizinin Çözümü Bağlamında AB'nin Öncü Düzenleyici Rolü

Birliğin özellikle dünyada açık ara lider konumunda olduğu alan, çevre politikası ve sürdürülebilir kalkınmadır. Normatif bir güç olarak kabul edilen AB'nin küresel ısınma ile mücadele için ortaya koyduğu düzenlemeler sadece kıtayı değil tüm dünyayı da ilgilendirmektedir. Küresel ısınmanın Sanayi Devriminden günümüze değin artarak devam etmesi, sonucunda yaşanılan çevre ve iklimde meydana gelen olumsuz gelişmeler Birlik için özel bir yer tutmaktadır. Bundan ötürü çevresel duyarlılıkta gerek politikalarıyla gerekse uygulamalarıyla uluslararası aktörlerin başında gelmektedir. Etki alanı bu kapsamda son derece kuvvetli olduğu da görülmektedir.

---

[58] Küresel İklim Durumu Hakkında WMO Açıklaması (Dünya Meteoroloji Örgütü), https://public.wmo.int/en/our-mandate/climate/wmo-statement-state-of-global-climate (Erişim Tarihi: 03.11.2023).

[59] Selahattin Erdoğan, **Enerji, Çevre ve Sera Gazları**, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y. 2020, Cilt 10, Sayı 1, s.290-291.

2.2.1. AB Çevre Politikası: Ortaya Çıkışı ve Yasal Temelleri

Birliğin özellikle çevre politikası kapsamında yaptığı düzenlemeleri, uygulamaları üye devletler dışındaki ülkeler içinde bağlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Birlik bunu mevcut düzenlemelerinin uluslararası standartlarda yer almasıyla ya da üye dışı ulusal devletlerin yasalarına etki ederek benimsetme yoluyla gerçekleştirmektedir.

Birlik kurucu antlaşmalarında çevre politikalarına dair üye devletlerin yetki alanlarına bırakmadan uygulamasında ortak yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu ortak yaklaşımın sebeplerinden biri teknik niteliktir. Birlik içinde serbest rekabet ilkesinin geçerliliği üye devletleri ortak bir çevre politikası etrafında birleştirmek zorunda bırakmıştır. Bu yüzden her bir üye devletin ayrı çevre politikası ve hedefleri nedeniyle üretim maliyetlerinde farklılık yaratacağından bu durum serbest rekabeti olumsuz etkileyecektir. Bunun yanında üye devletlerin yaşam standartları, refah seviyesinin eşit olabilmesi, doğal yaşam şartlarının istenilen boyutta kalması da önemli diğer bir ölçüt olarak da karşımıza çıkmaktadır. Üye devletler politik olarak da farklı olmasını adil olmayan bir ekonomik düzeyi de istememektedir. Çevrenin kirlenmesi sınır tanımayan tüm devletleri ilgilendiren bir durum olduğundan Birliğin çevre politikasında ortak bir paydada bir araya gelmesi elzem olmuştur.[60]

Her ne kadar çevre politikasında uluslararası boyutta etki gücüne sahip olsa da Birlik için bu kavramda çok eski sayılmazdı. Örnek olarak 1957 tarihindeki Roma Antlaşması'nda direkt çevre ile alakalı yasa, madde ya da hükümler bulunmamaktaydı. Sadece nükleer enerjiye karşı güvenlik önlemleri, o zaman için Londra'daki hava kirliliği gündem olabiliyordu. 1970'li yıllardan sonra ilk tüzel düzenlemeler içme suyu ve yerüstü suların korunması, hava kirliliğine ilişkin tedbirler gibi ilk tüzel düzenlemeler getirilmişti. Topluluk, ilk çevre eylem planı 1973 yılında hazırlanmış sonrasında Avrupa Tek Senedi'ne kadar olan süreçte bir dizi yönerge, karar ve tüzük çıkarılarak daha o dönemde çevre sorunlarıyla ilgili yaklaşımını ortaya koymuştur.[61]

[60] Salih Batal, **Avrupa Birliği Çevre Politikalarının Temel Özellikleri,** Mevzuat Dergisi, YIL: 13, Sayı: 148, Nisan 2010, s.5-6.
[61] Bülent Duru, **Avrupa Birliği Çevre Politikası,** İmaj Yayınevi, Ankara, 2007, s.2-3.

2.2.1.1. 1987 Avrupa Tek Senedi

Avrupa Tek Senedi, kurucu anlaşma niteliğinde olan Roma Antlaşması'nda değişiklikler yapılarak Topluluk için çevre politikasında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Avrupa Tek Senedi, çevre kalitesinin korunması ve iyileştirilmesi, insan sağlığının korunması, doğal kaynakların akılcı kullanımı, çevresel tahribatın kaynağında önlenmesi gibi çevre koruma prensiplerini, "kirleten öder ilkesi" gibi çevresel politikaları, Topluluğun diğer politikalarının bir parçası olarak kabul etmiştir. Çevreyi koruma konusunda Konsey'e nitelikli çoğunlukla karar verme yetkisi tanınmıştır. Ayrıca üye devletlere çevre sorunlarına ilişkin çözüm oluşturmak üzere üye olmayan devletlerle ya da örgütlerle iş birliğine gidebileceği, Avrupa Tek Senedi'ne aykırı olmamak şartıyla da daha sıkı önleme tedbirleri alabileceği de belirtilmiştir [62]

2.2.1.2. 1992 Maastricht Avrupa Birliği Antlaşması ile Sürdürülebilirliğe Geçiş

Birliğin her anlamda dönüm noktası olan antlaşmalardan biri olan 1992 Maastricht Antlaşması ile çevre alanında çok yeniliklere gidilmese de Avrupa Tek Senedi'ne göre detaylandırılmıştır. Çevre koşullarının muhafaza edilmesi, sıcaklıkla korunması, insan sağlığının korunması, doğal koşullara karşı dikkatli ve akıllı bir şekilde kullanılması, strateji ya da küresel çevre sorunlarına karşı mücadele amacıyla uluslararası düzeyde korunmanın geliştirilmesi şekliyle sıralanmıştır.

Çevreye yönelik koruyucu önlemler artırılırken, verilen zararların öncelikli kaynağında bileşenler ve "kirleten öder" ilkesine odaklanılmıştır. Aralık 1991'de imzalanan ve 1 Kasım 1993'te kraliyete giren Maastricht Antlaşması, dünyada ve sürdürülebilir bir gelişmeyi temel amaç olarak benimsemiş ve ilk kez sürdürülebilirlik ilkesine dayandırılmıştır. Çevre sorunlarına gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde yüksek koruma hedefinin yanında AB'nin çevre politikalarına uyumu sağlamak adına finansmanı için uyum fonu kurulmasına karar verilmiştir.[63]

[62] Bülent Duru, **Avrupa Birliği Çevre Politikası,** İmaj Yayınevi, Ankara, 2007, s.3.
[63] Salih Batal, **Avrupa Birliği Çevre Politikalarının Temel Özellikleri,** Mevzuat Dergisi, YIL: 13, Sayı: 148, Nisan 2010, s.11.

2.2.1.3. Amsterdam ve Nice Antlaşmaları

1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşmasına yeni bir madde eklenerek Birliğin politika veya eylemlerinin oluşturulmasında çevre etkilerinin incelenmesi zorunlu bir hale getirilmiştir. Yine antlaşma metnine eklenen deklarasyon ile çevreye etki konusuna ilişkin öneriler yer almıştır. Diğer önemli bir değişiklikte Avrupa Birliği Komisyonuna çevre etki değerlendirmesi yapma zorunluluğunun getirilmesi olmuştur.[64] Bunun yanında üye devletlere kendi şartlarına uygun karar alma yetkisi verilmiştir. Eğer alınan karar Birliğin kararı ile çelişirse komisyona bilgi vererek karar almasına imkan tanınmıştır. 2003 yılında resmileşen Nice Antlaşmasında çevreyle alakalı bir değişiklik yapılmamıştır. Sadece su kaynaklarının verimli kullanımına dair karar alınmıştır.[65]

2.2.1.4. Lizbon Antlaşması

Birlik, 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile uluslararası tüzel bir kişilik kazanmış, kurumsal yapısını geliştirmiş, karar alma mekanizmalarını hızlandırmıştır. Lizbon Antlaşmasıyla çevre koruması esasları arttırılmış ve çevre konusu üye devletlerin ortak alanı olarak benimsenmiştir. Birlik çevre ve enerji konularını birlikte ele alırken gerek uluslararası örgütlerle gerekse üye dışı ülkelerle bu alanlarda iş birliği yapabilmesi olanağı sağlanmıştır.[66]

Lizbon Antlaşması ile Avrupa Birliği, çevre politikasında doğal olarak makul bir şekilde kullanılması, insan sağlığının korunması ve hem kıtadaki hem de çevresel sorunların ortadan kaldırılmasını amaçlamıştır. Ayrıca, düzenleyici ödemelerin alınması, ihtiyat ilkesi ve "kirleten öder" ilkesi ile çevre sorunlarının kaynağında giderilmesi de vurgulanmıştır. Lizbon Antlaşması ile çevre sorununa dair sadece tedbir değil aynı

[64] Mehmet Hakan Keskin ve Ferhat Kökyay, **Paris Anlaşmasına Giden Süreçte AB İklim Değişikliği ve Çevre Politikaları**, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Bahar 2020, Sayı 25, s.321.
[65] Kemal Yaman ve Murat Gül, **Kuruluşundan Günümüze Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası**, Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi Cilt:2, Sayı:2, 2018, s.205-206.
[66] Nuran Talu, **Avrupa Birliği İklim Politikaları**, İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi 3, 2019, Ankara, s.15-16.

zamanda sorunları gidermek açısından finans etmesi gerektiği üzerinde de durulduğundan çevre koruması adına en somut adımların atıldığı bir anlaşma olmuştur.[67]

2.2.2. Dünyada Çevre Politikaları ve AB'nin Etkisi

Dünyada özellikle 1980 yıllardan sonra ozon tabakasının korunmasıyla başlayan ve iklim değişikliği ile devam eden insanoğlunun neden olduğu olumsuz etkilerini azaltmak hatta mümkünse tamamen ortadan kaldırmak üzerine ülkeler bir araya gelerek çalışmalar yapmaya başlamıştır. Dünya, evrensel bir sorun olan çevre ve iklim değişikliğine Birleşmiş Milletler ve AB'nin öncülüğünde diğer ulus devletlerinin katılımıyla çeşitli sözleşme ve protokoller etrafında çözüm arayışı içinde olmuştur. Bu arayış içinde 1985 Viyana Sözleşmesi, 1987 yılında Montreal Protokolü, 1992 tarihinde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS), 1997 tarihinde Kyoto Protokolü ve 2015 yılında ise Paris Anlaşmasını sıralayabiliriz.[68]

Özellikle Avrupa küresel anlamda iklim değişikliğinden etkilenecek olan coğrafyalardan biridir. Birliğin iklim değişikliği ile mücadelede dünyada öncü lider konumunda olmasının en büyük sebeplerinden biri de Avrupa halkının bu küresel sorun karşısında bilinç düzeyinin yüksek olmasıdır. Ayrıca Birliğin bu mücadelede etkili bir güç olduğunun en iyi örneği Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girmesini sağlaması olmuştur. Kyoto Protokolü'nde emisyon azaltımı hedefinin gerçekleşmeyeceğini gören Birlik, ek maliyet ve politika geliştirerek 2000 yılında "Birinci Avrupa İklim Değişikliği Programı'nı/ECCP I (2000-2004) oluşturmuştur. Akabinde "İkinci Avrupa İklim Değişikliği Programı'nı/ECCP II", 2005 yılında yayınlayarak emisyon azaltımını arttırmak için daha az maliyetli seçeneklere yönelinmiştir. Dünyadaki ilk emisyon ticaret mekanizması olan Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) kurmuştur. Dünya, Kyoto Protokolü'nde belirtilen sayısal hedeflere ulaşmada eksik kalmıştır. İklim değişikliğiyle mücadele ve emisyon azaltımında ise küresel anlamda bir birlik yakalayamamıştır.

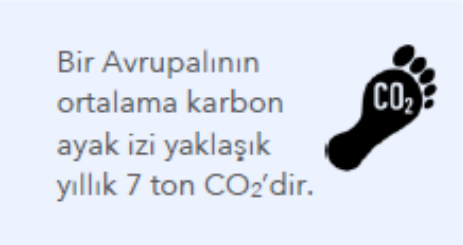
---

[67] Ahmet Hamdi Aydın ve Ömer Çamur, **Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Çevre Eylem Programları Üzerine Bir İnceleme**, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 7 • Cilt: 7 • Sayı: 13 • Bahar 2017, s.34.

[68] İklim Değişikliği ve Uluslararası Müzakereler Bilgi Merkezi (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı), https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-iklim-degisikligi-ve-uluslararasi-muzakereler (Erişim Tarihi: 03.12.2023).

Avrupa Birliği, çevre mücadelesinin artması, daha da gelişmesi, gelişmesi ve birçok ülkenin bir arada kalması. Bu çabalarıyla, Paris İklim Antlaşması gibi yeni bir iklim anlaşmasına yönlendirilerek küresel çapta etkili bir aktör olduğu kanıtlanmıştır.

Ayrıca, AB Komisyonu tarafından 28 Kasım 2018'de yayınlanan "2050 yılına kadar İklim Nötr bir Avrupa için Uzun Vadeli Stratejik Vizyon" kategorisiyle, iklim değişikliğiyle mücadelede dünyada söz sahibi olan bir lider olduğu da kanıtlanmıştır. Birliğin küresel boyutta etkili bir lider olduğunun diğer bir kanıtı da üye devletlerinin uygulamalarının Birliğin kurumları tarafından denetlenebilir olmasıdır.[69]

Şekil 3. Bir Avrupalının ortalama karbon ayak izi.[70]

Şekil 3'te de görüleceği üzere bir Avrupalının ortalama karbon ayak izi yıllık 7 ton (t) olarak hesaplanırken en yüksek emisyon oranı ise 37,02 ton (t) olarak Katar'a aittir.[71] Buradan da anlaşılacağı üzere kıta bu alanda uygulama ve politikalarıyla dünya öncüsü bir lider olduğunu kanıtlamaktadır.

2.2.2.1. Viyana Sözleşmesi ve Montreal Protokolü

Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi 1985 tarihinde kabul edilmiştir. Bu sözleşme ile ozon tabakasını incelten ona zarar veren unsurların azaltılması istenmiştir. Ancak bu sözleşmenin hemen arkasından 1987 yılında Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü kabul edilmiştir. Bu protokol dünyada çok taraflı olarak ortaya konan aynı zamanda bilimsel olarak kanıtlanmamış olmasına rağmen insan kaynaklı maddelerin kısıtlanmasına yönelik maddeler içermiştir. Montreal

[69] Nuran Talu, **Avrupa Birliği İklim Politikaları**, İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi 3, 2019, Ankara, s.26-27.
[70] a.g.e., s.26.
[71] Ülkelere Göre İleri Emisyonlar (Climate Science), https://climatescience.org/tr/advanced-emissions-by-country (Erişim Tarihi: 03.12.2023).

Protokolü, 196 ülkenin taraf olduğu ve ozon tabakasını incelten maddelerin üretimini ve kullanımını kontrol altına almayı amaçlayan bir uluslararası anlaşma olarak yerini almıştır. İlk başlarda ozon tabakası için uygulanmak istenen bu plan sonrasında iklimsel mücadele politikalarına öncülük etmiştir.[72]

2.2.2.2. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)

Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Dünya Meteoroloji Örgütü 1988 yılında Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) kuruldu. IPCC'nin amacı iklim iklimlendirme çerçeveleme uygulaması uluslararası politikaları minimum oluşturmak ve iklim iklimlendirme konusunda yol haritası oluşturmaktır. 3-4 Haziran 1992 tarihinde Brezilya'nın Rio de Janeiro Devletleri Birleşmiş Milletlerin birliği Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda sera emisyonlarının azaltılması ve kontrolü için Birleşmiş Milletler İklim Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) imzaya açılmış ve 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir.[73] Türkiye'nin dahil olduğu bu sözleşmenin 197 tarafı bulunmaktadır. Sözleşmenin hedefi; atmosferdeki sera gazını, iklim değişikliği üzerinde insan etkisinin eşitlikçi, farklı sorumluluk ilkesi doğrultusunda uyumun sağlanması, teknoloji ve araştırma üzerine iş birliği yapmak, ekonomik kalkınmayı sürdürülebilir şekilde devam etmesini sağlamak olmuştur.[74] Sözleşme'de, iki grup oluşturulmuştur. Birincisi sera gazı azaltım yükümlülüğü bulunan, mali yardım ve teknoloji transferi gerçekleştirecek olan ülkeler, ikincisi ise sera gazı azaltım yükümlülüğü bulunmayan ülkeler şeklinde gruplandırılmıştır. BMİDÇS çerçevesinde Taraflar Toplantısı üye devletlerin katılımı ile her yıl yapılmaktadır.[75]

---

[72] Viyana Sözleşmesi ve Montreal Protokolü (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı), https://www.mfa.gov.tr/viyana-sozlesmesi-ve-montreal-protokolu.tr.mfa (Erişim Tarihi: 03.12.2023).
[73] Selahattin Erdoğan, **Enerji, Çevre ve Sera Gazları**, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y. 2020, Cilt 10, Sayı 1, s.290-291.
[74] Evrensel Çerçeve ve İklim Değişikliği (BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi) (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı), https://enerji.gov.tr/evced-cevre-ve-iklim-bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi (Erişim Tarihi: 03.12.2023).
[75] Selahattin Erdoğan, **Enerji, Çevre ve Sera Gazları**, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y. 2020, Cilt 10, Sayı 1, s.290-291.

2.2.2.3. Kyoto Protokolü

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)'den sonra küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadelede atılması gereken adımların somut hale getirilmiş şeklidir. 1997 tarihinde imzalanmış, 2005 tarihinde de yürürlüğe giren Kyoto Protokolün amacı; atmosferde sera gazı emisyonunun birikiminin azaltımı ve onun iklim üzerindeki yaratacağı olumsuzluklara engel olabilmekti. Sera gazı emisyonunun azaltımı için özellikle sanayileşmiş geçiş aşamasındaki ülkelere bağlayıcı birtakım hedefler konmuştur. İlk uygulama dönemi olarak da sera gazı emisyon azaltımı 2008-2012 yılları arasında 1990'lı yıllardaki emisyon oranından %5 daha düşük olacak şekilde bir amaç belirlenmiştir. Bu protokol iki grupta EK-I (gelişmiş ülkeler) ve EK-II (gelişmekte olan ülkeler) kategorize olmuştur. EK-I listesinde yer alan ülkeler bu emisyon azaltımını hedef olarak gerçekleştirmesi gerekirken, EK-II listede olan gelişmekte olan ülkelerin ise böyle bir zorunluluğu bulunmamaktadır. Aynı zamanda EK-I listesinde de yer alan ülkeler gelişmekte olan ülkelerin masraflarını ödemekle yükümlü tutulmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin bir hedefe uyma zorunluluğu yokken yine de sera gazı emisyon verilerini rapor olarak sunmaları gerekmekteydi. Protokol 16 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Protokol'e halen 190 ülke ve AB taraf olarak yer almaktadır. Türkiye ise 26 Ağustos 2009 tarihinde bu Protokolüe taraf olmuştur.[76]

2.2.2.4. Paris Antlaşması

Paris Antlaşması BMİDÇS'nin 21. Taraflar Konferansı'nda (COP 21) 2015 yılında kabul edilmiştir. Bu antlaşmanın diğerlerinden en büyük farkı küresel ölçekte tüm ülkeler emisyon gazı azaltımı konusunda taahhütte bulunmuş olmalarıdır. Buradaki taahhüt "ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler" kapsamında tüm ülkeler için tekrar teyit edilmiştir. Anlaşma, 5 Ekim 2016 itibariyle, en az 55 tarafın anlaşmayı onaylaması koşulunun karşılanmasıyla, 4 Kasım 2016 itibariyle yürürlüğe girmiştir. Bu Anlaşması, kabul edilmesinin ardından üzerinden 1 yıl geçmeden yürürlüğe giren ilk uluslararası anlaşmadır. Antlaşma, insan eliyle ortaya çıkan sera gazı salınımının

[76] Resul Çömert, Özge Bilget ve Alper Çabuk, **Kyoto Protokolüne İmza Atan G20 Ülkelerinin Yıllara Göre Karbon Salınımlarının (1990- 2012) Coğrafi Bilgi Sistemleri Yardımı ile Analizi**, Anadolu Üniversitesi, Yer ve Uzay Bilimleri Enstitüsü, s.884-885.

atmosferde birikmesi sonucunda meydana gelen küresel ısınmanın özellikle Sanayi Devrimi öncesi döneme 2 santigrat dereceye hatta onun da altında 1,5 santigrat dereceye indirmeyi hedeflemektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu antlaşmanın en önemli özelliği tüm ülkelere bir sorumluluk yüklüyor olmasıdır. Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler şeklinde bir ayırıma tabi tutulmuş ki her ne kadar bu ayrımın kriterleri belirtilmemiş olsa da tüm ülkelerin katkılarına dayalı bir sistem öngörülmüştür. Bunların yanında iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması için gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere sera gazı emisyonu kapasitesini azaltıcı, bu konuda uyum ve direnç kabiliyetlerinin arttırılması için gerek finansman destek gerekse teknoloji transferi yapılması istenmiştir. Bir yandan da gelişmiş ülkeler emisyon azaltımı hedeflerine devam edecek diğer ülkelere de bu minvalde örnek teşkil edeceklerdi.[77]

Bu antlaşmanın Kyoto Protokolü'nden bir farklı yanı da tüm ülkelerin katılımının yanında bu sorumluluklarını Ulusal Katkı Beyanları (*Nationally Determined Contribution* / NDC) ile azaltım taahhütlerini ortaya koymaları olmuştur. Paris Antlaşması yukarıdan aşağı ve aşağıdan yukarı şeklinde hibrit bir yapı sergilemektedir. Ülkeler gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler emisyon salınım azaltma hedeflerini bağlayıcı bir nitelikte olmayan gönüllülük esasına göre bildirmeleri aşağıdan yukarıya, antlaşmanın katılımcıları için uygulama, raporlama ve gözden geçirme sistemi izlenmesi ile de yukarıdan aşağıya bir nitelik kazandırmıştır. Bunda "vaat ve izleme" (*pledge-and-review*) diyebileceğimiz bir yaklaşım benimsenmiştir.[78]

2.2.3. Yeşil Dönüşüm; Avrupa Yeşil Mutabakatı

Küresel anlamda AB tarafından 11 Aralık 2019 yılında açıklanan Avrupa Yeşil Mutabakatı, küresel ısınma ile mücadele ve sürdürülebilir kalkınmanın devamlılığı konusunda atılmış en önemli adımdır. Yeşil Mutabakat, 2050 yılı için nötr emisyon hedefini ortaya koyarken bu amaca ulaşma doğrultusunda büyümeyi sağlayacak politikaların bu eksende şekilleneceğini ifade etmiştir. Bu politikalar bağlamında enerjiden ulaşıma, tarımdan finansmana ve sanayiye kadar giden alanlarda çok ciddi

[77] Paris Anlaşması (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı), https://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 04.12.2023).
[78] Paris Anlaşması (İklim Değişikliği ve Küresel Isınma ile Mücadele), https://iklim.gov.tr/paris-anlasmasi-i-34 (Erişim Tarihi: 04.12.2023).

değişiklikler getirmeyi planlayan Mutabakat, iklim değişikliği ile mücadelede Birliğin en büyük girişimi olmuştur. [79]

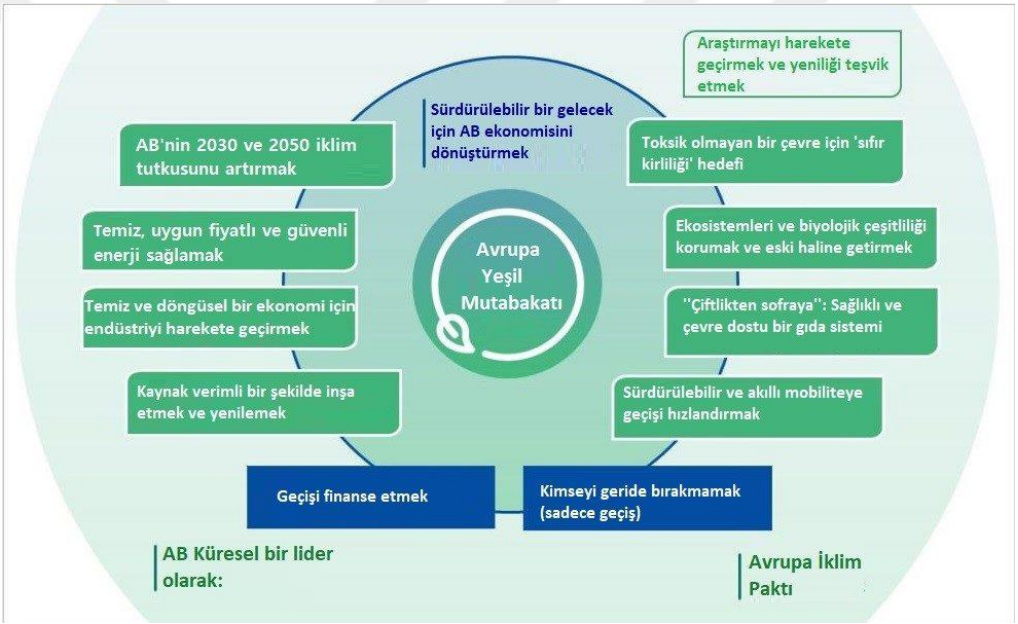
2.2.3.1. Yeşil Dönüşüme Giden Yol

Küresel iklim değişikliğiyle mücadelenin amacı dünyadaki tüm insanların temiz hava, su, güvenilir gıda, insan sağlığına yaraşır bir yaşam, mevcut kaynakların optimize kullanımını sağlamaktır. Bu yönde gerek üretim gerekse tüketim aşamasında her sektör iklim değişikliğine etki eder ve bu sektörler de değişen iklimden de etkilenirler. Birbirine bağlı bu döngüde 1,5°C'ye yönelik iklim eylemi sürdürülebilir kalkınmada çok önemli bir adımdır ve Paris Antlaşması ile de net bir şekilde ortaya konmuştur. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin 1,5°C Küresel Isınma Raporu'da bunu doğrular bir niteliktedir. Söz konusu rapor 2°C'lik ısınmanın aksine 1,5°C'lik ısınmaya ilişkin en son bilimsel değerlendirmeyi ortaya koymaktadır. Bu iki derece arasındaki fark önemsenmeyecek kadar azmış gibi gelse de küresel ortalamadaki bu sıcaklık artışı küresel ve bölge iklim etkisine yol açacağını öngörmekte ve 1,5°C ile bile sınırlandırıldığında 420 milyondan fazla insanın şiddetli hava sıcaklığına maruz kalacağını ifade etmektedir.[80]

Avrupa Komisyonu'nun 11 Aralık 2019 tarihindeki bildirisi, Avrupa Yeşil Anlaşmasının bir belgesi niteliğindedir. Birlik, bunu öncelikle AB vatandaşları için ortaya koymaktadır. Bu neslin görevinin iklim ve çevre ile olan zorluklarla mücadele etmesi yönündeki kararlılığını belirtmektedir. Biriken sera gazı nedeniyle atmosferin ısınması, iklimin her geçen yıl değişmesi, dünyadaki sekiz milyon türden bir milyon türün yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olması, denizlerin kirlenmesi ve ormanların azalması gibi dev sorunlarla mücadelenin gecikmeden aynı hızla devam etmesi en önemli hedefidir. Avrupa Yeşil Anlaşmasını Komisyon bu sorunlar için bir cevap olarak nitelemektedir. Birlik, Avrupa Yeşil Anlaşmasını "2050 yılında net sera gazı emisyonunun olmadığı, ekonomik büyümenin kaynak kullanımından ayrıştırıldığı, modern, kaynak verimli ve rekabetçi bir

[79] Yeşil Mutabakat: Genel Bilgi (Ticaret Bakanlığı), https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/yesil-mutabakat/genel-bilgi (Erişim Tarihi: 04.12.2023).
[80] UNFCCC Sekreteryası, IPCC'nin 1.5°C Küresel Isınma Raporunu Memnuniyetle Karşılıyor (BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi), https://unfccc.int/news/unfccc-secretariat-welcomes-ipcc-s-global-warming-of-15degc-report (Erişim Tarihi: 05.12.2023).

ekonomiye sahip, adil ve müreffeh bir topluma dönüştürmeyi amaçlayan yeni bir büyüme stratejisidir." şeklinde tanımlamaktadır. İklimle mücadelede insanı merkeze koymak gerekmektedir. Bahsedilen zorlukların üstesinden gelebilmek için her sektör her kesim tarafından buna inanılmalı ve aktif olarak katılım sağlanmalıdır. Birlik her anlamda dünyada lider olarak ön saflarda yerini almalıdır. Yeşil Anlaşmanın hedefine ulaşması için sadece Avrupa'nın değil küresel anlamda ortak hareket edilmesi gerekmektedir. İklim değişikliği veya biyolojik çeşitliliğin azalmasının etkisi küreseldir sadece sınırlarla sınırlı değildir. Birlik bu anlamda gerek üye devletlerini gerekse komşu ya da ortaklarını bu konuya dair ikna etme, uzmanlığını ve mali kaynaklarını kullanmalıdır. Aşağıda da unsurları gösterilen Yeşil Anlaşma bir nevi yol haritası özelliğindedir.[81]

Şekil 4. Avrupa Yeşil Anlaşmasının Unsuları[82]

Komisyon, 2050 yılına kadar belirlediği bu eylem alanları için küresel çapta yeşil değişime liderlik etmeyi öncü olmayı hedeflemektedir. Bu anlamda döngüsel ekonomiye geçmek, Birliğin 2050 hedefine ulaşmasında ön koşul olarak kabul edilmektedir. Döngüsel ekonomi eylem planı, daha az atık, istihdama katkıda bulunmak, sürdürülebilir bir ekonomi sağlamak, dijital ve teknolojik gelişmeye katkı sağlamak, bütün bunların

[81] European Commıssıon, Brussels, 11.12.2019, s.2-3.
[82]Avrupa Yeşil Mutabakatı: AB ve Türkiye'ye Yansımaları (Syngenta), https://www.syngenta.com.tr/blog/mohammed-ahmed-mohammed-phd/avrupa-yesil-mutabakati-eu-green-deal-ab-ve-turkiyeye-yansimalari (Erişim Tarihi: 05.12.2023).

yanında ekonomik büyümeyi kaynak kullanımından ayırmak ve rekabetçi bir ekonomi oluşturmayı amaçlamaktadır.[83] Doğrusal ekonomi modeli, Sanayi Devriminden sonra makineleşmenin etkisiyle artan üretim ve hızla nüfusu çoğalan dünyanın aynı orandaki tüketimi enerji ihtiyacının daha da artmasına, insanoğlunun açgözlülüğünü de ilave ederek doğaya verilen geri dönülmez zararlar ve akabinde oluşan iklim değişikliği gibi aşılması ve tamir edilmesi problemlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Doğrusal ekonomi modelinin sonunda ortaya çıkan bu sorunlara karşı hem Birliğin hem de dünyanın kurtuluş rehberi olarak döngüsel ekonomi modeli ortaya çıkmıştır.[84]

Ortaya konan döngüsel ekonomi modeli kapsamında, Birlik çeşitli politika alanları belirlemiştir. Bu modele geçişi sağlayacak olan politika alanları gerek Birlik için gerekse dünya için yeni ekonomik fırsatların oluşmasına, 2030 yılına kadar da Birliğin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'sini %0,5 oranında arttıracağını ve tahminen 700.000 yeni iş yaratması da beklenmektedir.[85]

Birlik yeşil dönüşüm için bir takım kendisiyle beraber küresel etki edecek politikalar tasarlamıştır. Avrupa Yeşil Anlaşmanın unsurlarını kullanarak değişimi gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.

2.2.3.1.1. AB'nin 2030 ve 2050 için iklim hedefini, tutkusunu arttırmak

Birlik 2050 tarihine kadar iklim nötr hedefine ulaşmak için ekonomisini dönüştürmeye sera gazı emisyonlarını belirli oranlarda azaltmaya yönelik çalışmalarını belirtmiştir. Bu çalışmalar kapsamında 1990-2018 yılları arasında sera gazı emisyonlarını %23 azaltırken diğer yandan da %61 büyüme sağlamıştır. Aynı zamanda mevcut politikalarıyla da 2050 yılına kadar sera gaz emisyonlarını %60 oranında azaltmayı hedeflemiştir. Diğer yandan 2030 yılı içinde 1999 yılı seviyelerine oranla %55 oranında azaltacağını ifade etmiştir. Birlik tüm bu hedeflerini İklim Yasası ile ortaya koymaya çalışmıştır. İklim tarafsızlığı

[83] Gülay Küçük ve Betül Yüce Dural, **Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Yeşil Ekonomiye Geçiş: Enerji Senaryoları Üzerinden Bir Değerlendirme**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:22, Sayı 1, Yıl 2022, s.144.
[84] Filiz Yılmaz, **Enerji Yönetimi ve Türkiye: Avrupa Yeşil Mutabakatı Çerçevesinde Bir Değerlendirme**, Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi, 8(1), 2022, s.21.
[85] Gülay Küçük ve Betül Yüce Dural, **Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Yeşil Ekonomiye Geçiş: Enerji Senaryoları Üzerinden Bir Değerlendirme**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:22, Sayı 1, Yıl 2022, s.144.

hedefinin mevzuatını belirlemeyi ve tüm sektörlerin de üzerine düşeni yapmasını sağlamak adına hukuki açıdan bağlayıcılığın söz konusu olması için atılan en önemli adım da Avrupa İklim Yasası olmuştur. [86]

Avrupa İklim Yasası; 29 Temmuz 2021 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa İklim Yasası, 2050 tarihine kadar net sıfır sera gazı emisyonuna yönelik hukuki bağlayıcı bir niteliktedir. Bu bağlayıcılık Birliğin Kurumlarını, üye devletlerini, üye devletleri arasındaki dayanışmanın da önemi dikkate alınarak hedefe ulaşmak için gerekli önlemleri alma yükümlülüğüne sokmaktadır. İklim Kanunu ayrıca 2050 hedefine ulaşmak için gerekli adımları da ele almaktadır;

- Birlik, kapsamlı bir etki değerlendirmesine dayanarak, net sera gazı emisyonlarını 1990'daki seviyelere göre en az %55 oranında azaltmak amacıyla 2030 yılı için yeni bir hedef belirlemektedir.
- Temmuz 2021'de Komisyon bir dizi öneriyi kabul ederek 2030 yılı için ek emisyon azaltımları sağlamak amacıyla ilgili tüm politika araçlarının yenilemektedir.
- Yasa aynı zamanda 2040 iklim hedefinin belirlenmesine yönelik bir süreci de içermektedir.[87]

Birliğin tüm kilit sektörlerini kapsayan yasal olarak bağlayıcı iklim hedeflerinin arasında geniş bir sektör yelpazesinde emisyon azaltımı, doğal karbon yutaklarını artırımı, emisyonları sınırlamak, kirliliğe fiyat koymak ve yeşil geçişe yatırım yapmak için güncellenmiş bir emisyon ticaret sistemi, vatandaşlar ve küçük işletmeler için sosyal destek yer almaktadır. Özellikle yeni Sosyal İklim Fonu en savunmasız vatandaşları ve küçük işletmeleri yeşil dönüşüm desteklenecek ve kimseyi geride bırakmadan Avrupalı şirketlerin rekabet gücünü güçlendirerek herkes için fırsatlar olmasını sağlayacaktır. [88]

Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi (ETS); Birliğin belirttiği hedeflere ulaşmada kullandığı en önemli ve etkili aracıdır. ETS Direktifi 2003 yılında kabul

[86] European Commıssıon, Brussels, 11.12.2019, s.4-5.
[87] Avrupa İklim Yasası (Avrupa Komisyonu), https://climate.ec.europa.eu/eu-action/european-climate-law_en (Erişim Tarihi: 06.12.2023).
[88] Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı Uygulama (Avrupa Komisyonu), https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en (Erişim Tarihi: 06.12.2023).

edilmesiyle enerji, sanayi tesisleri ve havacılık aktivitelerini kapsayacak şekilde 2005 yılında üç yıllık bir pilot dönemle başlatılmış olup günümüzde de 2021-2030 dönemini kapsayan dördüncü aşamasındadır. ETS kapsamında yer alan sektörlerde sera gazı emisyonlarını belirlenen üst sınır (cap) ile sınırlayarak azaltmayı amaçlamaktadır. Bilindiği üzere Birlik, 2030 yılına kadar 1990'a göre sera gazı emisyonlarını %55 oranında azaltma ve 2050'ye kadar net sıfıra ulaşma hedefi doğrultusunda ETS sistemini sıkılaştırmayı amaçlayan revizyonları bu yılın ortasında kabul etmiştir. Bu çerçevede Birlik, bu sıkılaştırmayı gerçekleştirebilmek için sistem içerisinde karbon kaçağını engellemek için dağıttığı ücretsiz tahsisatları ve yeşil teşvik mekanizmalarını kademeli olarak azaltma kararı almış olup, bu sıkılaştırmanın yaratacağı karbon kaçağını (yatırımın başka ülkelere kaçması riskini) önlemek üzere, AB pazarına ithal edilecek demir/çelik, alüminyum, çimento, gübre, elektrik ve hidrojen sektörlerinde bazı ürünler için Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması'nı (SKDM) (Carbon Border Adjustment Mechanism-CBAM) oluşturmuştur.[89]

Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması'nı (SKDM) (Carbon Border Adjustment Mechanism-CBAM); Birlik küresel anlamda tek başına nötr sera gazı hedefine ulaşması mümkün değildir. Her ne kadar çeşitli politikalar ve araçlar kullansa da bu hedeflerin üye devletler dışındakiler tarafından da benimsenmesi, bu hedefler doğrultusunda ortak hareket edilmesi gerekmektedir. Bu mekanizma ile global çerçevede ortak hareketi sağlarken diğer yandan da üye devletlerin rekabet gücünü korumaya çalışmaktadır. Karbon sızıntısı riski, oluşumları, patlamaların daha yaygın olduğu aralıklı faaliyet göstermesi veya bu bölgeden ithal edilen daha az çevreci tüketilen daha çevreci alternatiflerin yer almasıyla ortaya çıkan haksız rekabet durumudur. 2026'da yürürlüğe girecek olan Sınırda Karbon Düzenlemesi Mekanizması başlangıçta demir, çelik, çimento, gübre, alüminyum ve elektrik gibi yüksek karbon emisyonuna sahip malların ithalatını kapsayacak. Bu düzenleme, bu sektörlerdeki ürünlerin çevresel etkisini azaltmayı ve adil rekabeti sağlamayı amaçlamaktadır.[90] Avrupalı şirketlerin rekabet gücünü korumak amacıyla Sınırda Karbon Düzenlemesi Mekanizması ile ithal edilen

[89] AB Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) Bilgi Notu-23.08.2023 (Ticaret Bakanlığı), https://ticaret.gov.tr/data/64f5ba7713b8769d98615d86/AB%20ETS%20Bilgi%20Notu-23.08.2023.pdf (Erişim Tarihi: 06.12.2023).

[90] **AB Yeşil Mutabakatı Temel Unsurları ve Yol Haritası**, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, Ekim 2021, s.14.

ürünlerin kapsama alınan sektörlerde sınırda bir karbon bedeli ödenmesini sağlayacaktır. Bu durum aynı zamanda üye devletler dışındaki ülkelerin Avrupa pazarına girebilmeleri buradaki fırsatlardan yararlanabilmeleri için hem bir teşvik niteliği hem de küresel iklimle mücadele hedeflerine ulaşmasına yardımcı olacaktır.[91]

2.2.3.1.2. Temiz, uygun fiyatlı ve güvenli enerji tedariği

Birliğin 2030 ve 2050 iklim hedeflerine ulaşması için enerji üretimine veya tüketimine ayrı bir önem vermesi gerekmektedir. Çünkü Avrupa'nın ekonomik sektöründe enerji üretimi ve kullanımı sera gazı emisyon salınımının %75'ini oluşturmaktadır. Dolayısıyla enerji verimliliği dikkate alınırken yenilenebilir enerji kaynaklarından da üretimin sağlanması kaçınılmaz olacaktır. Özellikle yenilenebilir enerji kaynaklarında üye devletlerin iş birliği ile açık deniz rüzgar enerjisinin arttırılması da ayrı bir önem taşımaktadır. Öte yandan temel yaşam standardı olarak enerjiye ulaşamayan hane halklarına finansman desteğinde bulunarak binalarının yalıtımını sağlama yoluyla daha az enerji tüketilmesi de sağlanacaktır. İklim hedefine ulaşmada en önemli etkenlerden biri de akıllı altyapıyı gerektirir. Bu durum temiz enerji geçişinin faydalarının daha uygun fiyatlı olmasına yardımcı olacaktır. Birlik için hayati önem taşıyan enerji yoğun sektörlerin karbondan arındırılması ve modernleşmesi gerekmektedir.[92]

2.2.3.1.3. Temiz ve döngüsel bir ekonomi için endüstriyi harekete geçirmek

Avrupa iklim hedefine yönelik değişimi başlatmış olsa da endüstrisinin ürettiği sera gazı emisyonu %20'sini oluşturmaktadır. Özellikle demir, çelik ve kimya gibi enerji yoğun endüstri sektörleri Avrupa ekonomisi için vazgeçilmezdir. Kattığı değer zinciri sağladığı faydalar nedeniyle bu sektörlerin karbondan arındırılması ve modernizasyonu ayrı bir önem taşımaktadır. Döngüsel ekonomi eylem planı çerçevesinde, işletmelerin yeniden kullanılabilir, dayanıklı ve tamir edilebilir ürünler sunmaları teşvik edilecek ve tüketiciler de bu tür ürünleri tercih etmeye yönlendirilerek, atık miktarını azaltmak, doğal

[91] Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı Uygulama (Avrupa Komisyonu), https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en (Erişim Tarihi: 06.12.2023).

[92] Filiz Yılmaz, **Enerji Yönetimi ve Türkiye: Avrupa Yeşil Mutabakatı Çerçevesinde Bir Değerlendirme**, Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi, 8(1), 2022, s.26-27.

kaynakların verimli kullanımını sağlamak ve ekonomik kalkınmayı sürdürülebilir bir şekilde desteklemektir. Örneğin tüketici elektronik ürün pasaportu ile ürünün menşei bileşimi, onarım ve sökme olanakları, kullanım süresi hakkında bilgilere sahip olabilecektir. Alımların yeşil olması sağlanacaktır. Sürdürülebilir ürün politikası ile de israfın önlenmesi, atıkların önemli ölçüde azaltılması, azaltılamayan atıkların yeniden değerlendirilmesiyle iklim üzerindeki etkisi azaltılacaktır. Ayrıca Avrupa içinde oluşan atıkları dışarıya ihraç etmeyi bırakmayı da önünde bir ödev olarak görmektedir. Kaynaklara ulaşmada ise gerek birincil gerekse ikincil kayağa erişimde sürdürülebilir hammaddelerin tedariğinin sağlanmasına öncelik verecektir. [93] Dolayısıyla Avrupa Yeşil Anlaşması'nın en önemli unsurlarından olan döngüsel ekonomiye geçmesiyle birlikte;

• Sürdürülebilirlik,
• Anahtar ürün değer zincirleri,
• Daha az atık daha fazla değer,
• Döngüselliğin insanlar, bölgeler ve şehirler için çalışması,

gibi başlıklar altında daha temiz ve daha rekabetçi Avrupa sloganı ile döngüsel eylem planını ifade etmektedir.[94]

2.2.3.1.4. Enerji ve kaynak açısından verimli bir şekilde inşa etmek ve yenilemek

Binaların inşaatı, yenilenmesi, kullanılması önemli oranda enerji ve malzeme kaynağını gerektirmektedir. Binalar tüketilen enerjinin de %40'nı oluşturmaktadır. Bina stoğunun yenilenmesi döngüsel ekonomi şartlarına, iklim verimliliği ve hedeflerine uygun olarak yerine getirmek en önemli unsurlar arasındaydı. Bunun yanında evlerini ısıtmakta zorlanan bir kısımda insanda mevcuttu. Yenileme oranlarının arttırılması aynı zamanda enerji yoksulluğunu da azaltabilirdi. Enerji ve kaynakların verimliliği açısından Birlik aynı zaman da okul ve hastanelerinde yenilenmesini de sağlayacaktır.[95]

[93] European Commıssıon, Brussels, 11.12.2019, s.7-8.
[94] Kübra Ecer ve Oğuz Güner, Murat Çetin, **Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türkiye Ekonomisinin Uyum Politikaları**, İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi Yıl: 2021, Cilt: 9, Sayı: 2, s.132.
[95] European Commıssıon, Brussels, 11.12.2019, s.9-10.

2.2.3.1.5. Sürdürülebilir ve akıllı mobiliteye geçişi hızlandırmak

Taşımacılık Birliğin sera gazı emisyonlarının dörtte birini oluşturmaktadır. 2050 iklim hedefine ulaşabilmek için ulaşım emisyonlarında %90 azalmaya gitmesi gerekmektedir. Taşımacılıkta hava yolu, karayolu, demiryolu ve su yollarının tamamında bu azalmaya gidilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle karayolu taşımacılığının daha çok demiryolu ve su yolu taşımacılığına aktarılması önem arz etmektedir. İklim hedefleri doğrultusunda şehir içi taşımacılığın sıkışıklığı, kirletici özelliği, sürdürülebilir hareketlilik hizmetleriyle akıllı sistemler geliştirilmelidir.[96]

Avrupa'da kayıtlı tüm yeni otomobil ve kamyonetler 2035 yılına kadar sıfır emisyonlu olması sağlanacak. Bunu sağlarken öncelikle yeni otomobillerin ortalama emisyonlarının 2030 yılına kadar %55, yeni kamyonetlerin ise %50 oranında düşmesi sağlanacaktır. Avrupa'daki vatandaşlar için sıfır emisyonlu araçların şarj ve yakıt ikmali istasyonlarının gerekli altyapısı hızlandırılarak bu kapsamda adımlar atılacaktır.[97]

2030 yılına ulaşmak için Avrupa Birliği'nin hedefleri şöyle sıralanıyor;

- En az 30 milyon sıfır emisyonlu otomobilin faaliyette olması.
- 100 Avrupa iklim nötr olması.
- Yüksek hızlı tren akımının Avrupa'da iki kez ortadan kaldırılması.
- 500 km'nin altında yolculuklar için planlanmış toplu seyahatlerin karbon nötr olması.
- Otomatik mobilitenin büyük bireysel olarak devralınması.
- Sıfır emisyonlu araçlar, gemilerin ve uçakların, çıkarılabilir ve düşük karbonlu yakıtların ve ilgili altyapının satın alımının finansmanı.
- Sıfır emisyonlu havalimanları ve limanlar yaratmak.

2030 yılındaki bu hedefin ardından, 2050 yılına ulaşmak için Avrupa Birliği'nin hedefleri;

- Neredeyse tüm araba, kamyonet, otobüs ve yeni ağır hizmet araçlarının sıfır emisyonlu olması.
- Demir yolu yük aktarımının bölünmesi.

[96] European Commıssıon, Brussels, 11.12.2019, s.10-11.
[97] Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı Uygulama: Tüm Ulaşımı Sürdürülebilir Hale Getirme (Avrupa Komisyonu), https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en#making-transport-sustainable-for-all (Erişim Tarihi: 06.12.2023).

- Sürdürülebilir ve akıllı ulaşım için tamamen işlevsel, çok modlu bir Trans-Avrupa Ulaşım Ağı (TEN-T)
- Yük içeriğinin yeşillendirilmesi.
- Sıfır emisyonlu havalimanları ve limanlarının yaratılması.
- Şehirler arası mobilitenin sağlıklı ve sürdürülebilir hale getirilmesi.
- Karbon sistemlerinin ve kullanıcılar için daha iyi teşviklerin çalıştırılmasının amaçlanması.[98]

2.2.3.1.6. Çiftlikten Sofraya: adil, sağlıklı ve çevre dostu bir gıda sistemi tasarlamak

Komisyonun Tarladan Sofraya Stratejisi ile iklim değişikliği ile mücadele, çevreyi koruma ve biyolojik çeşitliliği korumayı hedeflemektedir. Herkes için uygun fiyatlı bir şekilde sağlıklı gıdaya ulaşma ve sürdürülebilir bir gıda tüketimini amaçlamaktadır. Bu strateji aynı zamanda döngüsel ekonomiye de katkı sağlayacaktır. Gıdanın önemli bir kısmı neredeyse israf olmaktadır. Gerek paketleme, depolama gerekse lojistiği gibi konularda harekete geçilerek çevreye olan olumsuz etkilerinin azaltılması sağlanacaktır. Organik tarım yapılan alanlar çoğaltılacaktır.[99]

2.2.3.1.7. Ekosistemlerin ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve onarılması

Ekosistemler aslında insanın yaşamının varlığı ve devamı için gerekli olanları yani temel ihtiyaçları sağlar. Besin, hava, su gibi. Bunun yanında iklimin kendini düzeltmesini, doğal afetleri ve zararları da önlemeye yardımcı olur. Biyolojik çeşitliliğin dünya çapında azalması, doğal kaynakların doğrudan sömürülmesi iklim değişikliğine neden olan başlıca sebeplerdendir. Ormanlardan denizlere sürdürülebilir yaşamın ve biyolojik çeşitliliğin iyileştirilmesi ve korunması ayrı bir önem taşımaktadır. [100] Bundan ötürü Birlik doğayı ve çevreyi korumak, iklim değişikliği ile mücadelede biyolojik çeşitlilik stratejisi ile çevreyi bozulmaya karşı önlemler alarak düzeltebilmeyi hedefleyen uzun soluklu bir stratejinin yanında 05 Temmuz 2023 tarihinde erozyon, heyelan ve toprak

[98]**AB Yeşil Mutabakatı Temel Unsurları ve Yol Haritası**, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, Ekim 2021, s.37-38.
[99]European Commıssıon, Brussels, 11.12.2019, s.11-12.
[100] a.g.e., s.13.

kayması gibi toprak kaybı, topraktaki yararlı maddelerin kaybı, kireçlenme, tuzlanma gibi sorunları ele almak için Toprak İzleme Kanununu kabul etti. Doğanın korunmasına yönelik diğer bir adımda Orman İzleme Yasasını 'da 21 Kasım 2023 tarihinde kabul ederek ormanların dayanıklılığının güçlendirilmesi, korunması ve orman bilgi tabanı oluşturmak adına atılan adımlardır.[101]

2.2.3.1.8. Toksik olmayan bir çevre için sıfır kritik tutkusu

Üye devletler, hava, su, toprak ve çevrenin kirlenmesine dair gelişmeleri daha iyi izlemeli, raporlamalı, önlenmesi ve çözüm önerileri gibi çalışmalarla önlemesi gibi daha sistematik bir şekilde ele almaları gerekecektir. Diğer yandan toksik olmayan bir çevre yaratmak, kirliliği önlemek hedefleri arasında olacaktır. Gerek yer altı suları gerekse yer üstü sularının doğal işlevlerinin yeniden kazandırılması, korunması, buradaki biyolojik çeşitliliğin eski haline döndürülmesi için çaba sarf edilecektir. Tarladan sofraya stratejisi ile de aşırı besin maddelerinden kaynaklanan kirlilik de azaltılacaktır. Sürdürülebilirliğe dayalı kimyasallardan uzak hem vatandaşların hem çevrenin korunması sağlanacaktır. Hava kalitesinde ise Dünya Sağlık Örgütü'nün tavsiyeleri ile uyumlu hale getirilecektir.[102]

2.2.3.2. Yeşil Antlaşma Kapsamında AB'nin Politikalarının Genişletilmesi

Birlik Yeşil Anlaşma ile küresel çapta hedeflerini, stratejilerini ve politikalarını gerçekleştirebilmek adına belli başlı mekanizmalar oluşturmuştur. Bu araçlar vasıtası ile arzu edilen yeşil dönüşümle kimseyi geride bırakmadan insana yakışır bir şekilde yaşam şartları oluşturmayı, gelişen teknolojilerin etkisiyle yeni istihdam olanaklarının sağlanmasını, özellikle fosil enerji kaynaklarına bağımlı olmadan üretim gerçekleştirmeyi, tüm bunların sonunda gelecek için torunlarımıza daha iyi bir dünya bırakmayı hedeflemektedir.

---

[101]Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı Uygulama: Gezegenimizi ve Sağlığımızı Korumak İçin Doğayla Çalışma (Avrupa Komisyonu), https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en#working-with-nature-to-protect-our-planet-and-health (Erişim Tarihi: 07.12.2023).
[102]European Commıssıon, Brussels, 11.12.2019, s.14-15.

2.2.3.2.1. Kimseyi Arkada Bırakma (Adil Geçiş)

Birlik 2050 yılına kadar iklim değişikliği ile mücadelede kararlı adımlar atmaya devam etmektedir. Bu çerçevede döngüsel ekonomiye geçiş, sürdürülebilir enerjiye dayalı üretim, yeşil politikalar doğrultusunda deyim yerindeyse düğmeye basıldı ve filizleri yeşermeye başladı. Yeşil bir ekonomik dönüşüm olan Avrupa Yeşil Mutabakatının en önemli yapı taşlarından biri de Avrupa Yeşil Mutabakatı Yatırım Planı'dır. Plan; iklim mücadelesi için sağlanan finansın hareket ettirilmesini, gerekli finansın sağlanmasını, teşvik etmeyi ve destek sağlama adımlarıyla gerçekleştirecektir. Adil geçiş mekanizmasında ise yeşil ekonomiye geçişte hiç kimsenin arkada bırakılmaması, adil bir şekilde geçişin sağlanmasını bu plan aracılığıyla sağlayacaktır. Adil geçiş mekanizmasının üç ana kaynağı bulunmaktadır;

Adil Geçiş Fonu: üye devletler Komisyon ile iletişim halinde olarak onların özel bölgelerinin tespit edilmesiyle uygun gelecek şekilde finansman sağlayacaktır. Yeşil enerjiye geçiş, kuluçka gibi yatırım yapanlara da ayrıca destek verecektir.

InvestEU çerçevesinde özel bir adil geçiş planı: buradaki temel amaç 45 milyar avro limitli yatırımları hayata geçirmek ve yararlı olacak yatırımları bulmaktır.

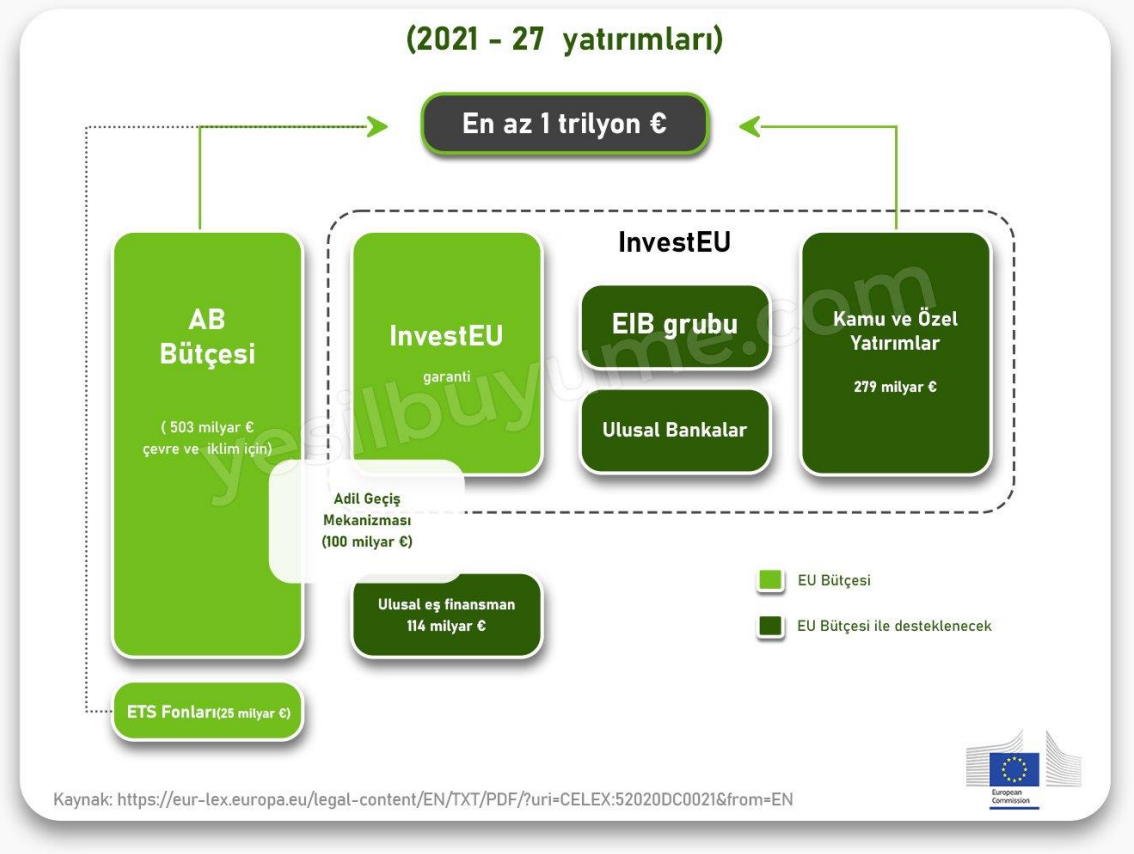
AB bütçesince desteklenen Avrupa Yatırım Bankasıyla birlikte kamu sektörüne kredi imkânı: daha düşük limitler için destek vermeyi 25-30 milyarlık yatırımları hayata geçirmek için kullanılacaktır. Binaların yenilenmesi, ısıtma sistemleri gibi.[103]

Adil geçiş mekanizmasının en temel amacı iklimsel mücadelede sıfır karbon hedefine giderken o sektörlerde gerek şirketlerin gerekse çalışanların sırtına maliyetlerin yüklenmemesidir. En savunmasız olanları korumak, geride bırakmamaktır.[104]

[103]Akdeniz İhracatçı Birlikleri, **Avrupa Yeşil Mutabakatı Yatırım Planı ve Adil Geçiş Mekanizması**, 01 Şubat 2021, s.2-3.
[104]European Commıssıon, Brussels, 11.12.2019, s.15-16.

2.2.3.2.2. Geçişi Finanse Etmek

Yeşil ekonomiye geçişte en önemli finans kaynağı Birliğin bütçesidir. Mutabakatın kapsamında gerçekleştirilecek olan proje ve yatırımlar için ilk hedef 2030 yılına kadar 1 trilyon avro bütçe ayrılmıştır. Birlik 2021-2028 yılları için kullanacağı bütçeyi pandemide bozulan ekonomiyi iyileştirmek adına kurulan NextGenerationEU isimli fondan %30 karşılayacak şekilde yararlanacaktır.[105]

Şekil 5. Avrupa Yeşil Mutabakatı Yatırım Planı[106]

Yeşil dönüşümün finansını sağlamak üzere Avrupa Yeşil Mutabakatı Yatırım Planı'nı 14 Ocak 2020'de Komisyon, Avrupa Konseyi, Parlamentosu, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ve Bölgeler Komitesine sunmuştur. Komisyonun amacı 2021-2027 yılları arasında yeşil döngünün gerçekleşebilmesi için 1 trilyon avroyu harekete geçirmek gerekli yatırım ve teşviklere öncülük etmektir. Bu hareketi de Eylül 2020'de Ufuk 2020

[105]Avrupa Yeşil Mutabakatı (Yeşil Büyüme), https://yesilbuyume.org/avrupa-yesil-mutabakati/ (Erişim Tarihi: 09.12.2023).
[106]a.g.e., (Erişim Tarihi: 09.12.2023).

Programı Yeşil Mutabakat Çağrısı, ile başlatmıştır. Birlik bu program çerçevesinde enerji için 128 milyon avro, binalarda enerji verimliliği için 60 milyon avro, dönüşüme uygun havalimanları ve limanlar için 10 milyon avro, Tarladan Sofraya stratejisine uygun projeler için 74 milyon avro kaynak ayırmış durumdadır. Bu durum aday ülkeler için ise daha fazla bütçe kaynak ayırmak anlamına gelmektedir. Birlik yeşil dönüşümü sağlamak için Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) III programını kullanacaktır. IPA programından yararlanacak olan aday ülkeleri, yenilenebilir enerji kaynaklarını geliştirme, yatırıma yönlendirme, çevrenin korunmasını sağlama, iklimle mücadeleyi sağlama gibi teşvik edici hareketleri sağlayacaktır.[107]

2.2.3.2.3. Araştırmayı Harekete Geçirmek ve Yeniliği Teşvik Etmek

Yeşil mutabakat kapsamında teknolojilik icatlar, yenilenebilir enerji, dönüşüme uygun üretim yapılabilmesi hedeflere ulaşmada oldukça etkili olacaktır. Bu üye ülkelerin de tek başına yapabilecekleri bir süreç değildir. Birlik, Horizon European'ı (AB'nin araştırma ve inovasyona dair temel finansman programı) enerji kaynaklarına bağlı kalmadan geliştirilecek üretim ve yeni teknolojileri, bu yenilikleri desteklemek için kullanılacaktır. Birlik, Horizon European'a ait bütçenin %35'ni yeşil dönüşüm için kullanacağını ifade etmiştir. İklimle mücadelenin sonucu sadece halkın ya da belirli bir bölgenin değil üye devletlerin hatta küresel anlamda herkesin etkileneceği bir durumdur. Bu mücadele kapsamında deyim yerindeyse a'dan z'ye her alanda dönüşümün yaşanması gerekmektedir. Birlik özellikle dijital dönüşümü desteklemektedir. Veriler daha sistematik daha güncel, sağlıklı olarak sistemsel toplanması sürecin doğru analiz edilmesine ayrı bir katkısı olacaktır. Yoksa geleneksel yaklaşımlarla dijitalleşme süreci eksik kalacaktır. Bu anlamada Avrupa İnovasyon ve Teknoloji Enstitüsü üniversiteleri, araştırma şirketlerini, bilgi topluluklarını, temiz çevre ve enerji, küresel ısınma için birlik olmayı teşvik edecektir.[108]

[107]Avrupa Yeşil Mutabakat Yatırım Planı (Bursa Ticaret ve Sanayi Odası), https://btsoekonomi.com/haber-detay/avrupa-yesil-mutabakat-yatirim-plani (Erişim Tarihi: 10.12.2023).
[108]Bürge Abiral vd., **Avrupa Yeşil Mutabakatı**, Yeşil Düşünce Derneği · Yeşil Ekonomi · Çalışma Grubu, 2020, s. 25-26.

2.2.3.3. AB COP28 İklim Değişikliği Konferansı (30 Kasım – 12 Aralık 2023)

28. BM İklim Değişikliği Konferansı (COP28), 30 Kasım – 12 Aralık 2023 tarihleri arasında Dubai'de düzenlenmiştir. İklim değişikliği ile mücadelenin lideri olarak AB tarafından COP28'de son on yılda fosil yakıtlardan hızlıca uzaklaşmayı, 2030 yılına kadar emisyonları %43 azaltmayı ve 2050 yılında dünyada nötr hedefine ulaşmayı, 2030 yılına kadar yenilenebilir enerji kapasitesini üç katına, verimliliğini ise iki katına çıkarmayı bunun yanında Birliğin bütçesinden 2,3 milyon avro bölge ve dünya da geçişi sağlamak için destek vereceğini, metan gazını azaltmak için de 175 milyon avro destek sağlayacağını, iklim acil durumları için 400 milyon avro üzerinde bir fon sağlanacağını, nötr hedefe ulaşmak için Avrupa temiz teknoloji projesini ve Avrupa Takımı girişimini gerçekleştirme taahhüt ve eylemlerde bulunmuştur. AB küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadelede uyumun sağlanması için ekonomik olarak desteğini sağlamaktadır. 2022 yılında gelişmekte olan ekonomilere iklim finansmanından 28,5 milyar avro ve ek olarak da 11,9 milyar avro özel finansman harekete geçirilmiştir. AB, bunun yanında gelişmiş ekonomilerden 2025 yılına kadar yılda 100 milyon doları harekete geçirmede kararlı olduklarını belirtmişlerdir.[109]

AB yenilenebilir enerji dağıtımında özellikle maden ve temiz teknoloji tedarik zincirinde COP28 öncesinde Avrupa Parlamentosu, Kritik Hammaddeler Yasası'nı (CRMA) onaylayarak dünyada farklı bölgelerde maden kaynaklarına sahip ülkelerle ortaklık sağlamıştır.[110] AB bu yasa ile kritik hammaddelerle ilgili üçüncü ülkelerle ortaklıklar sağlarken bürokrasiyi azaltmayı, alternatif malzemeler geliştirmeyi, daha çevreci madencilik yöntemlerinin araştırılmasını ve Birliğin hammadde ihtiyaç arzını ve egemenliğini güvence altına almıştır.[111]

---

[109] Avrupa Birliği - BM İklim Değişikliği Konferansı (COP28) (Avrupa Komisyonu), https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/climate-action-and-green-deal/eu-un-climate-change-conference/eu-cop28-climate-change-conference_en (Erişim Tarihi: 08.01.2024).

[110] a.g.e., Erişim Tarihi (08.01.2024).

[111] AB'nin Tedarik ve Egemenliğini Güvence Altına Almaya Yönelik Kritik Hammaddeler Anlaşması (Avrupa Parlamentosu), https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20231113IPR10401/critical-raw-materials-deal-on-securing-the-eu-s-supply-and-sovereignty (Erişim Tarihi: 08.01.2024).

Konferansta iklim finansmanın da düşünüldüğü boyutta gerçekçi olmadığını büyük bir kısmının yanlış tahsis edildiği vurgulanmıştır. AB'nin bu finansmana ihtiyaç duyan ülkelerde iklim mücadelesinin temelleri ne olduğu konusunda yeterince katı olmadığı dile getirilmiştir.[112] İklim finansmanında gelişmiş ülkelerin gerçek anlamda ne kadar katkıda bulundukları ve bu paraların nerelere harcandığı objektif bir şekilde takip edilememektedir. Bunun da en büyük sebebi raporlamanın anlaşılacak şekilde olmayıp karışık olması, yavaş ve belirsiz olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Bu durumun düzeltilmesi için verilerin düzeltilerek sağlam bir metodolojinin uygulanması gerektiği İklim Finansmanı Dosyaları çalışması başlatılmıştır.[113]

[112]Avrupa'nın Stratejik Düşüncesi: Avrupa'nın Güvenliği ve Refahı için Yol Haritası (Carnegie Europe), https://carnegieeurope.eu/strategiceurope/91294?utm_source=rssemail&utm_medium=email&mkt_tok=ODEzLVhZVS00MjIAAAGQIO_s2uoFGhIKwOhzwiOCqYeJW9UXNJ0POxrutg9mfygk4NVdTvJg2pj3jd_zUsEcpH7vqkyHEhnuVHeE9nKUfuj2NKKmw3OTmvO2TQoa (Erişim Tarihi: 08.01.2028).
[113] İklim Finansı Dosyaları (Data Commons), https://datacommons.one.org/climate-finance-files (Erişim Tarihi: 08.01.2028).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AVRUPA YEŞİL MUTABAKATININ TÜRKİYE AÇISINDAN UYGULANABİLİRLİĞİ: ZORLUKLAR VE FIRSATLAR

3.1. Türkiye'de Çevre ve İklim Politikasının Tarihsel Gelişimi

Cumhuriyetin ilanından sonra savaştan çıkmış, yoksul, nüfus gücü azalmış yeni kurulan bir devlet olarak Türkiye'nin yakılan yıkılan şehirlerini yeniden inşa etmek, ülkeyi tarımdan sanayiye ayağa kaldırmak, kalkınmayı sağlamak amacıyla birçok politikalar üretilmiştir. Ana hedef ekonomik olarak güçlenme ve kalkınma olunca çevre politikaları o zaman için neredeyse hiç düşünülmemiştir. Hatta kalkınmayı engelleyecek hiçbir çevre politikası kabul edilemez olarak düşünülmekteydi. Çevre konusu daha çok halkın sağlığına yönelik düşünülmüştür. Gerçek anlamda çevre politikası Türkiye için çok da eski tarihlere dayanmamaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi savaş sonrası yıkıma uğramış, yeni bir devlet olma çabası içinde olan Türkiye'nin önceliği ekonomik kalkınma olması nedeniyle belli bir çevre politikasından söz etmemiz mümkün değildir. O dönemde Ankara'nın başkent olmasından kaynakları başkentin sorunları düşünülmüştür. Diğer yandan da Anadolu'nun şehirlerinin yeniden imar edilmesi diğer bir hedef olmuştur. Cumhuriyet döneminde bu hedefleri gerçekleştirilebilme ve çevre adına ilk düzenleme olarak 1925 tarihinde 1882 Tarihli Ebniye Kanunu'nun bazı maddelerin değişmesine sebep olan 642 Saylı kanunun kabulüdür.[114] Bunun yanında halk sağlığını korumaya yönelik olarak da çeşitli kanunlar çıkarılmıştır. 1924 tarihli Köy Kanunu, 1930 tarihli Genel Halk Sağlığını Koruma Kanunu ve Belediye Kanunu gibi. Bu dönemde ormanlarla, erozyon ve yeraltı suları gibi alanlarda da düzenlemeler yapılmıştır. O dönemde çevre kirliliği üzerinde durulmamasının diğer bir nedeni de kirliliğin tehlike boyutunda olmaması ve halk tarafından da kirliliğin bir sorun olarak düşünülmemesi olmuştur. Ülkenin sanayileşmesi,

[114]Salih Batal, **Yerel Yönetimler Açısından Türkiye ve Avrupa Birliği Çevre Politikalarının Mukayeseli Değerlendirilmesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s.69.

ekonomik kalkınması ana hedef olduğundan çevre korunması ancak kalkınmayı engellememesi şartıyla söz konusu olabilirdi.[115]

Çevre konusunda anayasal düzlemde ilk hükmü 1961 Anayasasında görülmektedir. Çevrenin korunmasına dair tek hüküm bulunmaktadır.
1961 Anayasası'nın 49. maddesinde, "Herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini sağlamak" şeklinde yer alan ve bu madde, bu görevi devlete bırakılmıştır. Diğer yandan doğal kaynaklara ve ormanlara ilişkin 130 ve 131. maddelerinde kaynakların kullanımı devletin tasarrufu altında olduğunu, ormanların korunması ve kullanımının kamu yararına uygun olarak kullanılmasına dair düzenlemeler de yer almıştır. 1982 Anayasasında ise çeşitli düzenlemelere yer verilmiştir. Anayasanın 56. maddesinde "herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir" hükmü yer almaktadır. Çevreyi korumak, gözetmek devletin ayrıca vatandaşın görevleri arasında bulunmaktadır. Devlet vatandaşların yaşamlarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri için sağlık kuruluşlarını hem kamu hem de özel kurumlarla yerine getirmeyi planlamıştır.[116] Türkiye'nin çevre politikaları kalkınma planlarında görülmektedir.

3.1.1. Kalkınma Planlarında Çevre Politikası

Cumhuriyetle birlikte yeniden inşa edilmesi, yapılanması, kalkındırılması gereken bir devlet için beş yıllık olarak ekonomik ve sosyal sorunlarına cevap olacak nitelikte kalkınma planlamaları yapılmıştır. Bu gelişim ve kalkınmayı sağlamak için çevre politikasını ayrı tutmak mümkün değildir. Ancak ilk başlardaki beş yıllık kalkınma planlarında hedefler farklı olduğundan çevreye dair politikalar çok fazla yer almamıştır.

[115]Gökhan Orhan, **Türkiye 'de Çevre Politikaları: Değişen Söylemler, Değişmeyen Öncelikler**, Memleket Siyaset Yönetim, 2013/19-20, s.15-16.
[116]Salih Batal, **Yerel Yönetimler Açısından Türkiye ve Avrupa Birliği Çevre Politikalarının Mukayeseli Değerlendirilmesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s.69-70.

3.1.1.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile Türkiye kalkınma hareketine başlayarak, ekonomik ve sosyal açıdan kalkınmanın amaçlandığından, planda çevreye yönelik düzenleme bulunmamaktadır. Planlama doğrultusunda daha çok köydeki su sıkıntısı, ev yapanlara yardım etmek, elektriksiz evin kalmaması gibi kırsal kesimin sorunlarına yönelik, onların gelişmesine ve kalkındırılmasına dair çalışmalar yapılmıştır.[117]

3.1.1.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İlk planda yer alan hedef doğrultusunda kalkınma ve daha iyi bir yaşam karma ekonomi sistemi içinde amaçlanmıştır. Daha iyi bir yaşam ile verem, sıtma gibi bulaşıcı hastalıkların çevre sağlığı sorununun çözülmesiyle üstesinden gelinebileceği düşünülmüştür. Bu sorunun çözümünde sağlık kuruluşlarının oluşturulması, halkın bu konuda eğitilmesi, denetimlerin yapılması yer almıştır. Ancak bu düzenlemeler devamlılık anlayışına hakim olmadığından daha çok önleme ve yasaklama olarak şekil almıştır.[118] Bu planda, yaşanan göç nedeniyle kentlerde yaşanan konut sıkıntıları ve kentleşmenin getirdiği sorunlara çözüm bulma arayışında olduklarını da görülmüştür.[119]

3.1.1.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

İlk defa bu planlamada çevreye ayrı bir bölümde yer verilmiştir. Yine de sanayileşme kalkınmaya olumsuz etki edecek çevreye ilişkin bir çalışmaya izin verilmeyeceği de belirtilmiştir. Planda, çevre sorunu olarak su, kıyıların kirliliği ve hava kirliliği ele alınmıştır. Stockholm Konferansı'nın etkileri bu planda görülmektedir. Çevre sorunlarına

---

[117] Abdulsemet Yaman ve Cihan Arslan, **Türkiye'de Yapılan Kalkınma Planlarındaki Çevre Sorunlarına Yönelik Politikaların Değerlendirilmesi,** Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, Yıl: 2021, Cilt: 4, Sayı:1, s.27-28.

[118] Hicran Hamza Çelikyay, **Türkiye'de Çevre Politikaları: Kalkınma Planları Üzerinden Bir İnceleme**, İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, Cilt:6, Sayı:15, Haziran 2021, s.194.

[119] Abdulsemet Yaman veCihan Arslan, **Türkiye'de Yapılan Kalkınma Planlarındaki Çevre Sorunlarına Yönelik Politikaların Değerlendirilmesi,** Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, Yıl: 2021, Cilt: 4, Sayı:1, s.28.

örneğin Akdeniz'in kirlenmesine, kıyı kesiminin bozulmalara karşı korunması gibi uluslararası özelliği olan Akdeniz Eylem Planına katılmıştır.[120]

Tarımda makineleşmenin ortaya çıkmasıyla şehirlere doğru yaşanılan göç ve artan nüfus nedeniyle çarpık kentleşmenin sonucunda meydana gelen sorunların çözümüne dair önlemler alınmıştır. Düzensiz şehirleşmenin yarattığı sorunların bölgesel nitelikte değil kentsel politikalar ile çözüme kavuşturulacağı görülmüştür. Kentleşme sorununun sanayileşmenin iyileşmesine bağlı olacağı da öngörülmüştür.[121]

3.1.1.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Bu planda çevre politikaları, üçüncü beş yıllık kalkınma planından farklı olarak hem önleyici hem de onarıcı şekilde yer almıştır. Devletin çevre politikalarına verdiği önemin daha da arttığı görülmüştür. Çevre politikaları belli başlı yönetmelikler, yönergeler ve uluslararası anlaşmalar ile uygulanmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin ilk çevreye dair kurumu "Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı" kurulmuş ve böylece çevre politikalarını hükümetlerin daha da sahiplendiği ortaya koymuştur. Bunun yanında 1982'de "Birleşmiş Milletler Dünya Doğa Şartı" kabul etmiştir. Hukuksak düzlemde bu dönemde 1982 Anayasasının 56. Maddesinde "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşın ödevidir" hükmü yer almaktadır. En önemli aşamalardan biri de 1983 tarihinde Çevre Kanunu yürürlüğe girmiştir.[122]

Üçüncü beş yıllık kalkınma planında çevre sorunlarından bahsedilirken halkın bilinçlendirilmesi ve var olan sorunlardan söz edilmiştir. Bu planda ise çevre sorunların çözümü için etkili araçların kullanılması gerekli görülmüştür. Ayrıca çevre sorunları,

[120] Pelin Sencar, **Türkiye'de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Şubat, 2007, s.109-112.
[121] Abdulsemet Yaman ve Cihan Arslan, **Türkiye'de Yapılan Kalkınma Planlarındaki Çevre Sorunlarına Yönelik Politikaların Değerlendirilmesi,** Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, Yıl: 2021, Cilt: 4, Sayı:1, s.28-29.
[122] Pelin Sencar, **Türkiye'de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Şubat, 2007, s.112-115.

hava, gürültü ve su kirliliği, toprak ile erozyon, gecekondulaşma şeklinde de sınıflandırılmıştır.[123]

3.1.1.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Planda, çevre sorunları yanında enerji politikalarından da bahsedilmiştir. Kaynakları ve çevreyi korunmak, çevrenin kirliliğini önlemeye dair uluslararası anlaşmaları takip etmek, çevreyi güzelleştirmek ve ekolojik dengeyi sağlamak şeklinde belirtilmiştir. Bunların yanında su kirliliğini denetlemesi, su kaynaklarının koruması, suyun kirlenmesine neden olan sanayi atıklarının denetlenmesi ve engellenmesi, çevreye yönelik çalışmaların geliştirilmesi için üniversite gibi kurumların desteklenmesi de bu planda yer almıştır.[124]

3.1.1.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Altıncı beş yıllık kalkınma planında çevre sorunlarıyla birlikte yerleşim, kentleşme, konut, kanalizasyon suyu ve kanalizasyon gibi başlıklar da belirtilmiştir. Otomotivden turizme her sektörde çevreye yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Planda "İnsan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak, sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak" şeklinde ifade edilmiştir. Avrupa Topluluğu 1992 yılında sürdürülebilirlikten bahsederken, Türkiye sürdürülebilirlik kavramına bu planda bahsederek öncülük etmiştir. Planda yer alan ilkeler aynı zamanda Topluluğun Eylem Planları ile örtüştüğünden onların çevre politikalarıyla da uyumlu olduğunu göstermiştir.[125]

Her şeye rağmen çevreyi korumak adına hukuki düzenlemeler bulunmamaktadır. Çevre sorunlarıyla mücadele etmede araştırma geliştirme yeterli boyutta olmadığı, çevre ve

[123] Abdulsemet Yaman ve Cihan Arslan, **Türkiye'de Yapılan Kalkınma Planlarındaki Çevre Sorunlarına Yönelik Politikaların Değerlendirilmesi,** Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, Yıl: 2021, Cilt: 4, Sayı:1, s.28-29.
[124] Mehmet Samet Erdem ve Füsun Yenilmez, **Türkiye'nin Avrupa Birliği Çevre Politikalarına Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi**, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2017, 4(2), s. 106.
[125] a.g.e., s. 107.

korumasına ilişkin dersler bulunmazken bu konuyla ilgili çalışmalarda eksik olduğu görülmektedir.[126]

3.1.1.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Diğer planlardan farklı olarak önleyici politikalar değil de daha çok onarıcı politikalara yer verildiği görülmektedir. Diğer yandan "emret yaptır" yerine "özendir oluştur" yaklaşımını benimsemiştir. Çevre sorununu daha geniş bir çerçevede işlenmiştir. Var olan duruma öncelik verilmiştir. Çevrenin korunmasına, çevre kirliliği ile mücadelede kurumsal düzenlemelere ayrıca yer verilmiştir. Uluslararası mevzuata da atıfta bulunarak ülkenin kalkınmasına engel olmayacak şekilde hükümlerin yerine getirilmesine de değinilmiştir.[127]

3.1.1.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Bu dönemde AB uyum sürecinin son derece göze çarptığını görülmektedir. Kentleşme sorunu, sanayileşmenin getirdiği çevre kirliliği ve insan hareketliliğinin sorunlarına müdahalede çoğunlukla AB yasaları örnek olarak alınmıştır. Çevre sorunlarına karşı mevzuat ve kurumsal yapıdaki eksikliği gidermek amacıyla Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) hazırlanmıştır. Sanayileşme ve ekonomik gelişmelerin hız kazanmasına rağmen doğal kaynakların kullanılması, ileriki kuşaklara daha hijyenik ve sağlıklı bir çevre bırakabilmenin yolları başarılı bir şekilde yürütülemediği ekonomi ve sanayinin çevre ile olan bütünleşmesinin gerçekleştirilemediği de görülmüştür.[128]

3.1.1.9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)

Bu plana göre nüfus artışının hızı nedeniyle doğal kaynakların kullanımı, çevre konusunda sürdürülebilir ekonomi yaratılmasına yönelik istenilen derecede yol

---

[126] Abdulsemet Yaman ve Cihan Arslan, **Türkiye'de Yapılan Kalkınma Planlarındaki Çevre Sorunlarına Yönelik Politikaların Değerlendirilmesi,** Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, Yıl: 2021, Cilt: 4, Sayı:1, s.31.

[127] Hicran Hamza Çelikyay, **Türkiye'de Çevre Politikaları: Kalkınma Planları Üzerinden Bir İnceleme**, İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, Cilt:6, Sayı:15, Haziran 2021, s.197.

[128] Mehmet Samet Erdem ve Füsun Yenilmez, **Türkiye'nin Avrupa Birliği Çevre Politikalarına Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi**, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2017, 4(2), s. 109.

alınamadığı görülmüştür. Tam anlamıyla atık yönetimi olsun çevre konusundaki mücadele olsun normlar açısından yeterli seviyeye ulaşamamıştır. 2004 tarihinde Türkiye Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesini onaylamasıyla çevre, sürdürülebilirlik, doğal kaynaklar gibi konularda gerekli tedbirleri almak zorunda kalmıştır. Bu sözleşme ile planda küresel ısınmanın etkilerinin en aza indirilmesi, çevre kirliliği ile mücadele, doğal kaynakların korunmasına yönelik çalışmalar planlanmıştır. Özellikle bu konuda AB ile uyumlu hareket etme yoluna gidilmiştir.[129]

3.1.1.10. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)

Bu planda da çevreye ilişkin sürdürülebilir kalkınmanın devamına, yaşanacak mekanların varlığı gerek şehirlerde gerekse kırsallarda insanların yaşam refah seviyesini arttırmanın, sosyal ve ekonomik olarak gelişmenin devam etmesi ele alınmıştır. Çevre sorunlarına yönelik olarak kalkınan ekonomi kapsamında çözüm bulmaya odaklı olarak devam etmiştir. Doğal kaynakların kullanımı, çevre kirliliğinin önlenmesi, biyoçeşitliliğin korunması, gelişen ekonominin çevre sorunlarına duyarlı politikalar benimsenmiştir. Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde neredeyse tüm sektörler çevre politikalarına uygun hareket edeceği belirtilmiştir. Bunun yanında küresel anlamdaki gelişmelerde ekonomik büyüme, rekabetçilik yeşil üretim, yeşil dönüşümün varlığı oldukça önem kazanmıştır. Türkiye yeşil dönüşüme ortak ama aynı olmayan sorumluluklar ilkesi doğrultusunda yerini almıştır. Bu planda göze çarpan en önemli hususlardan biri de çevre konusunda AB'ye doğrudan atıf yapılmamış olmasıdır.[130]

3.1.1.11. On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023)

Onuncu kalkınma planıyla şekil ve içerik olarak oldukça benzeşmektedir. Onuncu planda olduğu gibi çevre sorunlarıyla mücadele, doğal kaynakların korunması, yaşanabilir mekanların korunmasına yönelik politikalar yer almaktadır. Ancak onuncu kalkınma planında çevre ile ilgili 123 noktada değinilmişken bu planda ise 89 noktada çevreye

[129]Abdulsemet Yaman ve Cihan Arslan, **Türkiye'de Yapılan Kalkınma Planlarındaki Çevre Sorunlarına Yönelik Politikaların Değerlendirilmesi,** Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, Yıl: 2021, Cilt: 4, Sayı:1, s.32.

[130] Mehmet Samet Erdem ve Füsun Yenilmez, **Türkiye'nin Avrupa Birliği Çevre Politikalarına Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi**, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2017, 4(2), s. 110-111.

değinilmektedir. Diğer yandan da kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerine de ayrıca önem verilmektedir. İlk defa olarak görebileceğimiz imar, çevre ve enerji gibi alanlarda 'ihtisas mahkemeleri' kurulmuş, Çevre Etki Değerleme Yönetmeliği'nin (ÇED) ise uygulanacağı belirtilmiştir.[131]

3.2. Türkiye'nin Uluslararası İklim ve Çevre Sözleşmelerine Katılımı ve Etkileri

Cumhuriyetin ilanından sonra kurtuluş mücadelesi vermiş bir toplumun yeniden yapılandırılması, ekonomik kalkınmasının sağlanması gibi her alanda yeni düzenlemeler ve uygulamalara ihtiyaç olmuştur. Temel amaç ve hedefler bu doğrultuda olduğundan çevre üzerine sorunlarda tehlike arz edecek boyutta olmadığından çevre politikaları üzerine bu dönemde düzenlemeler yapılmamıştır. Tüm dünyada olduğu gibi özellikle 1970'lerden sonra çevre kirliliği sorunu gibi çevresel sorunların fark edilmeye başlanmasıyla Türkiye'de kısmen çevre alanında politika üretimini, kalkınma planlarının içinde yer vererek düzenlemeye çalışmıştır. İlerleyen zamanlarda çevre sorunu ile mücadelede küresel düzeyde yaşanan gelişmelerle Türkiye'de çevre sorunu konusuna adımlar atmış ve politikalar üretmiştir. Bunu gerek kalkınma planlarında gerekse anayasasında yer vererek ya da uluslararası sözleşmelere taraf olarak gerçekleştirmeye çalışmıştır.

3.2.1. Roma Kulübü Büyümenin Sınırları Raporu ve Stockholm Konferansı 1972

Dünyada 1970'li yıllardan sonra daha sağlıklı bir çevre, daha sağlıklı bir insan yaşamı, ekonominin sürdürülebilir şekilde devam edebilmesi, çevre sorunlarına yönelik çalışma ilk kez detaylı olarak 'Büyümenin Sınırları' adlı raporda belirtilmiştir. Nüfusun hızla artışı, doğal kaynakların kullanımı, ekonomik kalkınma ve çevre arasındaki dengenin sağlanması, 'yeşil büyüme' diye adlandıracağımız bu fikrin adımları atılmış oldu. Bu raporda hoş olmayan sonuçlara da yer verilerek, çözüm anlamında bir adım atılmadığında dünyanın yok olacağı da belirtilmiştir.[132] Çevre sorunlarına yönelik olarak ortaya konan bu rapor, Türkiye'nin de içinde yer aldığı 113 ülkenin katılımıyla ilk kez küresel alanda

[131] Hicran Hamza Çelikyay, **Türkiye'de Çevre Politikaları: Kalkınma Planları Üzerinden Bir İnceleme**, İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, Cilt:6, Sayı:15, Haziran 2021, s.200.
[132] Bahar Türk ve Aysel Erciş, **Türkiye'de Çevre Politikası ve Uluslararası Çevre Sözleşmeleri**, The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı 54, Bahar 2017, s.356.

Stockholm'de ortaya konmuştur. İnsanların çevre üzerindeki olumsuz etkilerine, gelişmiş ülkelerin endüstrilerinin ve teknolojilerinin verdiği zararlara, ekonomik büyümenin getirdiği çevresel sorunlara değinilmiş ancak yaptırım olmadığından kağıt üzerinde kalmıştır.[133]

3.2.2. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Katılımı ve Etkileri

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) 197 ülkenin katılım sağladığı iklim değişikliği konusunda küresel alanda en önemli ve ilk adımdır. Bu sözleşme aynı zamanda Kyoto ve Paris antlaşmalarının da dayanağı olacaktır. 3-4 Haziran 1992 tarihlerinde Rio'da düzenlenen konferansta imzaya açılmış ve 1994 tarihinde de resmileşmiştir. BMİDÇS ile sera gazı salınımlarının azaltılması, ormanlar, okyanuslar ve göller gibi sera gazı yutaklarının korunmasına dair hedefler amaçlanmıştır. Bu sözleşmeye taraf olan ülkeler bakımından üç grup şeklinde bir ayırıma giderek herkesin sorumluluklarını farklılaştırmıştır. Özellikle sanayi devriminden sonra gelişen ülkelerin atmosfere sera gazı salınımları diğer gelişmekte olan ülkelere nazaran daha fazla olduğundan sorumlulukları da haliyle farklı olarak planlanmıştır. İşte bu ilke "ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler" ilkesiyle yerine getirilmiştir. Üç grup şeklinde farklı sorumluluklar ayırımına giden sözleşmede birinci grup, Ek-I Ülkeleri önlem alan ve yükümlülükleri olan ülkeler, ikinci grup Ek-II Ülkeleri birinci grupta üstlendikleri yükümlülüklerin yanında diğer ülkeleri de desteklemeyle yükümlü olan ülkelerdir. Üçüncü grup ise Ek Dışı Ülkeler şeklinde belirtilmiş ve teşvik edilen fakat herhangi bir sorumluluğu olmayan ülkeleri kastedilmiştir. Türkiye 1992 yılında yapılan müzakerelerde Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development) (OECD) ülkesi olduğundan Ek-I ve Ek-II gelişen ülkelerin grubunda yer almıştır. Türkiye daha sonra bu durumu itirazlarda bulunarak ekonomik gelişmişlik durumu, teknoloji imkanları, bulunduğu jeopolitik konumu nedeniyle Ek-II listesinden çıkarılmıştır. Ancak Ek-I listesinde yer almaya devam etmiştir. 2001'de Marakeş'te düzenlenen 7. Taraflar Konferansı (COP7)'nda Türkiye'nin bu özel durumu

[133] Uluslararası Çevre Hukukunun Türkiye'nin Taraf Olduğu Antlaşmalar Bakımından Uyumu ve Sonuçları (Türk Uluslararası İlişkiler Konseyi Akademisi), https://www.tuicakademi.org/uluslararasi-cevre-hukukunun-turkiyenin-taraf-oldugu-antlasmalar-bakimindan-uyumu-ve (Erişim Tarihi: 16.12.2023).

dikkate alınarak bu düzenlemeye gidilmiştir. 2004 yılında Türkiye BMİDÇS'ye 189.taraf olarak Ek-I listesinde katılarak özel şartları COP tarafından kabul edilen tek ülke olmuştur.[134]

Bu dönem aynı zamanda AB müzakereleri sürecine de denk geldiğinden ayrı bir öneme de sahiptir. Müzakere aşamalarında Türkiye'nin taraf olduğu ve yönelim gösterdiği perspektifini ortaya koymuştur. Bunun yanında Türkiye her yıl düzenli bir şekilde emisyon salınım bildirimi de yapmak zorunda ve ilk bildirimini de 2007 yılında Birleşmiş Milletler Sekreteryası'na sunmuştur.[135]

3.2.3. Türkiye'nin Kyoto Protokolüne Katılımı ve Etkileri

Kyoto Protokolü BMİDÇS'nin bir uygulaması özelliğinde olan bir anlaşma olarak 1997 yılında kabul edilmiştir. Protokolde yükümlülükler açısından iki ayrı taahhüt dönemi bulunmaktadır. I. Taahhüt dönemi 2008-2012 seneleri arasında BMİDÇS'de Ek-I'de yer alan ülkelerin sera gazı salımları 1990'lı yıllara göre %5 oranında azaltmaları yönünde sorumluluk vermiştir. Ek-I listesinde yer alan ülkeler için tek tek rakamsal olarak salınımların azaltımı ya da sınırlaması talep edilmiştir. II. Taahhüt dönemi ise 2013-2020 yılları arasında Ek-B listesinde yer alan ülkelerin 2020 yılında sera gazı emisyonlarını 1990 yılına göre %18 azaltması istenmiştir.[136]

Sözleşme ile Protokol arasında önemli bir ayırımda, sorumluluklarının hukuki yönüyle farklı olmasıdır. Sözleşmede taraf ülkelere sera gazı emisyonları için stabil bir şekilde olmaları tanımlanırken, Protokolde ise taraf olan ülkelere sera gazı emisyonu için azaltım ya da sınırlama getirilmesi tanımlanmıştır. Protokol BMİDÇS'nin bir uygulama aracı niteliğinde olmuştur. 1997 yılında kabul edilen sonrasında 7. Taraflar Konferansında

---

[134] **Türkiye'nin Yeşil Kalkınma Devrimi**, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2021, s.70-73.

[135] İlge Kıvılcım, **2020'ye Doğru Kyoto-Tipi İklim Değişikliği Müzakereleri Avrupa Birliği'nin Yeterliliği ve Türkiye'nin Konumu**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul, Aralık 2013, s.68.

[136] Kyoto Protokolü (Dışişleri Bakanlığı), https://www.mfa.gov.tr/kyoto-protokolu.tr.mfa#:~:text=%C3%9Clkemiz%20Protokole%202009%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20taraf,Ek%2DB%20listesine%20dahil%20edilmemi%C5%9Ftir. (Erişim Tarihi: 17.12.2023).

2005 yılında yürürlüğe giren Protokole 2010 yılı itibariyle AB ve 191 ülke taraf olmuştur.[137]

Türkiye Kyoto Protokolüne 26 Ağustos 2009 tarihinde taraf olmuştur. Protokol kabul edildiği anda Türkiye BMİDÇS'ye katılmadığı için I. Taahhüt dönemi rakamsal olarak sera gazı emisyon azaltım ya da sınırlama sorumluluğu bulunmamaktadır. Bundan ötürü Kyoto Protokolü çerçevesinde emisyon azaltma veya sınırlama gibi taahhüdü bulunmamaktadır.[138] Türkiye'nin taahhüdü olmamasına rağmen BMİDÇS'ye katılımı, Kyoto Protokolü'ne imzası ve AB'ye üyelik sürecinin de etkisiyle çeşitli düzenlemelere gitmiştir. Türkiye çevre politikaları konusunda oldukça ilerlemeler kaydetmiştir. Bu düzenlenmelerden biri İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu 2013 yılında kurulmuştur. Diğer yandan da Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planı (2011-2023), İklim Değişikliği Stratejisi Belgesi (2010-2020), İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2011-2023) gibi iklim değişikliği ve çevre politikalarına yönelik en önemli planlar olmuştur.[139] T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan İklim Değişikliği Strateji Belgesi ve Stratejik Plan (2022-2023), iklim değişikliği ile mücadelede yer alacak kurumların yapılandırılmasını, sera gazı emisyon verilerinin sağlıklı bir şekilde ortaya konabilmesi için gerekli alt yapının sağlanmasını, bunların yansıra atık, enerji, sanayi, ulaşım gibi çeşitli sektörlerde uzun ve kısa dönemli hedeflerini içermektedir. Çevre kirliliğinin önlenmesi, iyileştirilmesi için tesislerin sayısının arttırılması, özellikle sıfır enerjili binalara yönelik yasal yükümlülükler güncellenerek istenilen seviyelere ulaştırılması hedefler arasında bahsedilmiştir.[140]

3.2.4. Türkiye'nin Paris Anlaşması'na Katılımı ve Etkileri

İklim değişikliği ile ilgili olarak istenilen hedeflerin gerek Sözleşme gerekse Protokolle gerçekleştirilememesinin ardından dünyanın ısınmasını 1,5 santigrat derece ve

---

[137] **Türkiye'nin Yeşil Kalkınma Devrimi**, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2021, s.73-74.

[138] Kyoto Protokolü (Dışişleri Bakanlığı), https://www.mfa.gov.tr/kyoto-protokolu.tr.mfa#:~:text=%C3%9Clkemiz%20Protokole%202009%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20taraf,Ek%2DB%20listesine%20dahil%20edilmemi%C5%9Ftir. (Erişim Tarihi: 17.12.2023).

[139] Fethi Ufuk Özışık, **Türkiye'de Bir Kamu Politikası Olarak İklim Değişikliği: Tarihsel Gelişim, Uluslararası Müzakereler, Yapısal ve İdari Sorunlar Çerçevesinde Bir Değerlendirme**, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, Mart 2020, s.76.

[140] İklim Değişikliği Politikaları ve Yasal Yükümlülükler (Yeşil Büyüme), https://yesilbuyume.org/iklim-degisikligi-politikalari-ve-yasal-yukumlulukler/ (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

mümkünse 2 santigrat derece düşürebilmeyi hedefleyen, tüm ülkelerin taraf olduğu Paris Anlaşması ortaya koymuştur. Tüm ülkelerin katkılarına dayanan, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler şeklinde ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesi çerçevesinde katkı yükümlülüğünü gösteren anlaşma olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye her daim iklim değişikliği, küresel ısınma ve çevre sorunlarına karşı mücadelede herhangi bir yükümlülüğü bulunmazken de gerekli olumlu adımları atmış bu minvalde politikalarını oluşturmuştur. Sürdürülebilir kalkınmasını çevre politikalarıyla uyumlu olmasına ayrıca kalkınmada yenilebilir enerji kaynaklarının kullanımına da önem vermektedir. 22 Nisan 2016 tarihinde Paris Anlaşmasını imzalayarak da bunu tüm dünyaya göstermiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Genel Kurulu'nda kabul edilerek 07 Ekim 2021 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak resmileşmiştir. Aslında Türkiye'nin bu yeşil kalkınma vizyonu ile Paris Anlaşmasının ilkeleri örtüşmektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın ismini Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak değiştirerek yeşil dönüşüme ne derece önem verdiğini de göstermektedir.[141]

3.2.5. Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türkiye

Avrupa Yeşil Mutabakatı, sadece iklim değişikliği, küresel ısınmayla mücadele değil, aynı zamanda bu mücadelenin ortaya çıkardığı büyük bir yeşil dönüşümdür, yeşil bir devrimdir. Mutabakat dünya için yepyeni bir ekonomik dönüşümün, iklimsel mücadelenin başlangıcı olup dönüşüme neden olan eski hukuki düzenlemelerin, ekonomik ve sanayi uygulamaların ortadan kaldırılması ya da yeniden gözden geçirilmesi söz konusu olacaktır.[142]

Avrupa Yeşil Mutabakatı ortaya konuluş şekliyle sadece AB'yi ilgilendirmemektedir. AB, küresel düzlemde 2050 yılında sera gazı emisyonunun nötr olmasına yönelik hedefleri Yeşil Mutabakat ile belirleyen etkili bir aktördür. Mutabakat ile hemen hemen her sektörde fosil yakıt kullanımından vazgeçilmesi, yenilenebilir enerji ile ekonomik kalkınma sağlanarak sürdürülebilir yeşil bir dönüşüm hedeflenmektedir. Küresel sıcaklık, iklim değişikliği, çevre sorunlarına bir cevap niteliğindedir. Yeşil Mutabakat,

[141] **Türkiye'nin Yeşil Kalkınma Devrimi**, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2021, s.74-77.
[142] **Avrupa Yeşil Mutabakatı Döngüsel Ekonomi Eylem Planı Türk İş Dünyasına Neler Getirecek**?, TÜSİAD-T/2021-06/621, s.6.

iklim değişikliği ile mücadelede bir politika bir anlaşma değil, aynı zamanda üçüncü ülkeler içinde bu hedefleri amaç edinmesi için itici, zorlayıcı bir güçtür. Çünkü AB ile gerek ticaret gerekse finans, siyasi ilişki içerisinde olan ülkeler yeni kurallara uymak zorunda kalacaklardır. Özellikle ticaret alanında daha da etkili olacaktır. AB ticaret alanında bu etkisini iki ayrı araç ile kullanacaktır. Bunlardan ilki Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM), sınırdan giren ürünlerin karbon yoğunluğuna göre vergilendirilmesi. İkincisi de Döngüsel Ekonomi Eylem Planı'dır (DEEP). DEEP'te AB'ye ihraç edilen ürünlerin dayanıklılığı, satış sonrası ürünün teminatı, yeniden tasarlanması, neredeyse sıfır atıkla döngüye alınmasıdır. Bunun yanında henüz yasalaşmamış olan ancak fiilen gerçekleşmekte olan Arz Zinciri Etik Yasası'nı da belirtmek gerekmektedir. AB şirketleri tedarik zincirinde yer alan diğer ülke şirketlerinden iklim değişikliği, çevre sorunlarına karşı duyarlılığı, insan hakları, çocuk ve kayıtsız işçi çalıştırmama gibi durumlarını denetleyerek bu yeşil büyüme döngüsünde yer almasına olanak sağlamaktadır.[143]

Bilindiği gibi AB, 2050 yılına kadar hedef nötr sera gazı emisyonu, kaynakların daha verimli bir şekilde kullanılması sürdürülebilir ve ekonomik kalkınmanın kaynak kullanımından ayrıştığı, yeşil dönüşümde kimseyi geride bırakmadan adil bir geçişin sağlanarak küresel anlamdaki yeşil sanayi devrimi için 1 trilyon avro finansman sağlamak üzere hareket geçti. Bunun içinde Avrupa Yeşil Mutabakat Yatırım Planını oluşturdu. Bu plan aslında dönüşümün bel kemiği olarak algılanabilir. Gerekli finansmanı sağlamak için üye devletler bütçelerinden, projelerinden, InvestEU ve ETS fonları kullanılacaktır. AB söz konusu bu finansman ile hem kamu hem de özel yatırımları teşvik ederek dönüşümü kimseyi arkada bırakmadan gerçekleştirmek istemektedir. Bunun içinde adil geçiş mekanizmanı oluşturmuştur. Adil geçiş mekanizması ile on yıllık süre içinde 143 milyar avro değerinde yatırımın harekete geçirilmesi planlanmaktadır. AB'nin yeşil dönüşüm hedefi, az gelişmiş ülkeler kadar Birliğe aday olan ülkeleri de yakından ilgilendirmektedir. Aday ülkelerin yeşil dönüşüm sağlayabilmeleri, uygulayabilmeleri ciddi anlamda finansman ihtiyacını ortaya çıkaracaktır. Bu minvalde sadece Birliğin finans kaynakları değil aday ülkelerinde finans kaynaklarına da ihtiyaç olacaktır. Birlik aday ülkeler için Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) III önerisiyle değişimin

[143] Ahmet Atıl Aşıcı vd., **Türkiye'de Yeşil Ekonomi: Dönüşüm İçin Bir Yol Haritası**, İlke Yayınları, İstanbul 2023, s.15.

gerçekleşmesi, devamlılığı ile ilgili bir çerçeve planlamaktadır. IPA'dan yararlanacak aday ülkeler yeşil dönüşümün hedefleri doğrultusunda hareket edecekler ve Birlik tarafından da teşvik edileceklerdir. Gerekli finansın sağlanmasındaki en önemli hususta finans edilen yatırımlarının devamlılığının sağlanıp sağlanmadığının denetlenmesidir. Denetimin sağlanabilmesi adına bilimsel veriler ışığında belli metotlara dayalı, izleme ve raporlama sistemleri oluşturulacaktır.[144]

3.3. Türkiye'nin Yeşil Dönüşüme Uyumu

Türkiye 1970'lerden itibaren çevre politikaları geliştirmiş, uluslararası alanda yüklendiği sorumluluklar kapsamında belirli politika ve planlar yapmıştır. Özellikle ilk yıllarında çevreye dair politikalar çoğunlukla hayata geçirilememiştir. Beş yıllık kalkınma planlarında yer verilen çevre politikaları, çevreyi korumaya veya geliştirmeye yönelik değil de daha çok ülkenin kalkınması üzerine politikalara ağırlık verilmiştir. Kalkınmaya engel olacak her türlü çevre hareketi de kabul edilemezdi. Türkiye'de çevre politikaları arasında sayılabilecek en önemli belge 1998 yılında tamamlanan Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP)'dır. Bu plan 20 yıllık bir süreyi kapsayan Rio Bildirgesi ve Gündem 21'de yer alan sorumluluk kapsamında oluşturulmuş uluslararası yükümlülüklerinin de yer aldığı geniş çerçeveli bir politikanın belgesidir. UÇEP'in yasal olarak bir bağlayıcılığı olmadığından Planda yer alan çalışmaların ne kadar uygulandığı da değerlendirilmemiştir.[145]

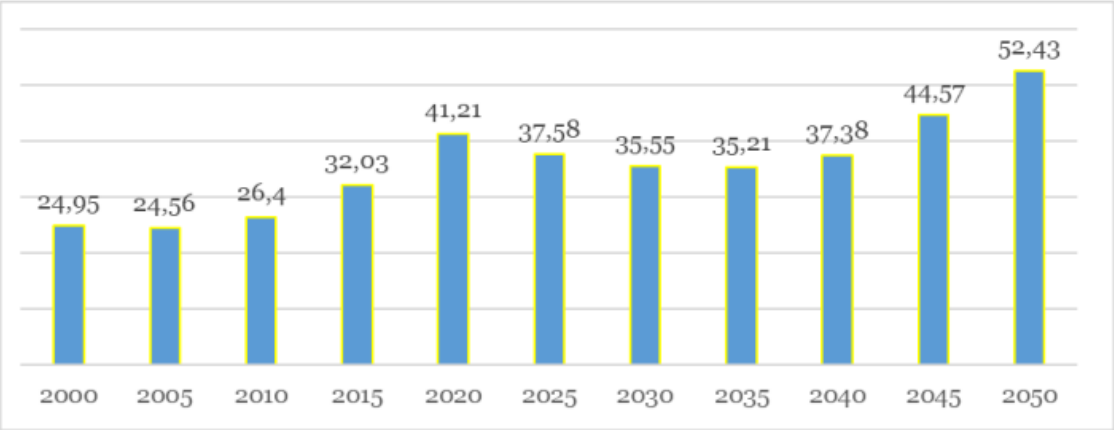
Türkiye'nin iklim değişikliği, küresel ısınma ve çevre sorunlarına karşı mücadele uluslararası arenadaki önemli adımlarından biri 1994 Kyoto Protokolü ve sonrasında 2015 Paris Anlaşmasına katılımıdır. Yine de bu süreçlerde etkili bir çevre politikasından bahsetmek pek mümkün değildir. AB'nin 2019 yılında açıkladığı Avrupa Yeşil Mutabakatı ile yeşil dönüşüm, yeşil ekonomi çevreden çok ticaret alanında daha yankı bulduğunu, Avrupa Yeşil Mutabakatına uyumu sağlamada Ticaret Bakanlığının etkili bir şekilde yer almasında görülmektedir. Örneğin 2020 yılında Ticaret Bakanlığının önderliğinde bazı bakanlıkların katılımıyla oluşturulan çalışma grubu kurulması ve 2021

[144] **AB Yeşil Mutabakatı Temel Unsurları ve Yol Haritası**, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, Ekim 2021, s.58-62.
[145] Yasemin Kaya, **Çok Taraflı Çevre Anlaşmalarına Uyum Sorunu ve Türkiye Üzerine,** Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.16, Sayı 2, 2011, s.451.

yılında Avrupa Yeşil Mutabakat Eylem Planını (AYMEP) yayınlamasında görebilmekteyiz.[146]

Türkiye, AB'ye uyum sağlama konusunda çevre politikası ve iklim değişikliği gibi alanlardaki görülen uygulamalarından da anlaşılacağı üzere zorluk yaşadığı/yaşayacağı ortadadır. Bunun en büyük sebebi de çevre sorunlarının ve küresel ısınmayla mücadelenin ülkenin her kesimi ilgilendirdiği geniş kapsamlı olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla iklimsel sorunların, çevrenin korunması gibi alınacak tedbirlerin gerçekleştirilecek uygulamaların maliyeti de oldukça yüksek olacaktır. Çevre sorunlarına ilişkin politikaların uygulanması, AB'nin çevreye yönelik müktesebatına uyum sağlanmasında tek sorun sadece maliyet ya da finans değildir. Aynı zamanda teknik yeterliliği olan insan kaynağının olmayışı, çevreye karşı bilincin gelişmemiş olması ve teknik imkanların yeterli olmamasını da sıralayabiliriz.[147] Güçlü finans kaynağının olmayışı çevre politikaları kapsamında önlemlerin alınması tedbirlerin yerine getirilmesi hem devlet hem de özel sektör için önemli boyutta maliyet getirdiği de bir gerçektir. Diğer bir önemli sorunda devlet kurum ve kuruluşlarda çevresel eylemler için yeterli donanımlı personel istihdam edilmemesidir ki bu sayı oldukça azdır. Hatta bazı yıllarda sayıları artacağı yerde azalma göstermiştir. Çevre politikaları kapsamında diğer bir sorunda enerji üretimidir. Türkiye'nin enerji kaynağı fosil yakıtlara dayanmaktadır. Enerji üretiminden kaynaklı sera gazı emisyon oranın düşmesi için yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmesi ise ağır maliyet gerektirmektedir.[148]

[146] Ahmet Atıl Aşıcı vd., **Türkiye'de Yeşil Ekonomi: Dönüşüm İçin Bir Yol Haritası**, İlke Yayınları, İstanbul 2023, s.18.
[147] Bülent Duru, **Avrupa Birliği Çevre Politikası**, Avrupa Birliği Politikaları, (Der.) Çağrı Erhan, Deniz Senemoğlu, İmaj Yayınevi, Ankara, 2007, s.15.
[148] Yasemin Kaya, **Çok Taraflı Çevre Anlaşmalarına Uyum Sorunu ve Türkiye Üzerine,** Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.16, Sayı 2, 2011, s.454-455.

Şekil 6. Türkiye elektrik üretiminde yenilenebilir enerjinin payı (%)[149]

Şekil 6'da görüldüğü gibi Türkiye'nin özellikle elektrikten enerji üretiminde sürdürülebilir oranı 2000 tarihinde yaklaşık %25 ve 2015 yılında %32,03 olduğu görülmektedir. Bu oran 2020 tarihindeyse %41,21 olarak daha da yükselmiştir. Ancak 2025 ile 2040 arasında ise sürdürülebilir enerji oranlarının azalacağı düşünülmektedir. Bunun en önemli sebebi küresel iklim değişikliğinin yaratacağı sonuç olarak düşünülmektedir. Küresel iklim değişikliğinden konumu gereği en çok etkilenecek olan ülkelerden biri Türkiye olacağı öngörülmektedir. 2045 yılında elektrik üretiminde yenilenebilir enerjinin oranı %45 ve 2050 ise %52,43 şeklinde bir orana ulaşacağı tahmin edilmektedir.[150]

Uyum çabalarına yönelik sıralanan bu sorunların yanında ilgili yasal düzenlemelerin, uygulamaların hayata geçirilmesi de ayrı bir önem arz etmektedir. Türkiye için AB müktesebatına uyum konusunda 2009 yılında yayımlanmış olan İlerleme Raporu'nda Türkiye için; "Türkiye'nin Kyoto Protokolünü onaylaması, Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Direktifinin büyük oranda iç hukuka aktarılması, kimyasallar konusunda ilerleme kaydedilmesi ve gürültü konusunda önlemler alınması olumlu gelişmelerdendir. Hava kalitesinin korunması, atık yönetimi, endüstriyel kirlenmenin kontrolü ve risk yönetimi konularında da sınırlı ilerlemeler kaydedilmiştir." şeklinde ifade edilmiştir. Tüm bunların yanında kendi emisyon ticaret sistemini kuramamış olması, suyun korunmasında ve genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) hususunda da bir gelişme kaydedememiş

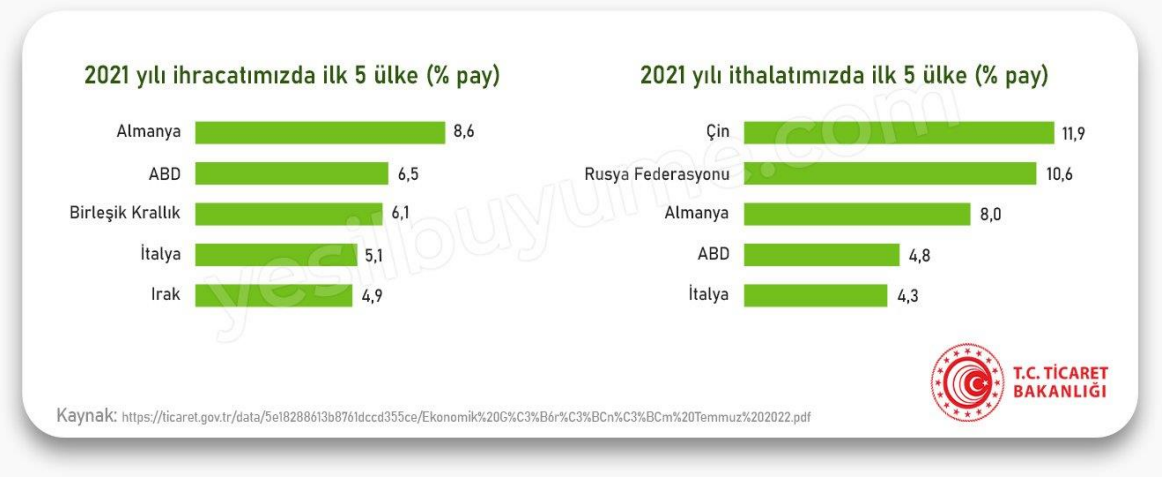
[149] Batu Ağırkaya, **Türkiye Ekonomik Büyümesinde Yenilenebilir Enerji: Mevcut Durum, Gelecek Beklentileri, İstihdam ve Yatırım Fırsatları**, ODÜSOBİAD 12 (3), 2022, s.2342-2343.
[150] a.g.e., s.2342-2343.

olması da AB uyumunu zora sokan gelişmelerdir. Çevre politikaları kapsamında AB'ye uyum süreci sadece adaylık açısından değil ülkenin ticari, ekonomik ilişkileri içinde hayati önem taşımaktadır.[151]

Dünya ticaretinde üretimin %80'ni AB, ABD, Çin ve Japonya gibi küresel ısınma, çevresel sorunlarla uyumlu kalkınmalarını sağlayan ülkelerin gerçekleştirdiğini düşünürsek, kural koyucu rolde olmaları kaçınılmaz olacaktır. Kurallar ortaya konduğunda geride kalan ülkeler için ticari ve ekonomik ilişkiler oldukça zora girecektir. Bundan ötürü geri de kalmamak adına çevre ile uyumlu, yeşil dönüşüme uygun politika ve eylemler için gerekli adımların atılması gerekmektedir.[152]

Özellikle AB ile Türkiye arasındaki ticaret hacmine bakıldığında AB'nin en büyük ticaret partneri olduğu görülmektedir. 2022 yılında Türkiye'nin AB ile olan ihracatı %40,6 oranına sahip olup 103,1 milyar dolar ile ilk sırada yer almaktadır.[153] Sadece ihracat değil ithalatımızda yaklaşık aynı seviyelerdedir. Haliyle, AB'nin ticari ilişkilerini etkileyecek her türlü düzenleme Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi ihracat ve ithalat yaptığımız ülkelerin çoğunluğu AB üye ülkeleridir. Türkiye, Avrupa Yeşil Mutabakat kapsamında AB ticaret mevzuatına uygun hareket etmek zorundadır. Aksi halde AB pazarında rekabet gücünü kaybedecek pazar dışında kalacaktır.[154]

[151] Bülent Duru, **Avrupa Birliği Çevre Politikası**, Avrupa Birliği Politikaları, (Der.) Çağrı Erhan, Deniz Senemoğlu, İmaj Yayınevi, Ankara, 2007, s. 15-16.
[152] Kübra Ecer ve Oğuz Güner, Murat Çetin, **Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türkiye Ekonomisinin Uyum Politikaları**, İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi Yıl: 2021, Cilt: 9, Sayı: 2, s.134.
[153] Avrupa Birliği: Yani Başımızdaki Dev Pazar (Ticaret Bakanlığı), https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/yani-basimizdaki-dev-pazar-avrupa-birligi (Erişim Tarihi: 22.12.2023).
[154] Türkiye'nin Net Sıfır Yolculuğu (Yeşil Büyüme), https://yesilbuyume.org/turkiyenin-net-sifir-yolculugu/ (Erişim Tarihi: 21.12.2023).

Şekil 7. Türkiye'nin En Fazla İthalat ve İhracat Yaptığı 5 Ülke[155]

Avrupa Yeşil Mutabakatı, yeşil ekonomik bir dönüşüm olduğundan ve bu dönüşüme uyum sağlamak Birlik ile ilişkisi olan her ülke için avantajlı bir durumdur. Çünkü yeşil dönüşüm sadece AB ile sınırlı kalmayacak zamanla global bir uygulamaya dönüşecektir. Bundan ötürü Türkiye'de yeşil dönüşümün dışında kalmamalı, acilen döngüsel ekonominin gereklerini yerine getirmesi gerekmektedir.[156]

3.3.1. Türkiye'nin Yeşil Mutabakat Eylem Planı

Türkiye 22 Nisan 2016 tarihinde Paris Anlaşmasını imzalayarak ve sonrasında 07 Ekim 2021'de Resmî Gazete de ilan edilerek taraf olmuştur.

Türkiye, Anlaşmanın resmileşmesinden sonra 2053 yılı için nötr emisyon hedefini açıklamıştır. Türkiye güncellediği Ulusal Katkı Beyanı'nı, 15 Kasım 2022 tarihinde gerçekleştirilen 27. Taraflar Konferansı'nda (COP27) sunmuştur. Buna göre 2030 yılı itibariyle "artıştan azaltım" senaryosuyla %41 oranında bir emisyon azaltım taahhüdünde bulunmuştur.[157]

[155] Türkiye'nin Net Sıfır Yolculuğu (Yeşil Büyüme), https://yesilbuyume.org/turkiyenin-net-sifir-yolculugu/ (Erişim Tarihi: 21.12.2023).
[156] Kübra Ecer ve Oğuz Güner, Murat Çetin, **Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türkiye Ekonomisinin Uyum Politikaları**, İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi Yıl: 2021, Cilt: 9, Sayı: 2, s.134.
[157] Yeşil Mutabakat: Genel Bilgi (Ticaret Bakanlığı), https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/yesil-mutabakat/genel-bilgi (Erişim Tarihi: 26.12.2023).

Türkiye hem Gümrük Birliği ortaklığı hem de AB aday ülkesi olarak Avrupa Yeşil Mutabakatı için gerekli olan şartları, uyumu sağlamak zorundadır. Türkiye 2053 yılı nötr hedefini ve yakın tarih hedef olan 2030 yılındaki hedefini açıklayarak en büyük ihracat pazarı olan AB'nin yeşil dönüşümüne gerek yasal mevzuatında, çevre politikalarında gerekse her sektörü kapsayacak şekilde geniş ekonomi uygulamalarında ciddi dönüşüm için harekete geçmiştir. Bu amaçla 04 Şubat 2020 tarihinde Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ve Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı katılımlarıyla Çalışma Grubu oluşturulmuştur. Bu Çalışma Grubu da Türkiye Yeşil Mutabakat Eylem Planı'nı (2021) hazırlamıştır. Eylem Planı 16 Temmuz 2021 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.[158] Yeşil Mutabakat Eylem Planı, Türkiye'yi Avrupa Yeşil Mutabakatı şartlarına uyumlu hale getirebilmek, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, yenilebilir kaynakların etkin kullanıldığı döngüsel bir ekonomiye dönüştürmek, ileriye taşımak amacıyla 9 başlık, 32 hedef ve 81 eylem yer aldığı bir yol haritası olarak hazırlanmıştır. Söz konu planda yer alan 9 ayrı başlık;

- Sınırda karbon düzenlemeleri,
- Yeşil ve döngüsel bir ekonomi,
- Yeşil finansman,
- Temiz, ekonomik ve güvenli enerji arzı,
- Sürdürülebilir tarım,
- Sürdürülebilir akıllı ulaşım,
- İklim değişikliği ile mücadele,
- Diplomasi,
- Avrupa Yeşil Mutabakatı bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri şeklinde sıralanmıştır.[159]

[158] **Türkiye'nin Yeşil Kalkınma Devrimi**, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2021, s.89-90.
[159] **T.C. Ticaret Bakanlığı Yeşil Mutabakat Eylem Planı 2021**, s.10.

3.3.2. Türkiye'nin Avrupa Yeşil Mutabakatı Çerçevesindeki Uygulama Araçlarına Uyumu

Avrupa Yeşil Mutabakatı sadece iklimsel bir dönüşüm değil aynı zamanda da ekonomik büyük bir dönüşümdür. Birliğin, Mutabakat kapsamında küresel ısınma ile mücadele, çevre sorunlarına çözüm, ekonomik kalkınmayı ve büyümeyi kaynak hariç sağlama, sürdürülebilir temiz enerji ile üretimi gerçekleştirmek amacıyla belirlediği şartlar, kriterler sadece kıtayı değil, küresel olarak etki edecektir. Bu hedefleri yerine getirmek için kullandığı en önemli iki aracı da Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması ve Emisyon Ticaret Sistemi'dir. Mutabakatın bel direği şeklinde olan iki düzenleme aracı Türkiye'nin de olmazsa olmazlarından olacaktır. Hem Birlik ile pazarını kaybetmemek hem de iklimsel mücadelede etkili bir şekilde yol alabilmek için bu iki aracı uygulamak zorunda kalacaktır.

3.3.2.1. Sınırda Karbon Düzenlemesi Mekanizması (SKDM)

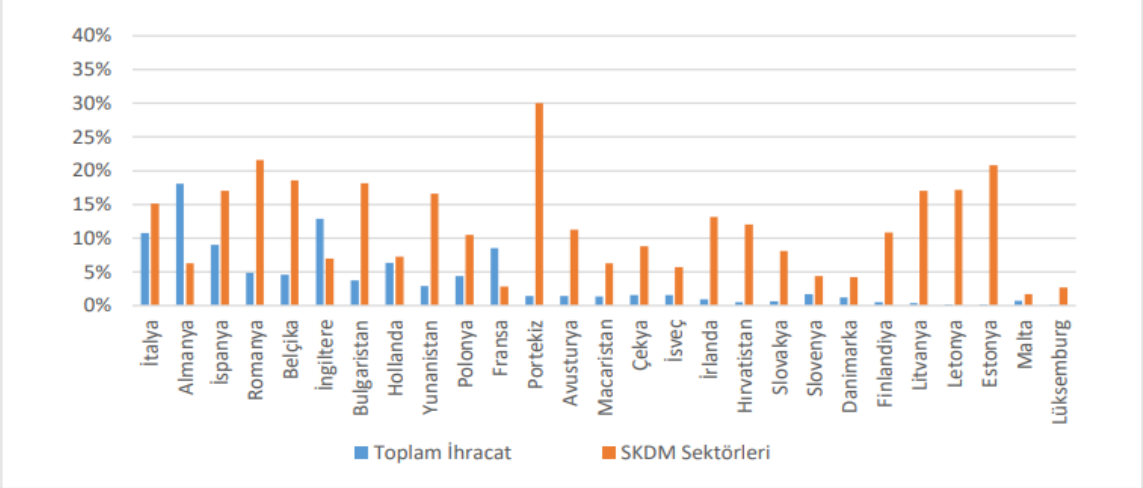
Avrupa Birliği sera gazı emisyon azaltımını sadece kendi kıtasında değil tüm dünyada gerçekleştirmek istemektedir. AB'nin bu amacını gerçekleştirmedeki en etkili aracı Sınırda Karbon Düzenlemesi Mekanizması (*Carbon Border Adjustment Mechanism*) (SKDM/CBAM)'dir. SKDM, Birlik içinde yapılan üretimde emisyon oranının düşürülmesi için katlanılan maliyetten kaçılması sonucu ortaya çıkacak olan üye devletler dışındaki üretim yani "karbon kaçağını" önlemek, bunun yanında haksız rekabeti engellemek için ithal edilen ürünlerin karbon yoğunluğuna göre vergilendirilmesidir.[160]

01 Ekim 2023 - 01 Ocak 2026 yılı geçiş dönemi, üreticiler, ithalatçılar için bir öğrenme, sistemin geliştirilmesi, gömülü emisyonların raporlanmasıyla detaylı verinin elde edilmesi amaçlanmaktadır. SDKM'nin zamana yayılarak yürürlüğe girmesi, tüm işletmelerin henüz bir mali yükümlülüğe girmeden sadece sera gazı emisyon verilerini raporlama sorumluluğu olacaktır. Ocak 2026 tarihinden sonra kalıcı sistemde ise Birliğe ithal edilen ürünlerin sera gazları emisyonu beyan edilecek ve daha sonra gerekli sayıda SDKM sertifikasını vermek zorunda kalacaktır. Söz konusu sertifikaların fiyatı, Birlik'in

[160] Ahmet Atıl Aşıcı vd., **Türkiye'de Yeşil Ekonomi: Dönüşüm İçin Bir Yol Haritası**, İlke Yayınları, İstanbul 2023, s.15-16.

ETS tahsisatlarının haftalık ortalama açık artırma fiyatına bağlı olarak belirlenecek olup bu fiyatlar, salınan CO2 miktarını avro/ton cinsinden ifade edilecektir.[161] Birlik, SKDM'yi üç yıllık bir geçiş dönemi sonrasında Ocak 2026 yılı itibari ile tamamen işler hale getireceğini duyurmuş ve sistemin ilk kapsamında çimento, çelik, demir, gübre ve alüminyum gibi sektörler için karbon fiyatlaması yapılacağını dile getirmiştir. Bunun yanında duyurulan "*Fit for 55*" paketine Birlik, ithal ettiği ürün için karbon sınırı belirlenecek, bu sınırı aşan ürünlere karbon fiyatlaması yapılacaktır. Bu da ortalama 50-60 avro gibi ilave bir maliyet getirecektir. Eğer Yeşil Mutabakat şartlarına yönelik üretim yapılmazsa Birliğe ürün ihraç edemeyecek veya ihraç edebilmesi için ek vergi ödemekle yükümlü olacaktır.[162]

Sınırda Karbon Düzenlemesi Mekanizması, küresel iklimle mücadelede tutarlı, çevre sorunlarına yönelik çözüm için en etkili araç iken, endüstrisini yeşil ekonomiye dönüştüremeyen, gerekli teknolojik gelişmeyi sağlayamayan ülkeler için ise bir tehdit olarak düşünülmektedir. AB, Türkiye için en büyük ticaret ortağı olduğundan SKDM'den etkilenmemesi söz konusu bile değildir.[163]

Şekil 8. Türkiye'nin 2021 Yılında Toplam İhracatta ve SKDM ürünlerinde ülkelere yapılan İhracattaki Payları (Yüzde)[164]

[161] Karbon Sınır Ayar Mekanizması (Avrupa Komisyonu), https://taxation-customs.ec.europa.eu/carbon-border-adjustment-mechanism_en (Erişim Tarihi: 27.12.2023).
[162] Filiz Yılmaz, **Enerji Yönetimi ve Türkiye: Avrupa Yeşil Mutabakatı Çerçevesinde Bir Değerlendirme**, Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi, 8(1), 2022, s.30.
[163] Merve Ersoy Mirici ve Süha Berberoğlu, **Türkiye Perspektifinde Yeşil Mutabakat ve Karbon Ayak İzi: Tehdit Mi? Fırsat Mı?**, Artvin Çoruh Üniversitesi Doğal Afetler Uygulama ve Araştırma Merkezi Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 2022; 8(1), s.159.
[164] Evrim İmer-Ertunga ve Ömer Kayhan Seyhun, **Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması ve Türkiye'nin İhracatına Olası Etkileri**, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi Cilt 13, Sayı 1, 2022, s.8.

Şekil 8'de Türkiye'nin AB üye ülkelerine 2021 yılında toplam ihracatında ve SKDM sektörlerine göre ürün ihracatındaki payları gösterilmektedir.

Özellikle geçiş dönemi sona erdikten sonra örneğin çimento sektöründe AB'ye yapılan ihracatta Karbondioksit Eşdeğeri (CO_2e) emisyon için ton başına yaklaşık olarak 170 milyon avro ek maliyet olacağı öngörülmektedir. Bunun yanında elektrik, otomotiv, demir-çelik, makine, tekstil ve tarım ürünlerinin ihracatında da gerçekçi bir oranda karbon maliyetine katlanmak durumunda kalacaktır. Haliyle Türkiye, üretim süreçlerini karbonsuzlaştırmak için gerekli yeşil dönüşümü zaman kaybetmeden gerçekleştirmesi gerekecektir. Bunun için gerekli karbon ayak izi ölçüm, izleme ve raporlamalarının yapılması en önemli adımlardandır.[165]

Türkiye'nin SKDM dışında kalma ihtimali olmamakla birlikte günümüzde geçerli bir karbon fiyatlandırma mekanizması da bulunmamaktadır. SKDM uygulamaya konulduğu andan itibaren kapsamında yer alan sektörlerde üretilen malların veya hizmetin Birlikteki firmalar için geçerli olan karbon fiyatlama mekanizmasıyla karşılaşacağından bunu dikkate almak zorundadır. Aksi takdirde SKDM ile bir nevi karbon vergisi ödeyecektir.[166]

3.3.2.2. Emisyon Ticaret Sistemi (ETS)

Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) 2005 yılında Kyoto Protokolü ile hayat bulan dünyanın en büyük Emisyon Ticaret Sistemidir. Bu Protokol ile sanayileşmiş ülkelere emisyon sınırları getirilmiştir. Sera gazı emisyonlarının azaltılması amacıyla firmalara sınırlı bir emisyon hakkı veren sistemdir.[167] ETS, onun için meydana getirilen bir alım satım sisteminde üretilen karbon tahsisatlarının alışverişinin yapılabilmesidir. Bu sistem ile emisyonların azaltılmasına imkan verecektir.[168] 01 Ekim 2023 tarihinden

---

[165] Merve Ersoy Mirici ve Süha Berberoğlu, **Türkiye Perspektifinde Yeşil Mutabakat ve Karbon Ayak İzi: Tehdit Mi? Fırsat Mı?**, Artvin Çoruh Üniversitesi Doğal Afetler Uygulama ve Araştırma Merkezi Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 2022; 8(1), s.159.

[166] 2053: Net Sıfır Türkiye'nin Geleceğe Yolculuğu (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği), https://turkonfed.org/tr/detay/3687/2053-net-sifir-turkiyenin-gelecege-yolculugu (Erişim Tarihi: 28.12.2023).

[167] Emisyon Ticaret Sistemi Nedir? (CAS-Çevre ve Şehircilik Bakanlığı), https://www.casem.com.tr/emisyon-ticaret-sistemi-nedir/ (Erişim Tarihi: 26.12.2023).

[168] Birol Ubay ve Yüksel Bilgici, **Karbon Fiyatlandırmasında Emisyon Ticaret Sistemi ve Önemi,** Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2021, Cilt 10, Sayı 1, s.53-54.

itibaren raporlama sorumluluğu ile uygulamaya geçen sistem 2026 yılı itibariyle mali sorumlulukla firmaların karşısına çıkacaktır. Bu sistemde başlangıçta var olan ücretsiz karbon tahsisatları 2026 yılında azaltılmaya başlatılacağı, 2030 yılında ise %48,5 azaltılacağı ve nihayetinde 2034 yılında ücretsiz karbon tahsisatları tamamen kaldırılacağı belirtilmiştir. Bunun sonucunda SKDM 2034 yılında tam olarak uygulanacaktır. Diğer yandan binalar ve karayolu ulaşımında kullanılan yakıtları kapsayacak şekilde ayrı bir ETS kuruldu (ETS2). ETS2'ye 2027 yılında deniz ulaşımı da dahil edilecektir.[169]

Türkiye'de ETS 2005 yılından itibaren sera gazı emisyonunun azaltılmasına yönelik olarak uluslararası protokollerden kaynaklı yasal bir zorunluluğu bulunmadığından gönüllülük ilkesi doğrultusunda ilerlemiştir. Bu ilke düzleminde "Gönüllü Karbon Piyasası" uygulamalarıyla Gönüllü Emisyon Azaltım (*Voluntary Emission Reduction-VER*) sertifikası ile alım satımı yapılmıştır. Gönüllü Karbon Piyasası 25 Nisan 2012 tarih ve Resmi Gazete'de yayımlanan "Sera Gazi Emisyon Azaltımı Sağlayan Projelere İlişkin Sicil İşlemleri Tebliği" ile düzenlenmiştir. Bu tebliğ ile özel sektör başta olmak üzere emisyon azaltımı projelerinin kayıt altına alınması amaçlanmıştır. ETS kapsamına giren bu piyasalardaki sera gazı emisyonunun takip edilmesi, doğrulanması ve sunulması hedeflenmiştir.[170]

Türkiye'nin yasal olarak alt yapısı hazırlanmış olsa da yürürlükte olan bir Emisyon Ticaret Sistemi bulunmamaktadır. Bu sistem yürürlüğe girdiğinde Türk firmaları karbon fiyatlamasını göz önünde bulundurarak üretim süreçlerini buna göre yapılandırmaları gerekecektir. Bu süreçte üretilen malların karbon fiyatlaması bulunacağından AB sınırında SKDM kapsamında çıkacak olan vergi ödemesinden düşülecektir. Aksi halde karbon fiyatlaması bedelini vergi olarak Birliğe ödenmek zorunda kalacaktır.[171] Türkiye kendi ETS'ni kurarak özellikle ihracatta yer alan firmaların üretim süreçleri, döngüsel

[169] AB Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) Reformunda Anlaştı (Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı), https://www.cevko.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1216:ab-emisyon-ticaret-sistemi-ets-reformunda-anlasti&catid=47&lang=tr&Itemid=165 (Erişim Tarihi: 26.12.2023).

[170] Hasan Volkan Oral, **Kent Ormanları Karbon Potansiyelinin Türkiye Gönüllü Karbon Kredi Piyasasına Entegre Edilmesinin Önemi,** Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 22 (1), Nisan 2020, s.201.

[171] 2053: Net Sıfır Türkiye'nin Geleceğe Yolculuğu (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği), https://turkonfed.org/tr/detay/3687/2053-net-sifir-turkiyenin-gelecege-yolculugu (Erişim Tarihi: 28.12.2023).

ekonomi şartlarına uygun ve düşük sera gazı emisyonuna sahip bir niteliğe kavuşacaktır.[172]

Dolayısıyla Türkiye gerek AB piyasası gerekse küresel pazarda rekabetini koruyabilmek, 2026 yılında SKDM'nin uygulama sürecine hazırlıksız yakalanmamak için kendi Emisyon Ticaret Sistemini kurmak hazırlığı içindedir. Tasarlanan ETS'de Türkiye'nin oluşumunda ve 2053 nötr hedefine ulaşmasında AB ETS'si oldukça önemlidir. Bu doğrultuda Şubat 2022 tarihinde gerçekleştirilen İklim Şurası'nda yerli ETS çalışmaları 2024 yılında tamamlanarak pilot bölge uygulamasıyla başlatılacağı planlanmıştır.[173]

3.4. Avrupa Yeşil Mutabakatı Türkiye için Fırsat mı Yoksa Tehdit mi?

İklimsel felaketler, kaynakların doğru ve etkin kullanılamaması, çevre sorunlarıyla birlikte yaşanılan ekonomik ve toplumsal problemler nedeniyle mücadele için başta AB olmak üzere dünya harekete geçmiştir. Avrupa, 2050 yılında iklim nötr bir kıta olmayı hedeflemiştir. Bundan ötürü oldukça maliyetli ve zor bir yol olan Yeşil Mutabakatı dünyaya duyurmuştur. Evrensel nitelik taşıyan bu şartlardan dolayı AB'nin yanında büyük ekonomilere sahip olan ABD, Çin gibi ülkeler bu çağrıya uymak ve bu yönde adımlar atmak zorunda kalmışlardır. Haliyle Türkiye de ister istemez yeşil dönüşüme ayak uydurması, dönüşüme uyum sağlaması ve bunu bir fırsat olarak algılaması ve değerlendirmesi gerekmektedir.[174]

3.4.1. Yeşil Dönüşümün Gerçekleştirilmesi Halinde Doğabilecek Olan Fırsatlar

- ***Sosyal Refah:*** Yeşil Mutabakata uygun hareket edilmesi halinde Türkiye'nin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) var olan uygulamalara göre %3 daha fazla olacağı öngörülmektedir. Türkiye AB'nin sınırda karbon vergisine dahil olmadan gerekli dönüşüm politikalarını yürüttüğü takdirde gerek makro ekonomi anlamında gerekse çevre sorunları anlamında çok iyi sonuçları yakalayacaktır.

[172] Türkiye'nin Net Sıfır Yolculuğu (Yeşil Büyüme), https://yesilbuyume.org/turkiyenin-net-sifir-yolculugu/ (Erişim Tarihi: 04.01.2024).
[173] Selin Özokcu, **Sınırda Karbon Düzenlemesi Mekanizması'nda Ne Gibi Değişiklikler Oldu?**, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Temmuz 2022, s.4.
[174] Ahmet Atıl Aşıcı vd., **Türkiye'de Yeşil Ekonomi: Dönüşüm İçin Bir Yol Haritası**, İlke Yayınları, İstanbul 2023, s.20-21.

Yerli sera gazı emisyon sisteminin kurulmasıyla ihracatta AB'ye sınırda karbon vergisi adı altında ödenecek maliyetler Türkiye'de kalacaktır. Bu maliyetin yıllık olarak 1.1 ile 1.8 milyar avro olacağı tahmin edilmektedir. Tüm bu senaryonun olmadığı halde cari açık artacak, GSYH ise azalacaktır. Özellikle SKDM kapsamında olan karbon yoğun ürünlere sahip sektörlere etkisi oldukça fazla olacaktır. Türkiye iklim politikasını izlemesi durumunda yalnız GSYH artması değil, bunun yanında özel harcanabilir gelirin %3, özel tüketim harcamalarının da %5,9 olarak artacağı tahmin edilmektedir. Tüm bunlar sosyal refahın arttırmasına yol açacaktır.[175]

- ***Enerji Bağımlılığı:*** Dünya Bankası'nın Ülke İklim ve Kalkınma Raporu'na göre Türkiye son on yıllık dönemde yenilenebilir enerji kapasitesini üç katına çıkardığını belirtmiştir. Türkiye iklim politikalarını izlemesi durumunda kalkınmanın en önemli yapı taşı olan enerji sektörü derin bir şekilde etkilenecektir. Binaların enerji verimliliği, ulaşım, enerjinin verimliliği, sanayide kullanılan enerjinin karbonsuzlaştırılması gerekecektir. Bulunduğu coğrafi konum nedeniyle güneş, rüzgâr ve jeotermal enerjisine yönelik yatırımlar ile enerji verimliliğini, batarya ve depolama tesisleriyle enerji güvenliğini sağlayabilir. Tüm bu gelişmeler sera gazı emisyonlarının azalmasına olanak sağlarken petrol, doğal gaz gibi fosil yakıtlara olan bağımlılığı da azaltacaktır.[176]

- ***Ekonomik Kazanımlar:*** Yeşil mutabakata uyum politikaları izlenmesi halinde enerji verimliliği ve güvenliği sağlandığı takdirde Türkiye %99 doğal gaz ve %93 petrol ithalatında azalma yaşanılacaktır. Yenilenebilir enerji ile ithal enerji harcamaları ve çevre kirliliği de azalarak olumlu fayda sağlayacaktır. Bu da enerji arzı konusunda küresel anlamda yaşanılan olumsuz gelişmelerden daha az etkilenmesine neden olacaktır. Tüm bunlar için gerek kamu gerekse özel sektör yatırımları gerekmektedir. Ancak fayda ve maliyetler karşılaştırıldığında ekonomideki olumlu etkisi net olarak görülecektir. Bu yol izlenmesi halinde 2022-2030 arasında net 15 milyar dolar, 2022-40 döneminde de 146 milyar dolar

[175] Türkiye: Yeşil Mutabakatı Avantaja Çevirebilir mi? (Yeşil Haber), https://yesilhaber.net/turkiye-yesil-mutabakati-avantaja-cevirebilir-skdm/ (Erişim Tarihi: 28.12.2023).
[176] **Ülke İklim ve Kalkınma Raporu: Türkiye**, Dünya Bankası Grubu, 2022, s. 2-4.

gelir sağlanacağı tahmin edilmektedir. Bunda fosil yakıtların kullanımının azalmasıyla çevre kirliliği sorunun azalmasının getireceği sağlık faydaları da rol oynayacaktır.[177]

- ***Büyüme ve İstihdama Katkısı:*** Yeşil dönüşüm politikalarıyla uyumlu üretim süreçleri, yeni istihdam alanları meydana getirecektir. Bu dönüşümü uzun vadede üç temel koşulun etkilerinden kaynaklanacaktır. Birincisi temiz enerji üretimine yönelik yatırımlar sonucu ortaya çıkan sektörlerin işletilmesi, bakımı, mal ve hizmet talebinin oluşmasıdır. İkincisi ise elektrik üretiminde rüzgar ve güneş enerji santrallerinin fosil enerji üreten santrallere göre daha fazla iş ortaya çıkartmasıdır. Üçüncüsü var olan enerji kaynaklarının daha çok fosil yakıt kaynaklı olması ve dışardan ithal edilmesi nedeniyle daha çok girdi çıktısı Türkiye dışındaki işçileri etkilerken, temiz enerji kaynaklarından elektrik santrallerinin oluşturulması, bakımı istihdamı arttıracaktır. Bu döngüler ekonomiye de olumlu bir şekilde yansıyacaktır.[178] Tüm bunların yanında Türkiye'de yeşil iş payının düşük olması diğer yandan da beceri isteyen iş oranın yüksek olması nedeniyle sağlıklı adil bir geçişin sağlanabilmesi için insan gücünü yetiştirme, beceri kazandırabilme ve eğitim verme ana hedeflerinden olmalıdır.[179]

- ***Küresel Pazara Erişim:*** Dünya iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarının sınır tanımaz olduğunu görmeye başlamasıyla küresel ısınma ile mücadelede maliyetli zor bir sürece girerek daha yaşanılası bir gezegen için adım atmıştır. Dünya, AB'nin öncülüğünde yeşil dönüşümü sağlamak amacıyla yeni üretim ve ticaret kuralların olduğu yeni bir döneme girmiştir. Yeşil dönüşüm ve değişime ayak uyduramayan ülkelerin için bu durum bir tehdit olarak algılanacaktır.

  Türkiye 2053 nötr sözüyle iklim politikasına uygun hareket ederek karbonsuzlaşma eğilimi ile küresel düzeyde gerçekleşecek olan ticari taleplerden daha az etkilenecektir. Yeşil dönüşüme uyumlu üretilen ürünler gerek AB piyasasında gerekse uluslararası piyasada rekabet edecek nitelikte ve pazarda yer

[177] **Ülke İklim ve Kalkınma Raporu: Türkiye**, Dünya Bankası Grubu, 2022, s.4.
[178] Moana Simas vd., **Türkiye'de İklim Değişikliği ve Yeşil Ekonomi Politikalarının Sosyal ve İstihdam Etkileri Yeşil İşler Değerlendirme Modelinin Türkiye'ye Uygulanması**, ILO, Haziran 2022, s.9.
[179] **Ülke İklim ve Kalkınma Raporu: Türkiye**, Dünya Bankası Grubu, 2022, s.7.

bulacak özellikte olacaktır. Bu durum Türkiye için dönüşümü gerçekleştiremeyen ticari rakiplerine göre üstünlük olarak yansıyacaktır.[180]

- ***Doğal Risklere Önlem:*** İklim değişikliği doğaya ve çevreye zarar verdiği gibi su kıtlığı üzerindeki etkisiyle tarım ürünlerinde, kırsal bölgelerde yaşayan insanların gelirlerinde ve gıda güvenliğinde problem olarak karşımıza çıkacaktır. Su kıtlığı nedeniyle ürün veriminin önemli ölçüde azalması, diğer yandan balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliğinde de devamlılığı sağlamak oldukça zor olacaktır. Bunların yanında büyük orman yangınları, taşkınlar ve depremlerde ekonomiye oldukça zarar verecektir. Kaldı ki bu olumsuz durumlardan öncelikle ülkedeki en yoksul insanlar etkilenecektir.[181] İklim politikalarına uygun olarak devam edilmesi bu riskleri kısmen de olsa ortadan kaldıracaktır.

3.4.2. Avrupa Yeşil Mutabakatına Uyum Sağlamanın Zorlukları/Tehditleri

Türkiye mevcut iklim politikalarıyla, küresel düzlemde gerçekleşecek olan yeşil sanayi devriminin arkasında kalmamak için gerekli iklim değişikliği politikalarını acilen uygulaması gerekmektedir. Yukarıda fırsat olarak öngörülen maddelerin gerçekleşmesi maliyetli ve oldukça zor bir sürecin sonucunda olacaktır.

Türkiye mevcut politikalarıyla AB'ye uyumu tam anlamıyla yakalayamamıştır. Dolayısıyla iklim politikalarına uygun döngüsel ekonomiye geçişin sağlanması için en başta *mevzuatta* gerekli boşlukların ve eksikliklerin giderilmesi, bu yöndeki politikaların uygulanması en önemli adımlardandır. Yeşil dönüşüm maliyetli olacağından gerekli yasal adımlar erkenden atılarak AB'nin *teşviklerinden* yararlanılması gerekmektedir. Diğer yandan döngüsel ekonomiye geçişte firmaların karbonsuz, kirlilikten uzak üretim süreçlerine geçmesi gerekmektedir. Ayrıca sera gazı emisyonların ölçülmesine yönelik sistemin kurulması gerekmektedir. Döngüsel ekonominin de bir parçası olan *emisyon sistemi* hayata geçirilememiştir. Gerek döngüsel ekonomiye geçiş gerekse emisyon sistemi uygulanmasıyla firmalar *ilave bir maliyete* katlanmak istemeyecektir.[182]

---

[180] **Ülke İklim ve Kalkınma Raporu: Türkiye**, Dünya Bankası Grubu, 2022, s.7-8.
[181] a.g.e., s.8.
[182] Kübra Ecer, Oğuz Güner ve Murat Çetin, **Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türkiye Ekonomisinin Uyum Politikaları**, İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi Yıl: 2021, Cilt: 9, Sayı: 2, s.134-136.

Ekonomik açıdan bakıldığında en büyük ticaret ortağı olan AB'nin SKDM'nin yürürlüğe girmesiyle ilave karbon maliyeti ile karşılaşacak olan Türkiye'nin *rekabet gücü* kırılacaktır. Büyük oranda ihracatı ya başka bir yere kaydıracak ya da bu değişime ayak uydurmak zorunda kalacaktır. Yenilenebilir enerji ile açılacak yeni yatırımlar, tesisler yeni iş gücü alanı yaratırken ilk başlarda fosil yakıt ile enerji elde eden sektörlerde *istihdam kaybına* neden olacaktır. Adil geçişin ve işgücünün korunması gerekecektir.[183]

Türkiye *enerji üretim* kaynağı olarak fosil yakıt (petrol ve doğal gaz) kaynaklarında dışarıya bağımlıdır. Artan enerji talebini karşılamak ne derece önemli ise sera gazı emisyon kaynağında en büyük orana sahip olan elektriğin, yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilmesi oldukça önemlidir. Yenilenebilir enerji kaynakları tercih edilerek fosil yakıt kaynaklarından vazgeçilmesi gerekmektedir. Bu yönde politikalar belirlenmeli ve adımları atılmalıdır.[184]

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)'ın yaptığı anket ve mülakat çalışmasında yeşil dönüşüme ilişkin firmaların;

- Çoğu firmanın enerji kaynaklarını değiştirme yönünde bir planlama yapmadıkları,
- Firmaların fosil yakıta alternatif olarak daha çok güneş enerjisine yöneldiğini,
- Firmalar, hidrojen, parabolik solar, biyogaz, biyometan gibi yenilikçi teknolojiler konusunda yeterli düzeyde bilgiye sahip olmadıkları,
- Şirketler enerji dönüşüm sürecinde destek ve teşviklerin belirsiz olduğunu ve seçili sektörlere göre destek ve teşviğin yapılmasının yararlı olacağına,
- Enerji tüketim süreçlerinde Ar-Ge yapan firmaların büyük firmalar olduğu, çok azının kendi öz sermayesi ile bunu gerçekleştirdiğini, haliyle destek ve teşviklerin ne kadar da önemli olduğunun vurgulanması,
- Şirketler Yeşil Mutabakat ve Sınırda Karbon Mekanizması, Emisyon Ticaret Sisteminden yeteri kadar bilgi sahibi olmadıkları,

[183] Türkiye: Yeşil ve Adil Bir Şekilde Dönüşebilir mi? (İklim Haber), https://www.iklimhaber.org/turkiye-yesil-ve-adil-bir-sekilde-donusebilir-mi/ (Erişim Tarihi: 07.01.2024).
[184] Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı ve İhracatımıza Etkileri (Rekabet Regülasyon), https://www.rekabetregulasyon.com/avrupa-birligi-yesil-mutabakati-ve-ihracatimiza-etkileri/ (Erişim Tarihi: 07.01.2024).

genel olarak firmaların yeşil dönüşüm ve süreçlerine hazır olmadıkları, bu duruma ilişkin hazırlık planlama seviyelerinin düşük olduğu ortaya konmuştur.[185]

[185] Murat Kenanoğlu ve Selin Özokcu, **Türk Firmaları Yeşil Dönüşüme Ne Kadar Hazır? Sınırda Karbon Düzenlemesi Kapsamındaki Sektörlerin Yeşil Mutabakat'a Hazırlık Görünümleri**, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Mayıs 2022, s.33-34.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Avrupa kıtası neredeyse son beş yüz yılını yıkıcı savaşlar ve büyük insan kayıplarıyla geçirmiştir. Bu süreçte dahi birleşme, bütünleşme fikirleri çeşitli filozoflar, siyaset adamları, bilim insanları tarafından ortaya atılmıştır. İkinci Dünya Savaşı gibi çok kanlı ve yıkıcı savaştan sonra artık savaşın, çatışmanın kıtaya bir fayda sağlamadığını, uluslararası sistemde de etkinliğini kaybettiğini anlamıştır. Çatışma ve savaş yerine birleşme, bütünleşme yoluyla kıtaya huzurun, barışın getirilmesi gerektiği düşünülerek ilk başta ekonomi alanında Topluluk adı altında birleşmiştir. Ekonomik alanda bir araya gelen belli başlı kıta ülkeleri, birleşmenin başarılı sonucu karşısında siyasi birleşmenin de sağlanması yönünde adımlar atmıştır. Süreç sonunda Topluluk, Avrupa Birliği'ne dönüşmüştür.

Birlik oluşum süreci boyunca içinde yer aldığı koşullar, tarihsel geçmişi, kültür ve geleneklerinin de etkisiyle çeşitli iç ve dış politikalar uygulamıştır. Topluluktan Birliğe dönüştüğü süre içinde ortak bir dış politika etrafında birleşmeleri neredeyse mümkün olmamıştır. ABD etkisinin altında Atlantikçi yaklaşımın yanında Avrupa Merkezli yaklaşımın varlığıyla ulusüstü veya hükümetlerarası görüşün savunduğu bir dış politika oluşturulamamıştır. Lizbon Anlaşmasıyla tüzel bir kişiliğe sahip olarak, kurumsal bir yapıda hükümetlerarası yönündeki politikasını büyük oranda korunarak ortak bir dış politika etrafında birleşmeye çalışmışlardır.

Birliğin uluslararası arenada nasıl bir güç olduğuna dair literatürde tartışmalar söz konusu olmuştur. İlk oluşum sürecinde Topluluk ekonomi alanında bir araya geldiği için küresel sistemde sivil güç yaklaşımıyla kendini gösterirken Soğuk Savaş sonrası dünyada yaşanılan köklü değişiklikler sonucunda sivil gücün yeterli olmadığı askeri gücün de gerekliliği tartışılmaya başlanmıştır. ABD ve NATO'nun karşısında değil onun bir tamamlayıcısı olarak gönüllülük esasına dayalı bir ordu oluşturulmuştur. Birlik hiçbir zaman ordusunu baskı ve savaş için kullanmamıştır. Mevcut ordu acil durumlar,

yardımlar, ya da ülkelerin yönetiminden izin alınarak destek sağlamak için kullanılmıştır. Birlik düzenli bir orduya sahip olsa da uluslararası sistemde askeri bir güç olmamıştır. Tüm bu yaklaşımların yanında günümüzde de Birliğin küresel arenadaki güç yaklaşımı olan normatif güç ortaya atılmıştır. Normatif güç, fiziksel ve maddi güç olarak değil, daha çok düşünsel bir güç olarak tanımlanmıştır. Normatif gücün en belirgin özelliği ekonomik, sosyal dayanışma, sürdürülebilir barış gibi alanlar olmuştur. Küresel arenada etkili bir aktör olmak için normatif güncünü arttırmalıydı. Birliğin normatif gücü bu alanlardaki kendi düzenlemelerini üye devletler dışındaki devletlere kabul ettirme, benimsetme, ikna etme yeteneği ve kapasitesidir. Birlik özellikle normatif güç doğrultusunda evrensel kabul edilen bu değerlerle günümüzde de küresel arenada da hatırı sayılır, saygı değer, etki gücü yüksek bir aktör olarak kabul görmektedir. Uluslararası ilişkilerde özellikle de çevre politikası, iklim değişikliği, sürdürülebilir kalkınma, yeşil dönüşüm konularında açık ara lider konumda ve görev bilincindedir. Özellikle son dönemde yenilenebilir enerji kaynakları, küresel ısınma ile mücadele, yeşil politika konularında tüm dünyayı etkileyecek ve peşinden sürükleyecek düzenleyici bir aktördür.

Birlik, dünya da açık ara lider konumda olduğu yeşil dönüşüm, döngüsel ekonomi, sürdürülebilir kalkınma, yenilenebilir enerji, küresel ısınma ile mücadele gibi alanlarda ciddi bir şekilde hareketine devam etmektedir. İklim değişikliği, küresel ısınma ile meydana gelen yağış, hava hareketleri, kuraklık gibi iklimsel olaylar olarak tanımlanmaktadır. İklimsel mücadele sadece bölgesel değil tüm dünyayı etkileyecek niteliktedir. Dünya da özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra çevreye dair politikalar üretilmeye başlanmıştır. Endüstrileşmenin artması, hızlı kentleşme, nüfusun artışı ve artan enerji ihtiyacı için fosil yakıt (kömür, petrol gibi) kullanılması sonucu meydana gelen sera gazının atmosferde toplanması sonucu battaniye gibi davranarak küresel ısınmaya neden olmaktadır. İklim değişikliğine insanın etkisi yadsınamaz. İklim değişikliği sel felaketlerine, büyük orman yangınlarına, büyük kütleler halinde eriyen buz katmanlarına, kuraklığa, biyolojik çeşitlilikte azalmaya yol açmaktadır. İklimsel mücadele için Birlikte 1970'lerden sonra çevreye dair politikalar üretmiş ve çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. İlk başlarda hava kirliliği sorunu ortaya konurken daha sonra içme suyu ve yer altı sularının kirlenmesi, insan sağlığının korunması, doğal kaynakların

akıllıca kullanılmasına değinilmiştir. Maastricht Anlaşmasıyla bu konular aynen korunmuş bunların yanında sürdürülebilirlik ilkesinden bahsedilmiştir. Özellikle Lizbon Anlaşmasıyla bu sorunların çözümü için finansman kaynağından bahsedilmiştir. Birlik bu yönde çözüm ve tedbir yönünde adımlar atarken uluslararası düzlemde de çevreye ilişkin sözleşme ve protokoller imzalanmıştır. Küresel sistemde ilkin ozon tabakasını incelten malzemelerin azaltılmasına yönelik protokol ortaya konmuştur. Ardından Türkiye'nin de katılmış olduğu 197 ülkenin katılımıyla Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS), sera gazının azaltılması, iklimsel değişikliğin sonuçlarının farklı sorumluluk ilkesi altında, sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın sağlanması için imzalanmıştır. Sonrasında Kyoto Protokolü ile atılmak istenen bu adımlar daha somut hale getirilmiştir. 2015 yılında imzalanan Paris Anlaşması ise hepsinden çok farklı olarak iklim değişikliği sebeplerinden olan sera gazı emisyon azaltımına dair dünyadaki tüm ülkelerin taahhüt vermiş olmasıdır. Bu taahhütler ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler ilkesi kapsamında ülkelerden teyit edilmiştir.

İklim değişikliği, küresel ısınma ile mücadelede Birlik, 2019 yılında Avrupa Yeşil Mutabakatını açıklamıştır. Bu mutabakat sadece bir iklimsel mücadele değil aynı zamanda büyük bir ekonomik dönüşümdür ve bununla Birlik 2050 yılı için nötr emisyon hedefini ortaya koymuştur. Enerjinden sanayiye, tarımdan finansmana hemen hemen her sektörü etkileyecek döngüsel, sürdürülebilir kalkınma, doğal kaynaklardan bağımsız ekonomik büyüme, temiz enerji ilkeleriyle yeşil sanayi devrimi literatürde yerini almıştır. Birlik yeşil dönüşüme ilişkin düzenlemelerini gerçekleştirirken kimseyi arkada bırakmamayı, adil geçişi sağlamayı, gerekli teknolojik gelişimi ve yenilikleri desteklemeyi ve teşvik etmeyi, ekonomik büyümeyi temiz enerji ve döngüsel ekonomiyle sağlamayı benimsemiştir. Birliğin bu hedeflerine ulaşmasında kullandığı en etkili araçları da Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) ve Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM)' dır. Çünkü kıta dışında gerçekleştirilen üretim ve üretim süreçlerinde "karbon kaçağını" engellemek ve üye devletlerin uluslararası pazarda rekabet gücünü koruyabilmek adına bu iki araç oldukça önemlidir. 2026 yılına kadar geçiş dönemi olarak uygulanan ETS, sera gazı emisyon üst sınırları belirlenerek azaltmaya çalışılmaktadır. 2026 yılına kadar üst sınırın üzerinde ortaya çıkan emisyon oranlarına dair oluşan tutarlardan mahsup

edilmek üzere ücretsiz dağıtılan tahsisatlar kullanılacaktır. 2030 yılına kadar iyice sıkılaştırılarak ücretsiz verilen tahsisatlar ortadan tamamen kaldırılacaktır. Diğer bir uygulama aracıda SKDM'dir. Yüksek oranda karbon kaçağı riski olan demir, çelik, çimento, gübre, alüminyum ve elektrik sektörlerine Birliğin sınırlarından geçerken uygulanacak olan vergidir. Yeşil dönüşüm kurallarına uygun belirli bir maliyete katlanarak üretim gerçekleştiren firmaları, karbon kaçağını dikkate almadan üretim gerçekleştiren firmalara karşı koruyabilmek için Avrupa sınırında dönüşüme uymayanların katlanmak zorunda olduğu olacağı bir vergidir.

Türkiye aday ülke olarak AB üyeliği uyumu kapsamında çeşitli düzenlemeleri yıllardır yapmaktadır. Türkiye'nin de çevreye ilişkin politikaları çok eskiye dayanmamaktadır. Kurtuluş Savaşı veren bir milletin ilk amacı ekonomik kalkınma, yıkılan şehirlerin yeniden inşası olmuştur. Türkiye'de o dönemde ayrı bir çevre politikası görülmemektedir. Daha çok kalkınma planlarının içinde yer bulmuştur. Ancak bu kalkınma planlarında ilk başlarda hava kirliliği, çevre kirliliği, içme suyu kirliliğinden söz edilmektedir. Daha çok insan sağlığına dair tedbirler üzerine durulmuştur. Kaldı ki bu tedbirler ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi sekteye uğratacaksa kesinlikle göz ardı edilecekti. Dolayısıyla ilk hedef ekonomik kalkınma ve büyüme olmuştur.

Türkiye'nin çevreye karşı politikalarında asıl değişim uluslararası sistemde yer aldığı sözleşmeler ve anlaşmalara taraf olmasıyla başlamaktadır. BMİDÇS'ne taraf olduğunda OECD ülkesi olarak gelişmiş ülke kapsamında düşünülerek diğer ülkeleri desteklemesine dair yükümlülük altına alınmıştır. Türkiye bu duruma itiraz ederek uzun süren bir mücadele sonunda kendini o listeden çıkarmıştır. Türkiye her yıl düzenli olarak emisyon bildirimi yapmak zorundadır. Kyoto Protokolü'ne taraf olduğunda BMİDÇS'de taraf olmadığından rakamsal olarak bir emisyon taahhüdü bulunmamaktadır. Türkiye'nin taahhüdünün bulunmamasına rağmen hem sözleşmeye hem protokole taraf olmasıyla çevre konusunda ciddi düzenlemelere gitmiştir. Ayrıca iklim değişikliğine ve çevre politikalarına ilişkin planlar, sera gazı emisyon ölçümlerinin sağlıklı yapılabilmesi için altyapı hazırlığı, ilgili kurumların oluşturulması, atık, enerji, ulaşım gibi alanlarda kısa ve uzun vadeleri hedefler belirlemiştir. 2021 yılında Paris Anlaşması'nı onaylayarak yeşil

dönüşümde var olduğunu ortaya koymuştur. 2030 yılı için %41 oranında emisyon azaltımı 2053 yılında da sıfır emisyon taahhüdünü açıklamıştır.

Bu çalışmanın sonunda giriş bölümünde yer alan sorulara cevap üretilmiştir.

1- *Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın Türkiye tarafından uygulanabilirliği, zorlukları nelerdir*.

Türkiye'nin iklim değişikliği ve küresel ısınma ile mücadelesinde en büyük sorun maliyet görünmekle beraber diğer yandan iklimsel sorun belirli bir kitleyi değil geniş kapsamlı olması, teknolojik olarak yeterli olmaması, bilinçli donanımlı personel istihdamı sağlayamaması, çevre bilincinin de olmaması gibi yeşil dönüşüme uyum sağlamadaki sıkıntılar olarak sıralayabiliriz. Yeşil dönüşüme uyum sağlayabilmek adına çeşitli bakanlıkların bir araya gelerek çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu çalışma grubu da uyum için Yeşil Eylem Planı'nı ortaya koymuştur. Gerekli dönüşümü sağlamak adına yasal mevzuatlar için harekete geçilmiştir. Avrupa Birliği, Türkiye'nin en büyük ihracat ve ithalat ortağıdır. Bu nedenle Birlik için olan düzenlemeler ister istemez Türkiye'yi de etkileyecektir. Yeşil dönüşüm için Birliğin uygulama araçlarından olan ETS ve SKDM için Türkiye'nin altyapı hazırlıkları olmasına rağmen mevcut bir ETS ve SKDM'si yoktur. Türkiye, Birliğin geçiş dönemi olarak tanıdığı süre 2026 yılında dolduğunda mevcut sistemler hala yoksa bu maliyetlere katlanmak zorunda kalacaktır.

2- *Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın Türkiye açısından bir fırsat mı tehdit mi olarak değerlendirilecek.*

Türkiye yeşil dönüşüme uygun hareket etmesi durumunda makro ekonomisinde olumlu şekilde bir iyileşme söz konusu olacaktır. Diğer yandan temiz enerji elde etmek için fosil yakıttan uzak durulması neredeyse tamamını dışardan ithal ederek karşıladığı fosil yakıtlara (petrol, doğalgaz) bağımlılığı azalacaktır. Dolayısıyla fosil yakıtlar için harcanan maliyetler ülke ekonomisinde kalacağından ekonomik kalkınmaya ayrıca faydası olacaktır. İklim değişikliğine uygun politikalar yürütülmesi, yeşil dönüşümle ortaya çıkan üretim süreçlerindeki istihdam alanları da ayrı bir olumlu etki olacaktır. Küresel ısınma ile mücadelede üretim ve üretim süreçlerinin karbonsuzlaştırılmasıyla

sadece Birlik pazarında değil aynı zamanda dünya pazarında da yerini alacaktır. Diğer yandan iklimsel değişikliğin olumsuz etkilerinden örneğin büyük depremler, büyük orman yangınları, seller, fırtınalar, aşırı kuraklık gibi doğa olaylarının da önüne geçme engelleme şansı olacaktır. Bu olayların gerçekleşmesi aynı zamanda ülke ekonomisine oldukça zarar verecektir.

İklim değişikliğine uygun hareket edememesi halinde çeşitli zorluklar ve sıkıntılarla karşılaşmayı göze almak durumundadır. Henüz yeşil dönüşüme uygun çevre politikaları tam olarak mevzuatta yerini almamıştır. Yeşil dönüşüm maliyetli olduğundan mevzuatlar tamamlanamazsa AB'nin teşviklerinden yararlanamayacaktır. Kendi yerel emisyon ticaret sistemini oluşturması gerekmektedir. Aksi halde döngüsel ekonomiye geçildiği vakit firmalar ETS ile ilave maliyete katlanmak istemeyecektir. Birlik SKDM'yi yürürlüğe sokmasıyla sınırda ilave vergi maliyetiyle karşılaşacağından rekabet gücü zayıflayacaktır. Türkiye enerji kaynağı olarak fosil yakıt kullandığından dışarıya bağımlılığı devam edecektir. Diğer yandan fosil yakıt ile enerji üretiminde istihdam sayısı fazla olduğundan bundan vazgeçilmesi durumunda yerine yenilenebilir enerji sistemleri getirilmediği takdirde istihdam sorunu ile karşılaşacaktır. Tüm bunların yanında yapılan araştırma Türkiye'deki firmalarının çoğunun konudan haberdar olmayıp, yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır. Ticari anlamda karşılarına çıkacak olan ETS ve SKDM'ye dair çoğunun bilgisinin bulunmamaktadır. Yenilenebilir enerji olarak daha çok güneş enerjisine yöneldikleri görülmektedir. Gerekli Ar-Ge çalışmaları için de teşviklerin yeterli olmadığını ileri sürmektedirler.

Avrupa bugünkü refah seviyesine, birleşme bilincine, ekonomik ve siyasi güce sahip olabilmesinin bedelini geçmişte ağır bir şekilde ödemiştir. Dünya tarihinde bir devir olarak anılan Sanayi Devrimi nasıl Avrupa'da başlayarak tüm dünyayı etkilediyse Yeşil Dönüşüm, Yeşil Sanayi Devrimi'de yine Avrupa'da başlayarak onun öncülüğünde etkisine devam edecektir. Sanayi Devrimi'nden sonra hızlı endüstrileşme, teknolojinin gelişimi, nüfusun artması, artan enerji ihtiyacı ve dünyanın hızlı bir tüketime girmesiyle insanoğlu eliyle gezegeni yaşanmaz ve yaşanmayacak bir yere dönüştürmüştür. Küresel ısınmanın önüne geçilmediği takdirde gelecek kuşaklar için yaşanılası bir gezegenin varlığından söz edilemeyecektir. Avrupa Birliği'nin liderliğinde ortaya konan Yeşil Mutabakat ile küresel ısınmanın durdurulması, engellenmesi için ilk ciddi adım atılmıştır.

Bu Mutabakat sadece iklimsel mücadele değil Sanayi Devrimi'nden bu yana var olan doğrudan ekonominin yeşile, sürdürülebilirliğe, döngüsel ekonomiye dönüşme şeklidir. Dünya buna kayıtsız kalamayacaktır. İklimsel sorunlar bölgesel değildir. Tüm dünyayı etkileyecektir. Haliyle dünyadaki tüm ülkeler bu değişime ayak uydurmak zorunda kalacaktır. Türkiye'de bu ülkelerden biridir. Küresel ısınmanın sonuçlarından en çok etkilenecek olan ülkelerden biri olarak iklimsel mücadeleye uygun hareket etmek zorundadır. Bunun için Türkiye'nin çok sebebi vardır. Birincisi ve en önemli sebebi, en büyük ticaret ortağı olan AB pazarını kaybetmemektir. Bunun için AB'nin şartlarına uygun olarak düzenlemeleri yapmak durumundadır. Mevzuat olarak hazırlığını tamamlamış olsa bile yerli bir ETS oluşturamamıştır. Yine bununla birlikte SKDM'nin yürürlüğe girmesiyle vergi adı altında ek maliyetlerle karşılaşacaktır. Bu da Türkiye'nin rekabet gücünü oldukça azaltacaktır. AB pazarını kaybederse onun yerine koyabileceği o büyüklükte bir pazarı da bulunmamaktadır. İkincisi ise coğrafi konum nedeniyle iklim değişikliğinden olumsuz bir şekilde etkilenecektir. Yer yer görülmeye başlanmış olan aşırı seller, büyük orman yangınları, kurak alanları artması gibi iklimsel değişimlere ve bunun getirdiği göç ve ekonomik zararlarla karşılaşacaktır. Gerek gelişimine devam edebilmesi gerek iklimsel olarak doğasını koruyabilmesi için Yeşil Sanayi Devrimi'ne kayıtsız kalamayacağı öngörülmektedir.

Türkiye hem AB'ye aday ülke olması nedeniyle hem de iklimsel mücadele de gönüllü olarak yerine getirilmesi gerekenleri belli oranda gerçekleştirse de daha yapması gereken düzenlemeleri bulunmaktadır. Yeşil Dönüşüm Türkiye için bir fırsattır ve bu zamanında kesinlikle değerlendirilmelidir. Zamanın da demenin nedeni, eninde sonunda dünya yaşam için buna dönüşmek zorunda ama geride kalanların gelişim için bir şansı olamayacak, deyim yerindeyse treni kaçırmış olacaktır. Şu an için döngüsel ekonomiyi, sürdürülebilir enerji kullanımının, yenilenebilir enerjinin üretimi için en büyük sorun finans kaynağının yeterli olmamasıdır. Dönüşümün çok maliyetli olması uygulamalarda belli başlı zorluklara neden olacaktır. Türkiye, gerekli mevzuat düzenlemelerini bir an önce tamamlayarak Birliğin teşviklerinden yararlanmalıdır. Bu konuda firmalardan vatandaşlara kadar bilinci arttırmak da önemli bir adım olacaktır.

Bu tez çalışması Avrupa Yeşil Mutabakatının incelenmesi ve Türkiye açısından uygulanabilirliği, zorlukları nelerdir, getirileri, götürüleri neler olabilir, tehdit olarak mı fırsat olarak mı değerlendirilmeli sorusuna yanıt aranmıştır. Ancak Yeşil Dönüşüm çok geniş bir uygulama alanına sahip olduğundan;

- yeşil finansman,
- ilgili konuda hukuki düzenlemeler,
- yeşil dönüşüme uyum şartlarının bilimsel temelli denetimleri,
- ETS gibi teknik verilerin elde edilmesi ve analizi,
- getirdiği yenilikçi teknolojilerin üretimi ya da mevcut teknolojilerin değişimi,
- iklim ve çevresel farkındalığın arttırılmasına dair müfredat çalışmaları ile eğitimlerin sağlanması,
- uluslararası ticaret ve dış politika üzerindeki etkileri.

ayrıca incelenecek konular arasında yer alacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AB Yeşil Mutabakatı Temel Unsurları ve Yol Haritası, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, Ekim 2021.

ABİRAL, Bürge vd., **Avrupa Yeşil Mutabakatı**, Yeşil Düşünce Derneği Yeşil Ekonomi Çalışma Grubu, 2020.

AĞIRKAYA, Batu, "**Türkiye Ekonomik Büyümesinde Yenilenebilir Enerji: Mevcut Durum, Gelecek Beklentileri, İstihdam ve Yatırım Fırsatları**," ODÜSOBİAD, 12 (3), 2022.

Akdeniz İhracatçı Birlikleri, **Avrupa Yeşil Mutabakatı Yatırım Planı ve Adil Geçiş Mekanizması**, 01 Şubat 2021.

AKSOY, Metin ve Ömer UĞUR, "**Avrupa Birliği'nin Dış Politikadaki Aktörlüğüne Etki Eden Güç Unsurları: Sivil Güç, Askeri Güç ve Normatif Güç**," Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 12, Yıl 12, Sayı 1, 2016.

AŞICI, Ahmet Atıl vd., **Türkiye'de Yeşil Ekonomi: Dönüşüm İçin Bir Yol Haritası**, İlke Yayınları, İstanbul, 2023.

AVCIKURT, Cevdet ve Mehmet Oğuzhan İLBAN, "**Avrupa Birliği'nde Turizm ve Türkiye**," Detay Yayıncılık, Ankara, 2016.

Avrupa Yeşil Mutabakatı Döngüsel Ekonomi Eylem Planı Türk İş Dünyasına Neler Getirecek?, TÜSİAD-T/2021-06/621.

AYDIN, Ahmet Hamdi ve Ömer ÇAMUR, "**Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Çevre Eylem Programları Üzerine Bir İnceleme,**" Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 7, Cilt: 7, Sayı: 13, Bahar 2017.

AYHAN, Ufuk, **Avrupa Birliğinin Yönetsel Yapısı ve Türkiye**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009.

BATAL, Salih, "**Avrupa Birliği Çevre Politikalarının Temel Özellikleri**," Mevzuat Dergisi, YIL: 13, Sayı: 148, Nisan 2010.

BATAL, Salih, "**Yerel Yönetimler Açısından Türkiye ve Avrupa Birliği Çevre Politikalarının Mukayeseli Değerlendirilmesi"**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

BOZKAYA, Özge ve Ali KINCAL, "**Avrupa Birliği'nin Dış Ticaret Stratejisinde Normatif Güç Kullanımı**," Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt 28, Sayı: 2, 2020.

BOZTAŞ, Asena, **Uluslararası Güç Konseptının Dönüşümü: Askerî Güç = Sıber Akıllı Güç**, Yeni Dünya Ekonomi ve Güvenlik Mimarisi.

BRADOFRD, Anu, **The Brussels Effect How The European Union Rules The World**, Oxford University Press, 2020.

CARLSNAES, Walter, Helene SJURSEN ve Brian WHITE, **Contemporary European Foreig Policy**, Sage Publications Ltd, London, 2004.

ÇAĞLAR, Ali, **Güç: Sert Güç, Yumuşak Güç ve Akıllı Güç**, Politik Psikoloji Derneği, Ankara, 2019.

ÇELİK, Ümit, "**AB'nin Küresel Stratejisi ve AB Ordusu Tartışması**," Dergipark, 2016.

ÇELİKYAY, Hicran Hamza, "**Türkiye'de Çevre Politikaları: Kalkınma Planları Üzerinden Bir İnceleme**," İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, Cilt:6, Sayı:15, Haziran 2021.

ÇÖMERT, Resul, Özge BİLGET ve Alper ÇABUK, "**Kyoto Protokolüne İmza Atan G20 Ülkelerinin Yıllara Göre Karbon Salınımlarının (1990- 2012) Coğrafi Bilgi Sistemleri Yardımı ile Analizi**," Anadolu Üniversitesi, Yer ve Uzay Bilimleri Enstitüsü.

DİNÇ, Cengiz ve Barış SEVİNÇLİ, "**Avrupa Birliği'nin Yumuşak Gücü ve Koşulsallık Bağlamında Kullanımı**," Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 5 Sayı: 3 Yıl: 2021.

DOĞAN, Salih vd., "**Küresel ısınma ve biyolojik çeşitlilik**," İklim Değişikliği ve Çevre, 3, Yıl. 2010.

DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı), "**Avrupa Birliği ve Türkiye**," Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007.

DURU, Bülent, "**Avrupa Birliği Çevre Politikası**," Avrupa Birliği Politikaları, (Der.) Çağrı Erhan, Deniz Senemoğlu, İmaj Yayınevi, Ankara, 2007.

Dünya Bankası Grubu, **Ülke İklim ve Kalkınma Raporu: Türkiye**, 2022.

ECER, Kübra, Oğuz GÜNER ve Murat ÇETİN, "**Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türkiye Ekonomisinin Uyum Politikaları**," İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi Yıl: 2021, Cilt: 9, Sayı: 2.

EFE, Haydar, "**Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası**," Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1):66-78, 2008.

ERALP, Atilla, "**Avrupa Bütünleşmesinin Dış Politika Arayışları: Dünü, Bugünü ve Geleceği**," Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri ATAUM 30. Yıl Armağanı, Ankara, 2018.

ERDEM, Mehmet Samet ve Füsun YENİLMEZ, **Türkiye'nin Avrupa Birliği Çevre Politikalarına Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi**," Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2017, 4(2).

ERDEM, Nisa, "**Avrupa Bütünleşme Kuramları Işığında Çok Düzeyli Yönetişim**," Karadeniz Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi Protokol Dergisi, Yıl:2, Sayı:1.

ERDOĞAN, Selahattin, "**Enerji, Çevre ve Sera Gazları**," Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y. 2020, Cilt 10, Sayı 1.

ERSOY MİRİCİ, Merve ve Süha BERBEROĞLU, "**Türkiye Perspektifinde Yeşil Mutabakat ve Karbon Ayak İzi: Tehdit Mi? Fırsat Mı?**," Artvin Çoruh Üniversitesi Doğal Afetler Uygulama ve Araştırma Merkezi Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 2022; 8(1).

European Commıssıon, Brussels, 11.12.2019.

GENÇALP, Ebru, "**Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (AGSP) Avrupa Güvenliğindeki Rolü ve NATO ile İlişkileri**," Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), Aralık 2004.

GÖKALP KUTLU, Ayşegül ve Zeynep Sıvar YENİCELER, "**Normatif Bir Güç Olarak Avrupa Birliği**," Social Sciences Studies Journal, Cilt:4, Sayı:18, 2018.

İMER, Evrim-Ertunga ve Ömer Kayhan SEYHUN, "**Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması ve Türkiye'nin İhracatına Olası Etkileri**," Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt 13, Sayı 1, 2022.

KAYA, Taylan Özgür ve Aslıgül SARIKAMIŞ KAYA, "**Saint-Malo Sonrası Dönemde Avrupa Birliği'nin Uluslararası Kimliği: Bir Sivil Güçten Daha Fazlası Mı?**," Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 29.

KAYA, Yasemin, "**Çok Taraflı Çevre Anlaşmalarına Uyum Sorunu ve Türkiye Üzerine**," Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.16, Sayı 2, 2011.

KENANOĞLU, Murat ve Özokcu, Selin, "**Türk Firmaları Yeşil Dönüşüme Ne Kadar Hazır? Sınırda Karbon Düzenlemesi Kapsamındaki Sektörlerin Yeşil Mutabakat'a Hazırlık Görünümleri**," Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Mayıs 2022.

KESKİN, Mehmet Hakan ve Ferhat KÖKYAY, "**Paris Anlaşmasına Giden Süreçte AB İklim Değişikliği ve Çevre Politikaları**," Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Bahar 2020, Sayı 25.

KIRBAŞOĞLU, Fevzi, **Avrupa Birliği'nin Yükselen Güçlere Yönelik Politikası: Türkiye Örneği**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Programı Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2019.

KIVILCIM, İlge, **2020'ye Doğru Kyoto-Tipi İklim Değişikliği Müzakereleri Avrupa Birliği'nin Yeterliliği ve Türkiye'nin Konumu**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul, Aralık 2013.

KÜÇÜK, Gülay ve Betül Yüce DURAL, "**Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Yeşil Ekonomiye Geçiş: Enerji Senaryoları Üzerinden Bir Değerlendirme**," Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:22, Sayı 1, Yıl 2022.

ORAL, Hasan Volkan, "**Kent Ormanları Karbon Potansiyelinin Türkiye Gönüllü Karbon Kredi Piyasasına Entegre Edilmesinin Önemi**," Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 22 (1), Nisan 2020.

ORHAN, Gökhan, "**Türkiye 'de Çevre Politikaları: Değişen Söylemler, Değişmeyen Öncelikler**," Memleket Siyaset Yönetim, 2013/19-20.

ÖZDAL, Barış, "**Lizbon Reform Andlaşması'nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'na İlişkin Düzenlemelerinin Analizi**," Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 2008, Cilt: 4 Sayı: 7, 2008.

ÖZGEN, Cenk, "**Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'nda İlk Çatlak: Libya Krizi**," Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, OÜSOBİAD, Temmuz 2016.

ÖZOKCU, Selin, "**Sınırda Karbon Düzenlemesi Mekanizması'nda Ne Gibi Değişiklikler Oldu?**," Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Temmuz 2022.

PALABIYIK, M. Serdar ve Ali YILDIZ, **Avrupa Birliği**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2006.

RÜŞEN, Selim, "**Normatif Güç Bağlamında Ab'nin Uluslararası Konumu Üzerine Tartışmalar**," Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 23, Mayıs 2018.

SENCAR, Pelin, "**Türkiye'de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi**," Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Şubat, 2007.

SİMAS, Moana vd., "**Türkiye'de İklim Değişikliği ve Yeşil Ekonomi Politikalarının Sosyal ve İstihdam Etkileri Yeşil İşler Değerlendirme Modelinin Türkiye'ye Uygulanması**," ILO, Haziran 2022.

SJURSEN, Helene, **Civilian or Military Power European Foreign Policy in Perspective, What kind of power?**, Routledge, Journal of European Public Policy Series, London and New York, 2009.

T.C. Ticaret Bakanlığı, **Yeşil Mutabakat Eylem Planı 2021**.

TALU, Nuran, **Avrupa Birliği İklim Politikaları**, **İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi 3**, Ankara, 2019.

TELÒ, Marıo ve Frederık PONJAERT, **The EU's Foreign Policy What Kind of Power and Diplomatic Action?**, Routledge is an imprint of the Taylor & Francis Group, London and New York, 2013.

TÜRK, Bahar ve Aysel ERCİŞ, "**Türkiye'de Çevre Politikası ve Uluslararası Çevre Sözleşmeleri**," The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı 54, Bahar 2017.

TÜRKEŞ, Murat, "**İklim Değişikliğinin Bilimsel Temelleri, Türkiye'ye Etkileri**," İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi (iklimİN), Yıl 2019.

TÜRKEŞ, Murat, "**Küresel İklim Değişikliği Nedir? Temel Kavramlar, nedenleri, gözlenen ve öngörülen değişiklikler**," İklim Değişikliği ve Çevre, Su Vakfı, 2008.

Türkiye'nin Yeşil Kalkınma Devrimi, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2021.

Türkiye'nin Yeşil Kalkınma Devrimi, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2021.

UBAY, Birol ve Yüksel BİLGİCİ, "**Karbon Fiyatlandırmasında Emisyon Ticaret Sistemi ve Önemi**," Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2021, Cilt 10, Sayı 1.

VATANDAŞ, Selim, "**Avrupa Birliği'nin Normatif Gücü": İnsan Hakları ve Demokrasi İdeali Bağlamında Bir Analiz**," Bilge Strateji, Cilt 10, Sayı 19, Güz 2018.

YAMAN, Abdulsemet ve Cihan ARSLAN, "**Türkiye'de Yapılan Kalkınma Planlarındaki Çevre Sorunlarına Yönelik Politikaların Değerlendirilmesi**," Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, Yıl: 2021, Cilt: 4, Sayı:1.

YAMAN, Kemal ve Murat GÜL, "**Kuruluşundan Günümüze Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası**," Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi Cilt:2, Sayı:2, 2018.

YILMAZ, E. Sare ve Yücel OĞURLU, "**Bölgesel Güç Olarak Avrupa Birliği ve Dış Politika**," Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:12, No:2 (Yıl: 2013).

YILMAZ, Filiz, "**Enerji Yönetimi ve Türkiye: Avrupa Yeşil Mutabakatı Çerçevesinde Bir Değerlendirme**," Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi, 8(1).

YOUNG, Alasdair R., "**The European Union as a Global Regulator?**," Journal of European Public Policy, Cilt:22, Sayı:9 (2016).

Avrupa Yeşil Mutabakat Yatırım Planı, https://btsoekonomi.com/haber-detay/avrupa-yesil-mutabakat-yatirim-plani (Erişim Tarihi: 10.12.2023).

Carnegie Europe, https://carnegieeurope.eu/strategiceurope/91294?utm_source=rssemail&utm_medium=email&mkt_tok=ODEzLVhZVS00MjIAAAGQIO_s2uoFGhIKwOhzwiOCqYeJW9UXNJ0POxrutg9mfygk4NVdTvJg2pj3jd_zUsEcpH7vqkyHEhnuVHeE9nKUfuj2NKKmw3OTmvO2TQoa (Erişim Tarihi: 08.01.2028).

Avrupa Komisyonu - Avrupa Yeşil Mutabakatı, Taşımacılığı Herkes İçin Sürdürülebilir Hale Getirmek, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en#making-transport-sustainable-for-all (Erişim Tarihi: 06.12.2023).

Avrupa Komisyonu-Avrupa Yeşil Mutabakatı, Gezegenimizi ve Sağlığımızı Korumak İçin Doğayla Birlikte Çalışıyoruz, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en#working-with-nature-to-protect-our-planet-and-health (Erişim Tarihi: 07.12.2023).

European Union-EUR-Lex,https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2007.306.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AC%3A2007%3A306%3ATOC#d1e13065-1-1 (Erişim Tarihi: 02.11.2023).

Dünya Meteoroloji Örgütü, https://public.wmo.int/en/our-mandate/climate/wmo-statement-state-of-global-climate (Erişim Tarihi: 03.11.2023).

Kyoto Protokolü (Dışişleri Bakanlığı), https://www.mfa.gov.tr/kyoto-protokolu.tr.mfa#:~:text=%C3%9Clkemiz%20Protokole%202009%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20taraf,Ek%2DB%20listesine%20dahil%20edilmemi%C5%9Ftir (Erişim Tarihi: 17.12.2023).

Avrupa Yeşil Mutabakatı: AB ve Türkiye'ye Yansımaları (Syngenta), https://www.syngenta.com.tr/blog/mohammed-ahmed-mohammed-phd/avrupa-yesil-mutabakati-eu-green-deal-ab-ve-turkiyeye-yansimalari (Erişim Tarihi: 05.12.2023).

Avrupa Yeşil Mutabakatı (Yeşil Büyüme), https://yesilbuyume.org/avrupa-yesil-mutabakati/ (Erişim Tarihi: 09.12.2023).

Avrupa İklim Yasası (Avrupa Komisyonu), https://climate.ec.europa.eu/eu-action/european-climate-law_en (Erişim Tarihi: 06.12.2023).

Ülkelerin İleri Düzey Emisyonları (İklim Bilimi), https://climatescience.org/tr/advanced-emissions-by-country (Erişim Tarihi: 03.12.2023).

Avrupa Yeşil Mutabakatı (Avrupa Komisyonu), https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en (Erişim Tarihi: 06.12.2023).

Avrupa Yeşil Mutabakatı ve İklim Değişikliği (Avrupa Komisyonu), https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/climate-action-and-green-deal/eu-un-climate-change-conference/eu-cop28-climate-change-conference_en (Erişim Tarihi: 08.01.2024).

İklim Finansı Dosyaları (Veri Topluluğu), https://datacommons.one.org/climate-finance-files (Erişim Tarihi: 08.01.2028).

Uluslararası Müzakereler (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı), https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-iklim-degisikligi-ve-uluslararasi-muzakereler (Erişim Tarihi: 03.12.2023).

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı), https://enerji.gov.tr/evced-cevre-ve-iklim-bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi (Erişim Tarihi: 03.12.2023).

AB İlkeleri ve Değerleri (Avrupa Birliği), https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values/aims-and-values_en (Erişim Tarihi: 26.10.2023).

Paris Anlaşması İklim Değişikliği (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı), https://iklim.gov.tr/paris-anlasmasi-i-34 (Erişim Tarihi: 04.12.2023).

Mauna Loa Kaydı (Scripps CO2 Programı), https://scrippsco2.ucsd.edu/graphics_gallery/mauna_loa_record/mauna_loa_record.html (Erişim Tarihi: 05.11.2023).

İklim Değişimi: Gerçekler ve İnkârcılığı Üzerine (Sürdürülebilir Politikalar Derneği), https://supolitikalaridernegi.org/2019/04/14/iklim-degisimi-gercekler-ve-inkarciligi-uzerine/ (Erişim Tarihi: 05.11.2023).

AB Karbon Sınır Düzenleme Mekanizması (Avrupa Komisyonu), https://taxation-customs.ec.europa.eu/carbon-border-adjustment-mechanism_en (Erişim Tarihi: 27.12.2023).

AB ETS Bilgi Notu-23.08.2023 (Ticaret Bakanlığı), https://ticaret.gov.tr/data/64f5ba7713b8769d98615d86/AB%20ETS%20Bilgi%20Notu-23.08.2023.pdf (Erişim Tarihi: 06.12.2023).

Yeşil Mutabakat (Ticaret Bakanlığı), https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/yesil-mutabakat/genel-bilgi (Erişim Tarihi: 04.12.2023).

2053 Net Sıfır Türkiye'nin Geleceğe Yolculuğu (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği), https://turkonfed.org/tr/detay/3687/2053-net-sifir-turkiyenin-gelecege-yolculugu (Erişim Tarihi: 28.12.2023).

IPCC'nin 1.5°C Raporunu Karşılayan UNFCCC Sekretaryası (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Sekretaryası), https://unfccc.int/news/unfccc-secretariat-welcomes-ipcc-s-global-warming-of-15degc-report (Erişim Tarihi: 05.12.2023).

Avrupa Birliği'nin Tarihi (AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası), https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html (Erişim Tarihi: 01.11.2023).

AB Rehberi (AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası), https://www.ab.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf (Erişim Tarihi: 23.11.2023).

Emisyon Ticaret Sistemi Nedir? (CAS - Carbon Asset Solutions), https://www.casem.com.tr/emisyon-ticaret-sistemi-nedir/ (Erişim Tarihi: 26.12.2023).

AB ETS Reformunda Anlaştı (Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı), https://www.cevko.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1216:ab-emisyon-ticaret-sistemi-ets-reformunda-anlasti&catid=47&lang=tr&Itemid=165 (Erişim Tarihi: 26.12.2023).

AB'nin Stratejik Değerli Madenler Anlaşması (Avrupa Parlamentosu), https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20231113IPR10401/critical-raw-materials-deal-on-securing-the-eu-s-supply-and-sovereignty (Erişim Tarihi: 08.01.2024).

Türkiye, Yeşil ve Adil Bir Şekilde Dönüşebilir mi? (İklim Haber), https://www.iklimhaber.org/turkiye-yesil-ve-adil-bir-sekilde-donusebilir-mi/ (Erişim Tarihi: 07.01.2024).

Paris Anlaşması (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı), https://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 04.12.2023).

Viyana Sözleşmesi ve Montreal Protokolü (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı), https://www.mfa.gov.tr/viyana-sozlesmesi-ve-montreal-protokolu.tr.mfa (Erişim Tarihi: 03.12.2023).

Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı ve İhracatımıza Etkileri (Rekabet Regülasyonu), https://www.rekabetregulasyon.com/avrupa-birligi-yesil-mutabakati-ve-ihracatimiza-etkileri/ (Erişim Tarihi: 07.01.2024).

Yeşil Mutabakat (Ticaret Bakanlığı), https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/yesil-mutabakat/genel-bilgi (Erişim Tarihi: 26.12.2023).

Uluslararası Çevre Hukukunun Türkiye'nin Taraf Olduğu Antlaşmalar Bakımından Uyumu ve Sonuçları (TUIÇ Akademi), https://www.tuicakademi.org/uluslararasi-cevre-hukukunun-turkiyenin-taraf-oldugu-antlasmalar-bakimindan-uyumu-ve-sonuclari/#:~:text=%C3%87evre%20sorunlar%C4%B1%2C%20Roma%20Kul%C3%BCb%C3%BC%20B%C3%BCy%C3%BCmenin,alanda%20Stockholm'de%20dile%20getirmi%C5%9Ftir (Erişim Tarihi: 16.12.2023).

İklim Değişikliği Politikaları ve Yasal Yükümlülükler (Yeşil Büyüme), https://yesilbuyume.org/iklim-degisikligi-politikalari-ve-yasal-yukumlulukler/ (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

Türkiye'nin Net Sıfır Yolculuğu (Yeşil Büyüme), https://yesilbuyume.org/turkiyenin-net-sifir-yolculugu/ (Erişim Tarihi: 21.12.2023).

Türkiye Yeşil Mutabakatı Avantaja Çevirebilir mi? (Yeşil Haber), https://yesilhaber.net/turkiye-yesil-mutabakati-avantaja-cevirebilir-skdm/ (Erişim Tarihi: 28.12.2023).